

گهشتینک به ناو میژوو، به لکه نامه، شوینه وار

منتدی إقرأ الثقافی

للصوت (صوره) - عربي - فارسي (

www.iqra.ahlamontada.com

عبدالله بن محمد بن محمد بن محمد

محمود بن محمد بن محمد بن محمد

ناراد، عبدالله و لواحد

**گه شتيگ به ناو
ميژوو، به لگه نامه، شوينه وار**

**هه فبه يقينيكي فراوان له گه
عه بدولره قيب يووسف**

نازاد عه بدولوا حيد

هه وليتر 2005

ناوی کتیب: گه شتیک به ناو.. میژوو، به لکه نامه، شوینه وار

هه څپه یقینی: نازاد عه بدولوا حید

نه خشه سازی: سهرکه وت وهلی

تیراژ: (۳۰۰۰) دانه

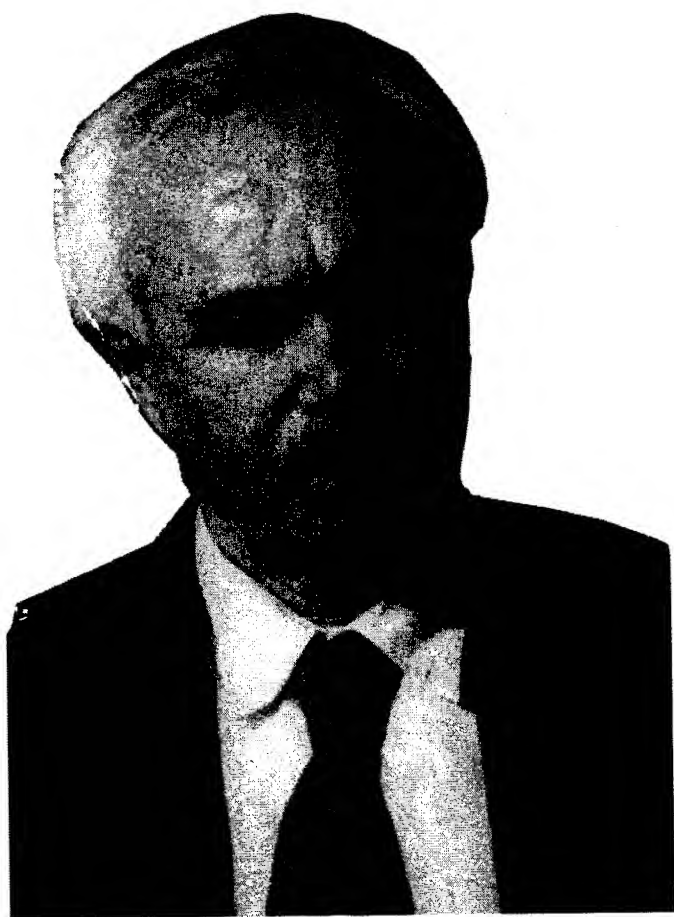
چاپی په کهم - هه ولیر - ۲۰۰۵

له کتیبخانه ی نیشتمانی ژماره (۳۴۸) ی سالی (۲۰۰۵) ی دراوه تی

چاپخانه ی په روه رده - هه ولیر

سهر په رشتیاری چاپ: چاپوک قادر په شید

نرخ: (۱۵۰۰) دینار



* عبدالرحمن قیب یوسف ناویکه له لای هه موومان ناسراوه. له مهته ی دهناسم له باسی شوینهوار و میژوو و کهلهپوور بترازی شتی ترم له پیاوه نه بیستوو، ته نانه ته که ناوی دئ ئه بوارانه مان به بیر دیتوه. به مانای وشه عاشقی کارمه کی خۆیه تی و له ناویدا تواوته بو تیکه لاوی رۆح و خۆینی بووه. له کاتاندا که له مۆزخانه ی ئیتنۆگرافی سلیمانی پیکهه کارمان دمکرد زۆر جار ریکهوتوو و بینومه که باسی سووتانی دهستنوسیک، یان به لگه نامه که کراوه، به بن ئیراده ی خۆی فرمیسک به چاومکانیدا هاتووته خوارئ.

* تا سه ر ئیسقانی پیاویکی پاکه، خوا ئه به رهیه ی داوته ی له کاتی کارکردن و پرگارکردنی شوینهوارئ، به لگه نامه ی، دهستنوسی، نهخش و نیگارئ، خانویه کی کهلهپووری، سه رماو که رماو شو و رۆژ و برستی و تیبری له بیر دهچیتوه و هه موو هۆش و گوشتی دهکویه لای پرگارکردن و جیبه جئ کردنی ئه کار و ئهرکه ی دهیه ئ بیکات. به راستی خوا به زمی به کهلهپووری شارستانی و میژووی ئهم میله ته دا هاتووته وه که پیاویکی وا به خشنده و خۆراگر و داسۆزی بۆ رهخساندوه که ههرگیز ماندوو بوون له فرههنگیدا نییه.

* به پاکي و به رائه تی خودایی خۆیه وه، خوا جورئه ت و بوئرییه کی چاکي داوته ی بۆ ئه وه ی دژئ ئه وانه بووه ستی که ریز له میژوو و کهلهپوور و شوینهوارو به لگه نامه دهستنوسه کانی میله ته که ی خویان ناگرن و به گژئاندا دهچیتوه، خواش بۆ ئه ئهرکه پیروژه پاراستویه تی.

* له راستیدا ئه پیاوه به قه درم دهمزگایه ک کاری کردوو ئهرکی دهمزگایه کی نه ته می ته وای له کاته ناسکه کاندایا په پاندوو، به ته مه نه وه پییه کی له هه لئیر و یه کی له دهوک و که رکوک و خانه قین و ئاکرئ و زاخو و قه رماخ و ئه حمه داوا و هه له بجه و ته یله و بیاره و... و.. تاد دایه. وک نووسه ریکی نه ته می کارمه کانی بۆ به شه کانی دیکه ی کوردستانیش گوێزاوته وه، بۆیه ئه وه ی به خۆی کرابئ درئی نه کردوو، دما کهسانی دیکه ی بۆ پاسپاردوو و پێنمای کردوون بۆ کارکردن و نووسین. ئیستا که وا خه ریکه به ری پهنجی فره هادانه ی ئه پیاوه ماندوونه ناسه دیته به ره هم و مریو هاویرانی رۆژ به رۆژ روو له زیادبوون که هیچیشیان پئ نه کرئ (اضعف الایمان) به قسه پشتیوانی له کارو ئهرک و په یامه پیروزمکه ی دمه کن، هیچیان پئ نه کرئ ریکه و کارئاسانی بۆ دمه کن تا له سه ر ئیشی خۆی به رده وام بئ، من له دمه ئیکه وه هاوکارو پشتیوانی ئه خزمه تگوزاره م، له هه شتایه کانه وه له

نزیکهوه دیناسم و تیکه لایم له گه لیدا هیه، زۆر جار پیکهوه هه ندی کارو پرۆژهمان راپه راندوه، وهک پاراستنی کتلی قه برهکان و تۆمارکردنی چه ندین کاسیت به دمنگی بیرمه زرد و به سال اچووان. نایشارمه وه که فه زلیکی زۆری به سه رمه وه هیه له وهی ئه وه سه تهی له سه رمه تای لایمه وه بۆ ئه رشیف و که له پوو و گرنگی میژوو هه مبه وو، کاتێ ئه م ناسی ده ئه وه دهی دی ئه ئه کرکه م له لا خۆشه و یستتر و قووتر و پمگا ژوتر بوو.

* هه ر له سالی (١٩٦٠) وه بیرى له وه کربوه ته وه له بواری میژوو و که له پوو ردا کار بکات، بۆیه هه ر له سالی دا ده فته ریکی قوتا بخانه ی کپوه بۆ ئه وهی له (زاخۆ) بیرمه ریه کانی (سۆفی مه محمودی شاخی) تۆمار بکات. له م بارمه وه ده لی: چه ند دیرێک زانیاریم لیوه رگرت، پاشان نازانم چۆن بوو گفتوگۆیه که مان دوا خست، ئیتر له دوا ی ئه وه بارو بخه که به لیدانی شوێشی ئه یلول له لایه ن (عه بولکه ریم قاسم) وه گۆرا، (سۆفی مه محمود) یشم له ده ست چوو که میژوویه کی گرنگ و زانیارییه کی زۆر فراوانی له باره ی به درخان و شوێشه که ی و عه شایری بۆتان و سه رۆکه کانی له زهمانی به درخانه وه تا سالی (١٩٦٠) هه بوو. (سۆفی مه محمود) پیاویکی زۆر به ته مه ن بوو، به قه ولی خۆی میری بۆتانی دیوو، هه روه ها مامۆستا عه بولپه قیب ده لی: تا زیندوو مه ئه پیاوم له بیر ناچی. پاشان له سالی (١٩٧٢) دا له به غدا بیرمه ریه کانی (مام فه ندی گوپی) م تۆمار کرد، دوا ی ئه وه له سالی (١٩٧٤) بۆیه ک کاتر میتر بیرمه ریه کانی بلبلێ کوردستان (مه مه د عارف جه زواوی) م له شاری به عقوبه له مالی خۆمان تۆمار کرد.

* له ناوه راستی هه شتایه کاندا هه قبه یقی نیکی دووو درێژم له باره ی گرنگیدان به میژوو و به لگه نامه ی که له پوو ری شارستانی کورد له ته له فزیۆنی که رکوک له گه ل ساز کرد که په یام و مه به سه ته که ی هوشیار کرد نه وه ی خه لکی کوردستان بوو، وا ئه مپۆش جاریکی دی به ئه رکی سه رشانی خۆمی ده زانم له گفتوگۆیه کی دوو و درێژدا دووباره به سه ری بکه مه وه، چونکه پیم وایه ئه کاره ی ده یکا قوتا بخانه یه که چه ندین که سی تیدا پنگه ییوه. ئه وه هه قبه یقی نه دووو درێژه که ماویه که له گه ئیم نه نجام داوه، به شتیکی له گۆفاری (پامان) دا بلاو کرایه وه، بۆ سوودگه یانندی زیاتر به پنیو یستم زانی سه رجه می گفتوگۆیه که که پره له زانیاری به سه ریه که وه چاپ بکه م. هیوادارم له سوودگه یاندن به دوو نه بی!

نازاد عه بولوا حید

هه ولێر - ٢٠٠٢

* هۆی گرنگیدانت به بواړی تومارکردنی بیره وهری به سالاجووه کان و نارکیولژیا و کهله پووری نه ته وایه تی و فولکلور و میثروو چییه؟ پاشان له کام لهم بوارانه دا هه ست ده که یت زیاتر سه رکه وتووی؟

- له مندالییه وه هه ر کهس به هری له شتی کدا هیه، یان هه زی له بابه تی که، زۆر کهس چاوپیتکه وتنیان له گه ل کراوه، هه ریه ک به جوړیک وتوویه تی هه زم له فلان بابه ت بووه، من له مندالییه وه هه زم له هه والی میرانی بۆتان و زانیاری دیرینه بوو، ئیتر له به هاری شهسته وه دهستم دایه میثروو نووسین و له وتیهش که و تمه سه ر شوینه واری کورد تا بیناسم و له باره یه وه بنووسم.

له سه ره تای هه فتا کهانه وه کتیبیکم له باره ی دهوله تی دۆسته کی نووسی، له بهر ئه وه سه رچاوه ی زۆرم بۆی خوینده وه، به تایبه ت ئه و کتیبانه ی له باره ی شارستانییه تی ئیسلامییه وه بوو، بابه تی شوینه واره و هونه ری شیوه کاری وه ک مه سه له ی (ئینبولرپه زاز) ی جزیری و ئه مانه م دی، ئه مهش کلیلی هه ز کردنم له و بابه تانه بوو. که له به عقوبه بووم بۆ دۆزینه وه ی سه رچاوه ها توچۆی کتیبخانه و دائیره ی شوینه وارم ده کرد، ئیتر که لکه له ی شوینه وار که وته سه رمه وه، به تایبه تی پاش ئه وه ی زانیم له کوردستان کهس بایه خ به هونه ری بیناسازی و نه خش و نیگاری کۆن نادات، هه موو سالتیک هاوینان له به عقوبه وه ده ها تمه وه کوردستان و ئه و گه شتانه م ده کرد، چونکه بۆشایی زۆر هه بوو و کهس بایه خی پێ نه ده دان، زانیم ئه م که له پووره خه ریکه له ناو ده چی، ئه مهش هوکاری سه ره کی بوو که پالی پتیه نام ئه و کارانه بکه م، من تا ئیستا توانیومه شازده هه زار وینه ی شوینه واری و که له پووری شارستانییه تی له کوردستانی باکوورو باشوور و خۆره لات بگرم، نازانم زیاتر بایه خم به کام به شی میثروو یان فولکلور یان شوینه وار داوه، چونکه چیژم له هه موویان وه رگرتوه و ئیشم بۆ هه موویان کردوه، ته نه انت هه ولی سه یرم بۆ که له پووری به لکه نامه یی کوردی داوه، هه روه ها هونه ری نه خش و نیگار و ته لارسازی تا بابه تی میثرووی، به راستی ناتوانم مه یلی هیچ لایه ک به سه ر ئه وی تر دا بده م.

* وهک له نزیکه وه ئاگام لیه زۆر جار گله یی له که مته ر خه می روونا کبیرانی کورد ده که ن، که مته ر خه مییه که یان له چیدا یه و چاره سه ری ئه و که مته ر خه مییه به لای تۆه چییه؟

- نووسهرانی کوردو پێشینانی ئێمهش زۆر که متهرخه مییان کردووه، بۆ نمونه: «محهمهد ئهمین زهکی بهگ» که میژوونووسیکی مهزنه و پیتی سه رسام، له زهمانی ئه ودا دهیتوانی به فهرده به لگه نامه ی سه رده می بابان له لای خه لک و ئه ملاو ئه ولادا کو بکاته وه، که چی له کتێبه که یدا یه ک به لگه نامه ی تێدا نییه، یان (مه ردوخ) دهیتوانی به فهرده به لگه نامه ی بابان و ئه رده لان کو بکاته وه، که چی یه ک به لگه نامه ی له کتێبی کوردو کوردستان داخڵ کردووه. هه یچ جوژه بایه خدانێ به سامانی به لگه نامه یی له لای پێشینانی ئێمه نه بووه، رۆشنه ییرانی کورد له م بواره دا که مه ترین رۆل یان نه بووه و نه یان توانیوه به لگه نامه به یار تێزن و به چنه سه ر ئه م مال و ئه و مال و ئه م دائیره و ئه و دائیره و نه هه یلن فه رمانبه ری بێئاگا به لگه نامه به سووتینی، هه رچه ند سالتی جارێک فه رمانی له ناو به ردنی نووسراوی دایه ره کان ده هات، به گوێره ی رێنمایی به نکه ی سه ره کی به لگه نامه کان، به فه رمانگه کانی ده گوته لیژنه دروست به کن و بیا نه یشکن، ئه وه ی به لگه نامه یی بوون بابه ته کانیان له لیسته ی کدا ده نووسرا که نا بێ فری به ردین، لیسته کان ده نیتر درانه لیژنه ی بالا ی وه زا ره تی ناوخو له وێ به یار ده درا له ناو به رین، یان نا. که چی ئه وانه ی لای خو مان یه کسه ر ده چوون به فهرده کو یان ده کرد نه وه له قه راخ شار ده یان سووتان دن، رۆشنه ییرانی کوردیش خو یان له سامانی به لگه نامه یی کورد نه ده کرده خا وه، ته نه انه ت میژووناسانیش گو ییان نه ده دا یی. خو ت چاک ئاگه داری له به ره ی بابه تی شو ئینه واره وه کامه رۆشنه ییری کورد هه بووه شو ئینه واریک له مه تر سیدا بو یی نامه یه کی بۆ دائیره ی شو ئینه وار نووسی بی، یان به دوای دا چو یی، یان له کوردستان به رگه ریی لێ کرد بی. ئه گه ره یه یه پێم خو شه بیل ئی، نه له کاتی حکومه ت نه له پاش را په رین. جا روبا ره بوون شتێکیان له رۆژنامه یه کدا نووسیوه که شو ئینه واری کوردستان تالان ده کری و کهس به رگه ریی لێ ناکات.

* ئه مه به مانای ئه وه نییه که به ری میژوونووسین له لای کورد لاوازه؟

- سامانی به لگه نامه یی کوردستان له را په ریندا زۆری سووتیتێران، که سه م نه دی له م بواره دا شتێک به ئی، ئه مهش به لگه یه که به ری میژوونووسین له ناو کوردا لاوازه، را به ردو و به رتیه به ل میژوو، شو ئینه واری شارستانی، به لگه نامه کانی را به ردو، هوشیار یی ئه م بابه تانه له ناو رۆشنه ییران لاواز بوون، له حه فتا کاندایه ئێمه زیاته ره مه مان زانی که پێشتر ئه و هوشیار ییه نه بووه، له

حهفتاكاندا گرووپتی پهیدا بوون به ناوی (پوانگه) به ناوی نه ده به وه له نه ده بیان ددها، نه مانه گالتیهان به میژوو و که له پوورو فولکلور ده کرد و به کونه پرستی بیان ده زانی، گالتیهان به شاعیرانی وهک: مه لای جزیری و پیره میژد و مه حوی و نالی ده کرد، نه مانه گه وره ترین گورزیان له که له پوورو شوتنه وار و به لگه نامه وه شاند، ته نانهت پروایان به نه ده بی پیتش خویان نه بوو، دژی نه وه بوون له سهر نه ده بی دترین لیکولینه وه بکریت، درگیان له سهر نه وه لیکولینه وه نووسینه داخست، له کاتیکدا لیکولینه وه ده بیته هوی ده وه نه دکردنی زانیاری و روشنیری له لای خه لکی، حکومهت که بینی نه م ته وره له گه ل بهرنامه ی سیاسیی خوی گونجاوه، له رۆژنامه و گوڤاره کان شوتن و ریگه ی بۆ دانان و نه وه ی پالپشتی له و ته وره ده کرد بویان بلاو ده کرده وه پاداشتیان ده کردو هانیان ددهان، نه مانیش دژایه تی هه مو نه وانه یان ده کرد که باسی رابردوویان ده کرد، چونکه پروایان به که له پووری نه ته وایه تی نه بوو، ببوونه به ریه ست له بهر ده م گه شه کردنی هوشیاری شوتنه وارو که له پووری شارستانی، حکومهت بایه خی به م رتبه ده داو نووسری کوردیان به ته نیا له سهر بابته تی سهر کی (شیعرو چیرۆک) راده هیتا، به مده رچی ساردوسر بن، ته رجه مه ی شتی بیگانه ش هان دده را، به مده رچی پتوهندی به کورده وه نه بی، نه م سنی بایه ته بوونه ته وده ری سهره کی گوڤاره کانی نه و کات، سهر ژمیری هه ندیک یانمان ماوه، بۆ نه م مده بته سهری کتبه که مان «هانه گه واژیک بۆ پروناگیرانی کورده» بکه ن.

* که واته ئیوه گله یی و ره خه تان له و باره یه وه له گوڤار و رۆژنامه کان زۆره که نه هوشیارییان بلاو کردووه ته وه و نه بایه خی به رچاویان به که له پوور داوه؟
- جار هه بووه گوڤاریکی سه د لاپه ره یی ته نیا دوازه لاپه ره ی پتوهندی به کورده وه هه بووه، نه مه ش سیاسه تیکی ناسراوی داگیرکه رانه یه، که داگیرکه ران ده چوون ولاتیکیان داگیر ده کرد هه ولیان ده دا میلله تی ژێرده سته له رابردووی خوی دابیرن، تا بیر له رابردووی خوی نه کاته وه، چونکه میژوو و شوتنه واری نه و میلله ته دهنه هوی دامه زاندنی بیی نه ته وه یی و هوی خولقاندنی گیانی به رنه کاربوونه وه له گه ل داگیرکه ران، ده زانن به مه هه سته شانازی له لای میلله ت ده خولقی و قوناعی شوړش و راپه رین نامه ده کات، له بهر نه وه حکومهت هه ولی ده دا خه لک له میژوو و شوتنه وار دوور بکه ویته وه، بۆ

نمونه: له جه زائير نووسه ريكي فهره نسي له كاتي گرتني جه زائيردا له سه ر كه له پووري بيناسازي جه زائير شتيكي نووسي، ده سه لاتي فهره نسي له جه زائير نه و كه سه يان دا به دادگا، وتيان نه م نووسينه له لاي خه لكی جه زائير ده بيته هوۍ دروست بووني بيري نه ته و ايه تي، نه مهش هو كاريكي گرنه بوو بو چه قبه ستنی فيكر، حكومه تيش پتي خوش بوو نووسه ران بير له بابه تي گهرموگور نه كه نه وه، بويه (۸۰٪) ي خوتنده واري به بابه تي لاوه كييه وه خهريك كرد، ته نانه ت نه و نووسه رانه ي له ناو شوړش بوون به هه ر هه موويان به هوۍ پتيبازي (روانگه) وه سه د لا په رهيان له باره ي نه و شوړشه وه نه نووسي، بيريان له ميژوو نه كرده وه كه خويان به شيك بوون له و ميژوو، ده چوون بابه تگه لي بيگانه يان وهرده گيتر، وهك نه و بابه تانه ي سه باره ت به شوړشه كاني نه فريقياو كوياو نه مانه يان له گوڅاره كاني شوړشدا بلاوده كرده وه، يان ده چوون شيعري په مزييان بو گوڅاره كاني شوړش ده نارد و ميژوويان پشت گوۍ ده خست.

* نه زمووني نه بووني هوشياربي ميژوويي و نه ته وه يي كاريكي كرد له بهرچاوي نووسه ره كاغان خه لكتيكي زور ده چوون قه برو كيلى قه بري باوو باپيرانيان ده شكاند و ده پشكني، كه له پووري و ينه يي سه ره تاي نه م سه ده يه ي دوايي كه له گه ل هاتني كاميرا و ينه گيرابوون، له دولا به كاندا مشك و موزانه خواردنيان، بينايه ي كه له پووري تيك ده درا، رووناكبيراني كورد نارې زاييان ده رنه ده بري و ورته يان نه ده كرد، لاوازي هوشياربي نه ته وه يي و ميژوويي كاريكي كرد ته نانه ت هوشياربي ياداشت نووسينه وهش له كوردستان كز بي، له م سالا نه ي دوايي نه به تي تاك و ته را پهيدا بوون نه و يادداشت و بيره وه ريبانه يان ده نووسييه وه، به لام دواي نه وه ي زور كه سي گرنه له ژباني ميژوويي و روشن بيري و سياسي نه و ميلله ته مردن و نه و هه موو بيره وه ريبانه يان له گه ل خويان برده ژير گله وه، به ريتزان له م باره يه وه ده لتي چي؟

- نه گهر به بيرت بي جاريكيان من و جه نابت چووينه گردی سه يوان له سليتماني بو نه وه ي و ينه ي هه ندی له و كيلى نه خشدارانه ي نه وي بگرين، گه رايان و گه رايان و هيچمان نه دي، له خزمه تكاري مه رقه دي (شيخ ماري نودتي) م پرسي وتي: مه سه له ي نه وه دوور و درتزه، خه لك هه موويان شكاند، هه نديك



عبدالرحیم قیب یوسف - نازاد عبدالرحیم

له و کیتلانه نانه وایه کان بردوویانه ، چونکه نه و کیتلانه له بهردی گوندی واژه یه له پشت نه زمهر و به گهرمی ناتهنی و بهرگهی ناگر دهگری و له دروستکردنی فرندا به کاری دین، دواپی نه و قوتابیانیه ناوهندی و دواناوهندیش کیتله کانیان دابووه بهر بهرد و شکانددوویان، منیش نه مه م کرده ره خنه و وتم نه وه سووچی ماموستایانه ، نه گهر ماموستا قوتابی هوشیار بگردایه وه ، نه وه نه ده چوون کیتلی نه خشداری قهبری باووباپیران بدهنه بهر بهرد و بیشکیتن، چونکه نه وه نه خش و هونه رو که له پورو میژووه . سوپای عیراق له سالی (۱۹۸۸) که گه یشته بناری قه ندیل کومه لئی له و کیتله نه خشدارانیه گوتزایه وه به غدا، ته ماشا بکه ن نه وان چۆن نرخی کیتله قهبری کونیان ده زانی، که چی ئیمه خو مان ده چوون ده مانشکاندن.

کومه لئی بینای زوری پر له نه خش و نیگار له کوپه و سلیمانی و هه ولیرو که رکوک هه بوون، نه و خانووانه به نه خشی جوانی ده سترکردی (عه لی نه قاش که رکوک کی) که دوری له و نه خشه جوانانه دا هه بووه، یان (ئیسما عیل و عه لی نه کبه ری سته یی) له پتیش جهنگی جیهانی هاتو نه ته ئیره و کومه لئی خانوویان له قه لای هه ولیر نه خشان دووه که ئیستاش هه ندیکیان هه ر ماون، (گول محمه د سته یی) و (وه سته حه بیب) ی خه لکی سلیمانی و هی دیکه که

نه ققاش بوونه و هونه ریکی جوانیان له کوردستان به جیهیشتووه، ولاتانی دیکه به تاییه تی تورکیا زۆر به باشی ئەم جوړه خانووانه ده پاریزن، که چوومه شاری (سنة) وینه ی ئەو خانووانه بگرم، پشتریش زۆر هیوام بوو بچمه ئەو شاره وه، دیتم له لایه ن حکوومه ته وه دهستیان به سه ردا گیراوه، هه رچه نده ئیستیملاکی نه کردبوون، به لām ئەو ی قه دهغه کردووه خاوه نه کانیان که مترین گۆرانکاری له و خانووانه دا بکه ن، ته نیا به ره زامه ندی و سه ره رشتیی دائیره ی شوینه وار نه بی، تا وهک خۆی ئەو خشتانه دابنرینه وه، ته نانه ت حکوومه تی جمهور ی ئیسلامی کلتیسه ی (سنة) شی کردووه به بیانی که له پووری و پاراستویه تی.

خانوی که له پووری له لای هه ر میللته تی سه ر به هه ر سه رده م و ئایینی ک بی به پیرو ز ته ماشا ده کریت، وهک که له پووریکی شارستانی ئەرکی ئەو دهوله ته یه بیپاریزی، ئینجا چ هی جووله که، یان ئیسلام، یان مه سیحی، یان زه رده شتی بی پتویسته ئەو شوینه وه ره بمیتی و بپاریزی.

له کوردستاندا به داخوه زۆریان له ناو چوون، هه ندی دهوله مه ندی نامه سئوول که وتوونه ته ویزه ی جام و که ره سه ی خانوی که له پووری و که ره که کۆنه کان و ده یکر ن و ده یرووختن و له شاره کاندایه که نه دوکان و بازارو که راج، ئەمه مه ترسییه کی دیکه یه له م سالانده دا په یدا بووه، که ئەم که له پووره بیناسازی چه ندين بواره وه وهک سه رچاوه یه ک سوودبه خشه بو ئیکۆلینه وه ی بیناسازی نه ته وه یی، ئەکادیی و نانه کادیی، مروقی زیرهک ده توانی نمونه ی جوان له وانه بو هونه ری بیناسازی کوردی ئەمرومان سوودی لی ببین، هه روه ها بو کاری نمایش کردن پتویسته، ئەگه ر چیرۆک و روودای کۆن نمایش بکه ی ن پتویستمان به م خانووانه یه، چونکه کۆشکی نویتی که وه ره له گه ل نمایش و فیلمی میژوویی و کۆن ناگوئجی، بو هونه ری شیه کاری ئەگه ر هونه رمه ند ئەو که ره سه که له پووریانه ببینی زۆر به که لکه، هه ندی له و خانووانه هی که سایه تی ناوداری کوردن، یه کیچ له وانه هی عه زیزه گی کوری عه بدوله رحمان به گی پاشای بابانه، ئیستا خانوی (بابه عه لی) یه یانی بابه عه لی شیخ مه حمودی نه مر، یان خانوی میریکی نامیدی که ئیستا هی (حاجی مسته فا که تانی) یه، ئەمانه پتویسته بپاریزین، ته نانه ت خانوی (شیخ محه مه دی خال) له سلیمانی که یه کیچ له گه وه زانیانی کوردستانی سه ده ی بیسته م، خانوی ئەومان به خانوی که له پووری تۆمار کردووه پتویسته بمیتی، خانوی

نهم جوړه كه سايه تيبانه زور پټويسته بښن، خانووي (مهلاي گهوره) له كويه
كه به كه له پوريمان تومار كړدوه ده بڼي نيسيستيملاك بكرئ و خاوه نه كه ي
نه يفه وتيښت، چونكه ياد و يادگاري نه و كه سايه تي و زانا گهوره يه يه.

* چاره سهر چييه و چون بتوانين هوشيارى ميژوويي و كه له پوړي له لاي
خه لك دروست بكه ين؟

- يو چاره سهر زور هوكار هه ن ههر له ته له فزيون و راډيوكانه وه رينمايي بلاو
بكرته وه تا خه لك له بهرانبهر ميژوو و كه له پوړ هوشيار بكه نه وه، گله يي
ده كه ين كه كورد ميژووي خوي نه نووسيوه، كه وايه له باتي نه وه ي خه ريكى
وهرگيتراني چيروكه كانى بيگانه بين يوچي ميژووي خومان نه نووسين؟ يوچي له
باره ي نهم هه موو كارساته ي كوردستان نانوسين؟ كوردستان له بارتري و لا تي
دنيايه يو نووسيني ميژوو، چونكه نه و رووداو و كارساته ي له كوردستان
روويان داوه له هيچ شويښتيكي دنيا دا نه بووه، له كومه لگا زوره مليتبه كاندا ههر
پيره ميژوي بگري ميژوويه كه يو خوي. يو نمونه نيسيست نه وانه ي خه لكى
باله كايه تين له كومه لگه ي (پيرزين) ن هه ريه كيكيان له وانه يه بلتي سي- چوار
جار مالم سووتاوه و چندين كارساتت يو ده گيترته وه، نه وه هه مووي ميژووه.
يو ناچينه سهر ليكولتينه وه ي نه ده يي خومان؟ زيندو كړدنه وه ي ميژووي ژيانى
شاعيرانى خومان و دوزينه وه ي بهرهم و ده ستنوس و شيعريان؟
گوڅاره كانيش ده يانتوانى نه و روله باشه بښن، پټويسته گوڅار بابته سست
و خاو له خاوه نه كانيان وهرنه گرن كه كاربگه ربي يو ميژووي كورد نيبه، رتزم
هه يه يو شاعيران و چيروكنووسان، نيمه پټويسته چيروك و شيعريشمان
هه بڼي، به لام هه ندي شتي بڼي كاربگه ر بلاو ده كرتنه وه خه لكيان لي ماندوو
بووه. وهرگيتراني بابته يي بيگانه به ده رديكي روښنبيري ده زانم، زوريه ي
گوڅاره كانى سليتماني نيوه ي زياتريان بابته يي بيگانه يه.

گوڅاره كان زور بابته يي وهرگيترانيان تيدا يه، له سليتماني گوڅاري به ناوي
(سهردهم) ده رده چي كه تايسته به وهرگيتراني بابته يي بيگانه و زوريه ي هه ر
زوري پټونه دي به كورده وه نيبه، كه له باتي نه وه ليكولتينه وه و بابته يي ميژوو
بوايه زور باشتربو، نهم ده ردهش له ناو نووسه راني كورد له پيش راپه رين
په يدا بووه، نه مهش لاوازي نه و كه سانه ده گيه ني، چونكه مادده ي زانستيان
له سهر كه له پوړي شارستاني پي نيبه، بابته تيك له گوڅاره كانى عه ربه ي زمان

بلاوکراوه ته وه ئه وان وه ری ده گێرن و پاداشتی پێ وه ده گرن، ئه مه ش نیشانه ی زیره کی نییه .

* پیت وایه وانه ی ئه رکیۆلۆژیا له زانستگاکانی کوردستان بخوێندری، ئه گه ر بخوێندری چۆن نه نجام بدری و چ پیشیاریکت بۆ ئه م بواره هه یه ؟

- زانستی ئه رکیۆلۆژیا له کوردستان دواکه وتوووه و پشپۆرانی شوێنه وار ژماره یان زۆر که من، ئه وانه ش که هه ن زۆریه یان نووسینیان نییه ، زۆر پتووسته به شی شوێنه وار هه ی، به لام مامۆستا نییه ، ئه گه ر له زانکۆی سلیمانی و سه لاهه دین هه ندی مامۆستای وه ک (د. به نام ابوالصوف) بۆ کوردستان بانگ به کن وانه له زانکۆکانی کوردستاندا بلێنه وه کاریکی باشه ، ئه وسا کۆمه لێکی باش له ده رچووانی شوێنه وار په یدا ده بن و زیاتر کاریان پێ ده کړیت، چونکه ئه و کادیرانه نوین و به دلسوژی کارده کن و تووشی گه نده لێ نه هاتوون، ئیستا هه ندی له ده رچووانی به شی شوێنه وار بوونه ته به لا به سه ربیه وه و زۆر زیانیان به شوێنه وار گه یاندوووه و فه وتاندووایه ، چه ند سالیک پێش ئیستا له باره ی خانویه کی که له پووریم نووسی، ئه و خانوه کاتی خۆی به هاندانی من ده زگای شوێنه وار کړی، که خه سته خانه ی سه ربازی ئینگلیزه کان بوو، نه خش و نیگارو په نه جره ی ره نگاوپه رنگی ده سترکردی وه ستا (قاسمی سه نه یی) تیدا بوو، ده زگای شوێنه وار له به ره سیفه تی میژوویی ئه و خانوه ی کړی، به رتپه به ری شوێنه واری سلیمانی ئه وسا ئه و خانوه ی کاول کردو ده رگا کانیشی ده ره ئتاو خه ستییه خانووی مالتی خۆی که پۆژنامه کان له سه ربان نووسی، پتووسته به شی شوێنه وار له کۆلیژی ئاداب هه ی، هه روه ها وانه ی تایبه ت به شوێنه واریش له ناو هه موو کۆلیژه کانه ها هه ی، تا نه رخی له لای خه لک بزانی، زیاتریش بۆ مه به ستی هوشیارکردنه وه بێ که شوێنه وارنا سه کانی خۆمان به پیتی نه زموونی شوێنه وارناسیی ئه و ده وه ببین.

* من له و باوه ره دام جاری له و قوناغه دا کاری هه لکۆلین و پشکینی شوێنه وار رابگیرئ، چونکه پێداویستی ته واومان نییه .. ئیوه ده لێن چی ؟

- منیش پێم وایه کاری هه لکۆلین و پشکین له کوردستاندا رابگیرئ، چونکه ئالۆزه و زانستی ده ویت تا بزانیته هی چ قوناغیکه . بۆ نمونه له گردی چراغ له شاره زوور که ده زگای گشتی شوێنه واری عیراق پشکینی تیدا کرد له به ره به نداوی ده ره بندیخان که میژووی هه وت هه زار ساله گیا

ئەسپوونيان تېدا دۆزىيەۋە، واتە گياسابون كە لە بىستەكانىشدا بەكار ھاتوۋە، ئەگەر ئىستە بەھار بىت و بارى گيا ئەسپوون بۆلای ئاسارىيەكانى كوردستان بەيتىن نايانسانەۋە، منىش ھەر نايانسام، خۆ ئەگەر رېزىيى و ھەوت ھەزار سال لەناو گەلدا مابىتتەۋە چۆن دەزانىن ئەمە چ گيايەكە؟

ھەلەكۆلىنى شوپنەۋار ئەگەر بە نەزانى بىكرى، ئەۋە زيانى زۆرتەرەو زۆرەي زۆرى مانای شوپنەۋارى و مېژوۋىيى خۆى كە لەناو ئەۋ گەلەدايە بىز دەبى، ئەۋەش لەبەر نەبوۋىيى شارەزايى ئەۋ كەسانەۋ نەبوۋىيى تاقىگەيە..

* رات چۆنە گۆقارىكى سەرىبەخۆمان ھەبى سەبارەت بە مېژوۋ؟

- گۆقارى تايبەت ھەبى باشە، ئەگەر لەمەۋلا بابەتى مېژوۋىيى لەلایەن گۆقارەكانەۋە ھان بىرېن ئەۋىش زۆر باشە؛ تا ھانى خەلك بەدەن بەرەۋ مېژوۋ نووسىن، مەرج نىيە گۆقار ھەبى، ئەگەر ھەشېئ ئەۋە بە سوودترە. مەن پېم باشە مېژوۋنووسىك بى، بۆنمۇنە (د. جەمال رەشىد) لىرەيە مېژوۋنووسىكى زۆر بە توانايە، ھەز دەكەت خەزمەت بىكات، (د. عەبدولفەتاح عەلى يەحيا) سەرىبەرشى ئەۋ گۆقارەي دھۆك دەكەت كە گۆقارى شارەۋانى دھۆكە مەن پىتى موعجەبم، دەبى يەكېك ئەۋ كارە بىكا پىسپۆر و بەتوانا بى، ئىنجا ئەۋ گۆقارى مېژوۋە بەرپۆە بىات..

* ھاۋكىشەيەك ھەيە كە بەھاۋكىشەي رەسەنايەتى و ھاۋچەرخايەتى ناسراۋە، ھەمىشە دەبى كۆن بە تەنيا كۆن نەبى، بىگرە بە سەردەمەۋە بىبەستىتەۋەۋە لەگەل ژيانى ئەم سەردەمە بىگونجى، تۆ چۆن ئەۋ ھاۋكىشەيە دەبىنى؟

- بەراۋردى مېژوۋ لەگەل ئىستە ھەيە، ئىمە دەتوانىن پىكەۋەيان گرى بەدەين، بۆنمۇنە لە چاككردنەۋەۋە دەستكارى كردنى خانوۋە كەلەپوورىيەكان رېگە ھەيە ھەندى لايەنى پەرە پى بەدەين، ھەندى ئەندازىار چىژ لە كەلەپوور ۋەرناگرن، لەلای ئەۋان ئەۋ كەلەپوورە ھىچ نىيە، ئەگەر خانوۋەك دەستكارى بىكات ھەرچاۋى لە نەخشەي ئەندازەيى نۆى دەبى، ئەۋەي لەلا باشە ھەموۋى بە شىۋەي نۆى بىكات، بەلام ھەيە بىنايەكە لەسەر ھونەرى بىناسازى كۆن، بەلام بە كەرەسەي نۆى دروست دەكەت، ئەۋە پىۋەندىيە لەنئىۋان كۆن و نۆى... بەراي مەن مەرۋف چەند خەرىكى كۆن بى، نابى لە رۆشنىبىرىي نۆى داپراۋ بى، ئەۋەي نۆىخۋازىش بى نابى شتى كۆن بە كۆنەپەرستى بزانى، ھەر كەسى

له گۆڤاره کانی ئیمه شتی هاوچه رخ بنووسی دهشتوانی بابه تی که له پووری پشت گوئی نه خات، به پیچه واندهش هه ر راسته، رۆماننووس دهتوانی ر ووداویکی کۆنی کورده واری بکاته سه رچاوه ی بابه ته که ی.

هه ندی به ناوی نوێخوازی شت ده نووسن، و تاریان ته نیا له کۆمه لتی ده لاله ت پیکدی، نه من و نه خۆی و نه خوێنه ر لیتی تی ناگه ین، ئه وه ی به م شتیه به بلتی من نوێخوایم، ئه وه توانای خۆی به فیرو ده دات. لیکۆلینه وه ی بواری کۆمه لایه تی و سیاسی و ئابووری و میژوویی کورد بکات له و وتاره بی سه رو به رانه باشته رن که به ناوی نوێخوازییه وه ده نووسرین، چونکه که لکیان نییه .

* پیت وایه میژوونووسی زانامان هه بی، ئه گه ر هه یه کتیه ؟

- هه ندی میژوونووسمان هه ن، هه یه (اختصاصی)یه وه هه شه بایه خ به زۆریه ی میژوو ده دات، بۆ نمونه (د. جه مال ره شید) یه که م میژوونووسی کورده که بایه خ به میژووی کۆن ده دات، چوار کتیبیم دیوه که چواره میان (لقاء الاسلاف) ه و به چهند نوسخه یه ک بلاو بوته وه . کتیه کانی وردن، هه م لایه نی میژوویی هه م زمانه وانین، له به ره ی زاراوه ی زمانه وانانی که به زمانه مسمارییه کان نووسراون، ئه م دکتۆره چهند زمانیکی بیگانه ده زانی و سوودی لی وه رگرتوون، که پشته ر زۆریه ی میژوونووسان ئه و سه رچاوانه یان نه دیوه وه هه ندیکیشیان ئه و زمانانه یان نه زانیوه .

لام وایه له دوو بوارد لیکۆلینه وه ی زۆر چاک ده کات. سه رچاوه ش به کار دینی و بابه ته کانیشی سه ختن، له به ره ی میژووی هه ولیره وه (د. محسین محه مه د) و مامۆستا (زوبیتر بیلال ئیسماعیل) رۆلیان زۆر بووه، (د. که مال مه زه ره) له ماوه ی نیوان دوو جه نگدا له میژووی نوێی ئه م سه رده مانه چهند کتیبیکی هه یه. مامۆستا (مه لا جه میل رۆژه یانی) به راستی له میژووی نوێ و سه ده ناو نجه ییه کان زانیاری زۆری هه یه، زانیاری به رفراوانی له چهند زانسته ییدا هه یه که خه لکی تر ئه و زانیارییه یان نییه، مامۆستا (مه لا عه بدولکه ریعی مو ده ریس) خزه ته ی چاکی کردوه له وانesh: (یادی مه ردان) و (بنه ماله ی زانیاران) که زانیاری باشی تیدا یه، هه رچه نه د مامۆستا (مه لا عه بدولکه ریعی بیاره) زۆر که س به میژوونووسی دانانی، چونکه شیوازیکی بریقه داری ئه کادیی نییه، هه ره ها (د. ئیسماعیل شوکر) و (د. جه مال نه به ز) و (د.

حوسامه دین نه نقشه بهندی) که له باره‌ی ئەماره‌تی حه‌سنه‌ویه تیزی ئاکادیمی هه‌یه، د. ئیسماعیل تیزی ماجستیره‌کەشی له‌باره‌ی ده‌وله‌تی شه‌دادیه‌یه، ئەمانه‌ تیزی باشن که هه‌شتا پلاونه‌کراونه‌ته‌وه، هه‌روه‌ها (د. جه‌بار قادر)یش له‌باره‌ی مێژوو ده‌نووێ، له‌وانه‌شه‌ ناوی هه‌ندیکیانم له‌بیرجووبی. به‌ نیه‌سه‌ت قه‌باره‌ی مێژووی کورده‌وه، مێژوونووسی کورد زۆر ده‌گه‌من.

* چه‌مکی مێژوو له‌لای تو‌ چیه‌، چۆن له‌و چه‌مه‌که‌ مێژوویه‌ ده‌روانی، ئایا شیکردنه‌وه‌ی مه‌تریالی بۆ مێژوو له‌لای تو‌ په‌سهنده‌؟

- شروقه‌کردنی ماددی بۆ مێژوو قوتابخانه‌یه‌کی مارکسی ناسراوه، به‌لام زانایانی خو‌رئاوا له‌سه‌ر ئەو رێبازه‌ کاریان نه‌کردوه. له‌لای من ئەو لی‌کدانه‌وه‌ ماددیه‌ لاوازه‌ و زی‌ده‌پو‌یی تێدا‌یه، چونکه‌ هه‌موو شتی‌کی بر‌دۆته‌وه‌ سه‌ر لایه‌نی ئابووری، ئەو هه‌موو شه‌پوشۆر و رووداو و دیاردانه‌ی که‌ روویانداوه‌ بر‌دوویه‌تیه‌وه‌ سه‌ر مه‌سه‌له‌ی ئابووری، زانایانی سه‌رمایه‌داری می‌سالیانه‌ مێژوویان لی‌کداوه‌ته‌وه، ته‌فسیری مێژوو ئە‌گه‌ر به‌پیتی لی‌کدانه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی کرابێ کارتی‌کی چاکه‌و قوناغی‌کی پێ‌ویسته‌، به‌لام نه‌چێته‌ دۆخی عاتیفه‌ و مو‌باله‌غه‌و ئەمانه‌وه، بۆ نمونه‌ «إعادة كتابة التاريخ» قوناغی‌کی پر له‌ مو‌باله‌غه‌ و هه‌له‌ و په‌له‌په‌له‌یی بوو، ئامانجی‌کی نه‌ته‌وه‌یی هه‌بوو، به‌لام بۆ چه‌واشه‌کردنی مێژوو، له‌ هه‌ندی‌ که‌س ده‌بیس‌تم که‌ ده‌بێ کورد مێژووی خو‌ی سه‌رله‌نوێ بنو‌سی‌ته‌وه، من ئە‌مجۆره‌ په‌وته‌ هان ناده‌م، چونکه‌ جاری کورد مێژوونووسی که‌مه‌ که‌ هه‌ر یه‌کی‌کیان له‌ بواری پسپۆر بێ تا بێ‌ین دووباره‌ بینووسینه‌وه، پێ‌ویسته‌ (۵۰-۶۰) سالی تر ئەو کاره‌ بکری، مه‌رجیش ئە‌وه‌یه‌ زانستیانه‌ بکری.

* کورد کۆمه‌ڵی شو‌پشی کردوه، ئایا ئەو شو‌پشانه‌ به‌ ته‌واوی زانستیانه‌ هه‌یچیان له‌باره‌وه‌ نو‌وسراوه‌؟ ئە‌گه‌ر نه‌نو‌وسراوه‌ته‌وه‌ چۆن؟ ئە‌گه‌ر نو‌وسراوه‌ته‌وه‌ که‌موکۆری له‌و بو‌ارده‌ا چیه‌؟

- شو‌پشه‌کانی کورد به‌گشتی زۆر که‌میان له‌باره‌وه‌ نو‌وسراوه، شو‌پشی به‌درخان کوا چیه‌یان له‌سه‌ر نو‌وسراوه؟ شو‌پشی محه‌مه‌د پاشا رو‌اندزی د. جه‌مال نه‌به‌زه‌ندی‌کی له‌ باره‌وه‌ نو‌وسیوه، به‌لام زۆری تری لی‌ نه‌زانراوه، په‌نگه‌ له‌ دوا‌ڕۆژدا به‌لگه‌نامه‌ی مێژوویی زۆر که‌ له‌ سه‌رده‌می عوسمانی و قاجاری و ئەمانه‌دا نو‌وسران بکه‌ونه‌ به‌رده‌ستی خه‌ڵکانی مێژووزان، ئە‌وه‌ی

ئىيمە دەنيوسىن ھەمووى ھەلبىزار دەنى ھەندى سەرچاۋەن و زۆر كەمە.
 ھەروەھا شۆرشەكانى بارزان و كۆمارى مەھاباد كەس بەتەواۋى
 لىكۆلىنەۋى لەبارەيانەۋە نەنوسىيە، ئەوانەى لە شۆرشەكانىشدا بەشداربوون
 بە تەواۋى نەياننوسىيە. (د. جەلىلى جەلىل) لەبارەى شۆرشى (شىخ
 عوبەيدوللاى شەمزىنى) لە دىكۆمىتەكانى رىوس زانىيارى باشى
 دەسكەوتوۋە كىتەبىكى باشى داناۋە، ئەگەرنا ھىچى وا لە مېژوۋى
 شۆرشەكانى كورد نەنوسراۋنەتەۋە، تەنانت شۆرشى (۳۰) سالەى خۆمان،
 مەن نەمدىيە كەسەك سەد لاپەرەى لەسەر تەجروبەكانى ئەو شۆرشە نووسىيە،
 ئىستە ھەندىك يادداشت و راپورتى خويان دەنوسن، بەلام زۆر بەلگەنامەى
 شۆرش و زانىيارى بزرىبون، كە مومكىن نىيە زىندو بىكرىنەۋە.

* دەرەتە ھاتۆتە پىش ھەندى لە بەلگەنامەكانى توركىيا و ئىران ھى
 (۳۰-۴۰) سالى پىش ئىستە خراۋنەتە بەردەست، پىت واپە لىژنەيەكى
 پىسپۆر و زانا ھەيى بۆ نووسىنى مېژوۋى كورد سوود لەوانە ۋەرىگىن، ئىستە لە
 توركىيا دىلەن بۆ بەلگەنامەى عوسمانى دەرگا لەسەر پىشتە تا تەماشىا بىكرىن و
 پۆلىن بىكرىن؟

- مەلەبەندى بەلگەنامەى عوسمانى (۲۵۰) مىليۇن بەلگەنامەى تىدايە و
 (۵-۶) سالە رىك خراۋن، «عەلى ئەمىرى» كە زانايەكى خەلكى دىيارەكرە
 لە كاتى عوسمانىدا پىپرستى بۆ كۆمەلىكى زۆر لەو بەلگەنامانە كىردوۋە، بەلام
 ھەرچى لە بەرژەۋەندى كورددايە نەيانەيشتوۋە كورد كەلكى لى ۋەرىگىرئ،
 بىيستم فەرەنسايىيەك لە ئەنقەرە چوۋبوو بۆ لايان، وتىبويان تۆ تاقيىبى
 مەسائىلى كوردى دىكەى بوارى پىنەدراۋو، ئەگەر بىزانن كوردى، بوارت پى
 نادەن سەيرى ئەو بەلگەنامانە بىكى. لە مەلەبەندى بەلگەنامەى ئىران (۴۰)
 مىليۇن بەلگەنامەى تىدايە، كە ئەوان بۆ خويان بەزنجىرەۋە بە شىۋەى كىتەب
 بلاۋيان دىكەتەۋە، بەلام مەلەبەندى بەلگەنامەى ئەستەنبول واپە بزانم تەنيا
 يەك بەرگى لەو بارەۋە دەر كىردوۋە، بىگومان كۆمەلىكى زۆرى لەبارەى
 كوردستانەۋە تىدايە، عوسمانىيەكان عەقلىيەتلىكى بەلگەنامەى جوانيان
 ھەبوۋە كە پىشتەر خەل كەكە نەيىبوۋە، بۆ نمۇنە دىۋلەتى عوسمانى تۆمارو
 سىجالاتى ولاتى جەزائىر كە زانىۋىيەتى لىتى دىكەشەتەۋە لەگەل خۆى ھىتاۋىيەتى،
 يان دىبىنىن دۆسىيەى ھەندى شارو پارىژكا پىش دووسەد سال لەمەۋبەر لەناو

نەرشیفی عوسمانیدا پارێزراون، ئەوە سامانیکی گەورە میژوویە بۆ میژووی خۆرەلات.

* ئەم گەڕنگیدانەت بە ئەرکیۆلۆژیای کە لە پووری نەتەواوەتی و فۆلکلۆر میژوو، تا ئیستا بەروبومە کە ی چی بوو؟

- لە بەهاری (١٩٦٠) هە دەستم کرد بە نووسین لەبارە میژووی کوردەو تا سالی (١٩٨٠)، یان پێش ئەو بە دوو سالی بایەخم بە میژوو دەدا، لەم بارەو هە چەند کتیبیکم هەبوو، یە کە میان کتیبی (اعلام) بوو، کە بریتی بوو لە میژووی ناودارانی کوردو زانایان و میران و ئەمانە، کتیبیکی ترم نووسی بەناوی «الدولة الدوستانیة فی کردستان الوسطی» کە بە هەردوو بەرگەو «٩٠٠» لاپەرە دەبوو، بەرگی یە کەم لە (١٩٧٢) چاپ کرا، بەرگی دوو لە (١٩٧٥) چاپ کرا، بەلام ئەمە ی دوایی حکومەت لە چاپخانە ی «حوادث» لە بەغدا دەستی بەسەر سێ هەزار دانە چاپکراوە کە ی داگرت، سالتیک دەستی بەسەر داگرت و پاشان ناردییە لای دوو لیژنە بۆ خوێندنەو ی، دوایی پڕیاریان دا هەموو بێژنە کارگە ی دروست کردنی کاغەز لە بەسەر، تا بیکەنە هەویرو بکێژنەو کاغەزی سپی، ئەمە وای کرد بەشی دوو لەم بۆلەو نەبێتەو کە تایبەت بوو بە شارستانیەتی دەوڵەتی دۆستەکی، ئیتر بۆ دانانی ئەم کتیبە سەرچاوە ی زۆرم لە نامەخانە ی گشتی بەعقوبە خوێندەو و یە کەم کتیبخانەش کە لکم لێوەرگرتبێ نامەخانە ی مۆزەخانە ی مووسڵ بوو، هەروەها «مکتبة المتحف العراقي» زۆر هاتوچۆیم دەکرد، بەهۆی دانانی ئەم کتیبەو کە و قە سەر خوێندەو ی بابەتی شارستانی و لەناو میژوودا بایەخی تایبەتیم پێدا، یە ک لەو لایەنە گەڕنگانەش شێوکاری و بیناسازی سەردەمی ئیسلامی بوو، ئەم کتیبەش بوو کلیلێ کردنەو ی زۆر بابەتی تر لە لام.

لە تەمووزی سالی (١٩٧٧) هە دەستم کرد بە بایەخدان بە هونەری بیناسازی و هونەری نەخش و نیگاری ناو خانووە کە لە پووریەکان، یە کەم جار لە شاری مدیاتی قەزای ماردین دەستم پێکرد، لەو ی کۆمەلە ی خانووی نەخشداری کە بە بەردو گەج ناوا کرابوون وێنەیانم گرت، سالی دوو لە کوردستانی باشوور دەستم بە ناساندنی خانووە کە لە پووریەکان کرد و لەسەر یانم دەنووسی، ئەو (٢٣) سالی خەریکی ئەو بابەتانەم، کەس لە کوردستان هێندە ی من بایەخی بەو لایەنە نەداوەو تا ئیستا بە هەزاران وێنەم

گرتووه، که تهنیا لهو بواردها رهنکه له جهوت هزار وینه کهمتر نه بی، (۱۶) هزار وینهی خانووی که له پووری و شوینه وار دکانی کوردم گرتووه، له (خانی والی پشت کوه) و (بن تاقی مالتی چه له بی) له شاری مه نده لیلیسه وه تا رۆژ هه لاتنی وان و مووش و دیار به کر، تا قه لای دم دم و ناوچهی موکریان و سه قزو سنه.

که له سالی (۱۹۸۰) بۆ شاری سلیمانی گوێز رامه وه؛ نه مزانی مه سه له ی شوینه وار و به لگه نامه و که له پوور له کوردستان بهم رادهیه بی خاوه نه، چه ندین دائیره ی شوینه وار له کوردستان هه بوون، به لام ئیفلیج بوون و چالاکیان نه بوو، به رانبهر شوینه واری کورد که مه تر خه م بوون، له هه ندیکیاندا که سانی وا هه بوون شوینه وارو که له پووری کوردیان به تالان ده برد، نه گهر کا دیرو فه رمان به ری دلسۆزیشیان هه بوایه له ژیر دهستی به رپوه به ری که مه تر خه م هه یچیان بی نه ده کرا.

ئیترا من که و ته گه ران و به رگرم لهو شوینه وارانه ده کرد که خه لک هه لیان ده وه شانده وه، یان داموده زگا کانی حکومه ت خۆی ده سکاری ده کردن و وێرانیان ده کردن به بیانوی دروست کردنی شه قام و رینگه و بینایه ی حکومه ی تیکی ده دان، یان هه ر سوودیکی دیکه ی بۆ داموده زگا کانی خۆی هه بوایه . زوو زوو راپۆرتم بۆ داموده زگای شوینه وار له به غدا ده نووسی، داموده زگا که به تایبه تی به رپوه به ری گشتی ئه وی و کارمه نده کانی هه موویان دلسۆز بوون، راپۆرته کانی منیان فوتۆ ده کردو رده وانه ی دائیره ی شوینه واری (سلیمانی و هه ولیتر و دهۆک) ده کران و ئاماره یان پیده دان که ته جاوز له سه ر فلان بینایه ی شوینه وار هه یه، که چی به داخه وه زۆریه ی راپۆرته کان له لایه ن دائیره کانه وه پشتگوێ ده خران، ده زگای گشتی شوینه وار هه ولی پاراستنیانی ده دا، که چی ئه وانه ی لای خۆمان له ناویاندا هه بوو هه ر خۆیان به شدار بوون له وێران کردنیان. له وده بابته ی شوینه وار بووه بابته یکی گرنگی من تا به نه مپۆش ده گات، له وساو ه زۆر شوینه واری کوردستانم دۆزیه ته وه دو له سه ریانم نووسیوه و وینه یانم گرتووه.

* ئه ی به ره له لستی کردنتان و رینگه گرتنی به رده وامستان له سووتاندنی ئه وراقی داموده زگایه کانی حکومه ت؟
- راسته بابته یکی دیکه ی گرنگ به ره له لستی کردنی سووتاندن و

له ناو بردنی نه وراقی په سمی داموده زگا کانی حکومت بو، به لگه نامه کانی هر ولایتیک له نه وراقی په سمی حکومت پیکدی، چونکه زورن و بابه ته کانی شیان به که لکن، نه وراقی خه لک، نه وانه ی ناودارو زاناو ناسراو بوون و نامه کاریان له گه ل خه لکدا کردووه، نه م لایه نه له گه ل گرنگیه که ی به نیسبه ت سامانی به لگه نامه یی شتیکی که مه، بویه من به ناو بنه ماله کانداهه گه رام، نه وانه ی نه وراقی گرنگی شوینه واریان هه بوو ده یانوت پار، یان پترار سووتاندوومانه، یان ده یانوت فو تاندمانن، له بهر نه بوونی هوشیاری له پاراستنی شتی که له پووری و شوینه واری و به لگه نامه زیانیتی زور به سامانی به لگه نامه یی گه یشت. له دائیره کانی ش هه چهند سالی جاری فرمان ده هات بو له ناو بردنی نه و به لگه نامه یان، که ده بویه به گویره ی رینماییه کانی مه لبه ندی به لگه نامه کان نه و نه وراقانه بیشکنرین، چونکه هر دائیره که نه وراقی نیستلاف بکردایه، ده بوو لیژنه ی بو پیکه یتن، نه و لیژنه یه داوای مؤلته تی لیژنه ی بالای ده کرد نایا نه و نه وراقه نیستلاف بکریت یان نا؟ هر کاغه زنی قابیلی نه و بویه بو میژوو سوودی لی وهریگیری، نه و نیستلافی قه دهغه بو، که ده بوو بیاریزری و پیشکشی مه لبه ندی به لگه نامه یی بکری، پاش نه و ده بویه لیستیان بناردایه و لیژنه ی سهرده له وی دیراسه ی ده کردو نه گه رازی بویه له سهر نیستلاف ده یووت ته له فی بکن، به لام فرمانیه رانی کوردستان یه کسهر لوری کاغه زیان بار ده کردو له قه راغی شاره کان ده یان سووتاندن، من بهر گریم له که له پووری به لگه نامه یی ده کردو له دزی نه م دائیره نه راپورتم بو مه لبه ندی نیشتمانی ده نووسی، جار هه بووه بو وه زارته ی راگه یانندن یان ناو خو یان حوکمی مه حله ی ده منووسی بو نه و ی ریگه له م دائیره نه بگرن، بو نمونه له شویاتی سالی (۱۹۸۳)، شاره وانی سلیمانی ده یان تن نه وراقی په سمی زه ماننی پاشایی و عوسمانی له کارگه ی قیری تانجه ر سووتاند، پاش نه و ی زانیمان ماوه ی سی رور چووین له وی هه ندی له و کاغه زانه ی له بهر ده می بلدوزهدا مابوون، ده وری بیست هه زار به لگه نامه م هینایه وه، بو نمونه یه کییک له وانه سجلیکی زه ماننی شیخ مه حمودی نه مر بوو، چواره هه زار به لگه نامه ی شاره وانی تیدایه، نه مه گه وره ترین زیان بوو به نه وراقی په سمی که وت، به تاییه تی له شاره وانی که دایکی دائیره کانی شار بووه، تنانته کاروباری له قه واره ی خوی فراوانتری هه بووه، برووسکه یه کم له

شیوهی پرسه ناردده مه‌ل‌بەندی بەلگەنامەکان و تێیدا ڕوونم کردەوه که شارەوانی ئەو هەموو بەلگەنامەیی سووتاندوو، ئەگەرچی وەختی خۆی تەقدیرم لەسەر قەبارەیی ئەو کاغەزانی راست نەبوو، چونکە دواي لیکۆلینەوه بۆم دەرکەوت زۆر لەو زیاتر بوون که من تەقدیرم کردبوو.

ئەو برووسکەییەم بە میژووی (۱۹۸۳/۳/۲۷) بۆیان نارد، هەندیک لە ئەوراقەکانی شارەوانی مابوون و لەژێرەمینێ شارەوانیدا چەندین جار بە کاک (نووری وەشتی)م وت با بیان پشکنم و ئەوانەیی بەلگەنامەن لێیان جیا بکەمەوه سوودی نەبوو، بۆیە هەندێ لەبەرپرسیارێ تە سووتاندن و لەنیوچوونی ئەوراقەکانی تانجەرۆش لە ئەستۆی ئەو دان، چونکە منی ئیغفال کردو دەستی دەستی پێدەکردم تا ڕۆژی ۱۰/۹-۱۰/۱۰ ۱۹۸۸ هەندیک کەس لە شارەوانی ئەو ئەوراقەکانیان دایە (عەباسە کویری خانەقینی) که ئەمە شوفتیریک بوو تەنیا ئیشی ئەو بوو کاغەزی ڕەسمیی دائیرەکان دەرپهێنێ و بە پارە یان بە بەلاش بێداتە کارگەیی کاغەزی بەسەر، ئەم جارەشیان دوو لۆری بۆ کارگەیی بەسەر بردو ئەو لە ژێر زەمینه‌کەدا مابوون هەمووی بردە ئەو، که بەمەم زانی پێیانم راگەیانند کەسێکی لە دوو بنێرن لە ڕێگە بیگێڕتەوه، ئەم بەیانی نا ئەو بەیانیان بە من کرد تا مانگێکی خایاند، پاشان بە ڕەسمیی فەرمانبەرێکیان بەناوی کاک ئەسەد فەوزی میرزا بە پیتی نووسراوی ڕەسمی ژمارە «۱۷۰۵۴» بە میژووی «۱۹۸۸/۱۱/۹» نارد، ئەو کاتەش کار لە کار ترازابوو، ئەوراقەکانیان لە کارگە کردبوو هەوێر کە پسیان کردبوو. کاک ئەسەد فەوزی گەرایەوهو ڕاپۆرتێکی دایە دائیرەیی شارەوانی سلیمانی که دانه‌یه‌کی لەلامەو ڕۆژی (۱۹۸۸/۱۱/۱۲) گەیشتبوو بەسەر پێیان وتبوو: بەلێ راستە دوو لۆری پر لە ئەوراق لەلای ئێسەوه بە فلان ژمارە لەلامان تۆمارکراوه، ئەو ئەوراقەکان لەگەڵ زۆر ئەوراقی تر کە پسمان کردوون، بە راستی ئەمە زیانیکی زۆر گەوره بوو که نزیکەیی یەک ملیۆن بەلگەنامەیی شارەوانی سلیمانی لەناوچوون.

ئەم کارە زیانیکی گەوره بوو لە کەله‌پووری بەلگەنامەیی کورد کەوت، ئەمانەم بە درێژی لە یاداشتێکدا نووسیوه. نامەیه‌کی شەش لاپەرەیییم بۆ مه‌ل‌بەندی بەلگەنامەکان نووسی که چۆن سامانی بەلگەنامەیی لە کوردستان به‌هۆی نەبوونی هوشیاری لەناوخواه‌لکدا زۆری لەناو دەچیت و زۆریشی بەرهو

خۆش بوو، نامه‌كه‌ى من و وه‌لامى خۆيانى له‌ پۆژنامه‌ى عىراق له‌ پۆژى (١٢/٣/١٩٨٣) دا به‌ناو نيشانى «التراث الوثائقي المفقود في منطقة الحكم الذاتي» بلاو كردوه. ئهو كاته ئه‌مىندارى مه‌لبه‌ندى به‌لگه‌نامه‌كان مامۆستا «سالم الالوسى» بوو، كه‌ هه‌ر خۆشى دامه‌زێنه‌رى ئهو ده‌زگا گرينگه‌ بوو، پىساوێكى زۆر دلسۆزو وريا بوو، كه‌ زۆر نووسين و ته‌عريفاتى له‌م باره‌يه‌وه‌ هه‌يه‌.

به‌ مێژووى (٤/٥/١٩٨٤) ديسان بىرخه‌رده‌يه‌كى دوورودرێژم بۆ مه‌لبه‌ندى به‌لگه‌نامه‌ى نووسى و دانه‌يه‌كېم لێ دايه‌ كۆرى زانىارى كوردو ده‌زگای رۆشنبىرى و بلاو كردنه‌وى كوردى و به‌رتوه‌به‌رايه‌تى خۆيێندى كوردى و ئه‌مىندارىتى گشتى رۆشنبىرى و لاوان له‌ هه‌وليترو داوام لێكردن كه‌ مه‌لبه‌نديكى به‌لگه‌نامه‌ى يان لقيكى ئهو مه‌لبه‌نده‌ له‌ كوردستان دا به‌زۆر له‌ پۆژنامه‌ى عىراقدا له‌ پۆژى ١٢/٣/١٩٨٤ بلاو كرايه‌وه‌، كه‌ چى هېچ يه‌كێك له‌ ده‌زگاكانى رۆشنبىرى كوردى خۆى نه‌كرده‌ خاوه‌نى ئه‌م پرۆژه گه‌وره‌يه‌ كه‌ ده‌توانرا لايه‌نيكى رەسمىي داوا بكات و ئهو ده‌ستپيشكه‌رييه‌ بكات، چونكه‌ هېچيان هوشيارىيان به‌گرنكى ئهو پرۆژه‌يه‌ و دلسۆزىيان بۆى نه‌بوو. زۆر نامه‌ و برووسكه‌م بۆ مه‌لبه‌ند ده‌نووسى، وه‌لامېشم بۆ ده‌هاته‌وه‌ كه‌ زۆريان له‌ ياداشته‌كانى خۆمدا ئاماژه‌م پێداون و له‌ به‌رگێكدا ئهو نامه‌ و برووسكانه‌م به‌رگ كردوه‌، زۆر هه‌ولم ده‌دا هوشيارى له‌ناو فه‌رمانبه‌رانى داموده‌زگاكان بلاوبكه‌مه‌وه‌، سه‌ردانم ده‌كردن و ده‌چوممه‌ لايان.

* بێجگه‌ له‌ شاره‌وانى وه‌ك ئاگه‌دارين خه‌رىكى زۆر فه‌رمانگه‌ و شوێنى تر بووێت تا به‌لگه‌نامه‌كان بپارێژن.

- له‌و شوێنانه‌ى جێى بايه‌خم بوو به‌رتوه‌به‌رايه‌تى پۆلىسى سلێمانى بوو، پێوه‌ندىم پێيانه‌وه‌ كرد بۆ رۆشنبىركردنى ئه‌فسه‌ره‌كانى پۆلىس، له‌وانه‌ش شێخ قادرى شێخ محمه‌دو موقه‌ده‌م فوئاد كه‌سانى زۆر دلسۆز بوون، ته‌نانه‌ت يارىده‌ده‌رى به‌رتوه‌به‌رايه‌تى پۆلىس زۆر حه‌سزى له‌م بابته‌ بوو، له‌ پۆژى (٢٤/١٢/١٩٨٦) له‌ به‌رتوه‌به‌رايه‌تى پۆلىس لێژنه‌يه‌كى رەسمىي دروست كرا كه‌ به‌ نووسراوى ژماره‌ (٩٠٢) ده‌رچوو، لێژنه‌كه‌ به‌سه‌ره‌رشتىيى من بوو بۆ

(۸-۹) پۆلیسیان دەدامی تا ئەو ئەوراقانە بپشکنین، (۳۱۴) فەردەمان تەنیا لە یەک مەخزەن هینا و سێ مانگ کارمان لە ناویاندا کرد، دواى ئەو تۆپبارانى ئێرانى بەسەردا هات، کاتى یەک لەدواى یەک دەست بە بۆردومانی سلیمانی کرا، ئیتر نەمانتوانی لەسەر کاردەکهەمان بەردەوام بین، مەزەندەم کرد حەوت سەد هەزار بەلگەنامە لە ناو ئەوراقى پۆلیسدا بوون و جیام کردنەوێه که لە هەموو بوارىکى تیدا بوو، تەنانت زۆر بلاوکراوەى حزبى دیموکراتى کوردستانى ئێرانى تیدا بوو، ئەو ئەوراقانە بە دەستى خەلک لەسەر سنوورەکان دەسگیر کرابوون، ئەوراقى دائىردى کشتوکال (۵۳۰۹) ئیزبەرە بۆ تەلەف دانرابوون، دەستم بەسەر ئەوانیشدا گرت، لیژنەم پێ دروست کردن و بەمانگى هەموویان پشکنى، ئەو دەبوو (۶۴۵) ئیزبەرەم لێ دروست کردن و هەموویم خستە ناو فەردەو هینامنە جێگە یەک لەسەر سەربانى ئیدارەى محەلى لەوێ خەزەم کردن. هەر لەو ژوورەدا ئەوراقىکى زۆرى کۆن هەبوو، من و کاک عەبدوللا ناگرین ئەو ئەوراقانەمان بۆ ماوەى سێ رۆژ فەحس کرد، ئەوراقەکان کۆن و گوومشکاوى ببوون، سێ پشیلەى تۆپیومان تیدا دۆزینەوێه.

هەموو ئەو ئەوراقانەم بۆ پاراستن هێشتەوێه، بەلام لە سالى (۱۹۹۲) یاریدەدەرى پارێزگار (شەو کەت عزەت) هەمووی که چل تەن دەبوو دایە کارگەى کلینیکسى (نەجمەدینی حاجى رەشید) که زانیم چووم لە حەوشى کارگەدا دەستم بەسەرداگرتن، ئەو کاغەزانە لەوێ مانەوێه، بەفرى زۆریان لەسەر بارى، خەلکم لەگەڵ خۆم بردووە بەفرم لەسەریان پێ مالتیون، چەند بە «کۆمەلەى خۆتەندکارانى یەکیتمى» م وت که بێن هاوکاریم بکەن و بیانپشکنین و ئەو بەلگەنامانە لە فەوتاندن رزگار بکەین، کەس بەدەنگمەوێه نەهات.

دکتۆر مەحمود دەرویش نادر لە زانکۆ بوو، بە قوتابیانى پارتى وتبوو، ئەوانیش بۆ ماوەى دوو رۆژ پێنج کەسیان بۆ نارد، وەختى تەماشایان کرد ئەم کاغەزانە هى ئەمن و موخابەرەت نین و بەلگەنامەى سیاسى نین، بینیم لەناو خۆیان ورتە ورتیان دەست پێکرد و ئەوانیش وازیان هینا، بەلگەنامە ئەوێه نییه تەنیا لایەنى سیاسى بگریتەوێه، دەبێ بزائرى که هەر دامودەزگایەکى حکومەت بەلگەنامەى پر بایەخى خۆى هەیه، چونکە چالاکی ئەو دەزگایە

نیشان ددهات، نهو دهزگایه چی کردیی همهووی لهو کاغه زاندها دیارن، نه مانه میژووی دهزگاو به پیره بهرو فه رمانیه ره کانیته، نه گهر دهزگایه ک کاغه زی نه ما وهک نهو هیه پیتشر نه بوویی، به لگه نامه کانی کشتوکال (۶۵) فه رده بوون، زۆرم پی گرنه بوون، که بریتی بوون له «۶۴۵» نیس زارهو له «۵۳۰۹» دۆسیه مه ده رهیتا بوون، میژووی دوورو دریتی کوردستان بوون سه بارهت به کشتوکال، دهکرا چه ندین تیزی ماجستیرو دکتورای له باره وه نامه بکریته، که نیستا هیچیان نه مان، نه مانه ش هه ره له سه رده می پاشایه تی ده گرتوه تا کو ماری و هه موویان بز بوون، نهو کاره ساته بۆ سامانی به لگه نامه یی کورد، نزیکه ی نیو ملیۆن به لگه نامه ی «که ری عه له که» له ماله کهیدا هه بوون، کریچی خانوه که ی به ناوی «عه بدوللا عه زین» که چه ندین جار پیم وت نه م کاغه زانه به یاریزن، که چی له (۱۹۸۵) هه مووی فریدابوو تا هۆده که ی که چکاری بکات و به کریته بداته وه، نهو پیاوه هه شت کریچی خستبووه ناو خانوه که یه وه، نیتر عروسیه گه وره که ی و په نه ره کان که په نگا و په نگ و هونه ری بوون له ده ستردی وه ستا (مه حمودی عه ولا سوور) بوو هه موویان شکاندو داره کانیا ن بۆ خویان فرۆشت، تا نه مپروش نهو خانوه که له پوریه ی داگیر کردوو چه ند داوا ده که م به یاریزی که س وه لام ناداته وه.. نه گهر یه ک ملیۆن سال ته مه نم بی، به لگه نامه کانی عه بدولکه ری عه له که ی وه زی دارایی شیخ مه حمودی نه مر له بیر ناکه م، که زۆر به لگه نامه ی گرنه ی به کوردی و تورکی و فارسی و سریانی و عه ره بی و زۆر زمانی تر تیدابوو، نهو پیاوه عه قلیه تی به لگه نامه یی زۆر گه وره ی هه بوو، نه م عه بدولکه ری حاته می زه مانی خۆی و خیره خوازیکی به ناویانگ بووه، له سالانی گرانی گیانی چه ندین که سی له مردن رزگار کردوو، وه کیلی کو مپانیایه کی فه ره نسی بووه، نه ملاکی زۆری کشتوکالی هه بووه، هه ر نامه یه کی بۆ شوینی نارد بی له سبج له کانی خۆیدا تو ماری کردوون، نهوانه هه ر هه موویان فه وتان. که له پوروی به لگه نامه یی کورد نه گهر به هیزیکی سیاسی و شویشگیر نه بی نا پاریزی.

* نه ی له باره ی نه وراقه کانی دادگا چیتان کردو چییان به سه ر هات؟

- له رۆژی (۱۹۸۵/۳/۱۴) یه ک لۆری نه وراقی دادگا لیژنه ی ته له فکردن بر دبووی له چه می قلیاسان بیانسووتینی، رتیه م لیگرتن و لیم وه رگرتنه وه، سه رۆکی لیژنه حاکم (ئیبراهیمی عه لی مامه شیخه) ی کورد په ره بوو،

کاغهزهکانی دامتی و وتی هەرچهنده بهرپرسیاری تیدایه، بهلام بۆ تۆقهیدی نییه مادهم هینده بهکاری و دلسۆزانه کار دهکە، ئه وراقه کانم خسته نیتو ژێرزهمینی دائیره ی شۆینهوار، کهچی هەندێ له پیاوه خراپهکانی ئه و دائیره یه خۆیان گه یانده دائیره ی ئه من و مونه زهمه ی به عس و شکایه تیان لیکردم، بهلام کاک (فارووق حه فید) که پرسیاریان لیکردبوو، وتیووی عه بدولپه قیب و پۆشنیریانی کورد داوای کردنه و ه ی ده زگای پاراستنی به لگه نامه کانیان کردووه، بۆیه ئه مانه ی هیناوه. ئه و پۆزانه کاک فارووق به شۆیه یه کی کاتی له جێگه ی به پتۆه به ری پۆشنیری جه ماوه ر دانیشتبوو، له مباره یه وه پۆلێکی باشی بینیبوو، ئه و ئه وراقانه م له ژێرزهمینی دائیره ی شۆینه وار پاراست، ئیتر نووسراوی په سمیم له پارتیزگاوه بۆ بردن تا فرتی نه ده ن، ئه وانه ش مانوه تا له م دواییه مه لبه ندێکی به لگه نامه یی دروست بوو. کاتی (جه مال عه بدول) کرایه وه زیری پۆشنیری سلیمانی له پۆزنامه ی «ئالای نازادی» نامه یه کم بۆ نووسی به ناوی «نامه ی پیرۆزیایی و چه ند پێشنیاری بۆ وه زیری پۆشنیری» یه ک له و پێشنیارانه مه سه له ی به لگه نامه بوو که پتویسته بنکه یه کی به لگه نامه یی بۆ دروست بێ، که بووه پارتیزگاریش هه ر به یادی م ده هینایه وه که بۆ ئه م پڕۆژه یه چی کردووه؟ به کورتی کابرا هیچی نه کردو منی نا ئومید کرد، تا براده رێ له سوید ها ته وه ویستی شتیک دروست بکات و به ره له ژێر پیتی من ده ربکه ن، ئه و و هەندێکی دیکه و جه مال عه بدول کۆبوونه وه کیان کرد که ئه ویشیان وه ک وه زیری پۆشنیری بانگ نه کردبوو. ئه و براده ره که مه ترین کاری له سه ر به لگه نامه نه کردبوو ته نیا وه ک یانه سیب فدرده یه ک به لگه نامه ی (مه حمه د په شید خان) ی کاتی کۆماری مه ها بادی پێ درابوو، که ئه وه شی بلا و کرده وه کۆبوونه و ه یان بۆ دروست کردنی بنکه ی به لگه نامه پاراستن کردبوو، نایا چۆن (وه زیری پۆشنیری) ئه و کاته ی سلیمانی رازی بوو مه لبه ندی به لگه نامه یی له مالان دروست بێ نه ک له دیوانی وه زاره تی پۆشنیری، جگه له وه ی که له سه ر ده می وه زیریتی ئه ودا له دائیره ی ئاساری سلیمانی هه موو زتیه کانی دائیره ی ئاسار درزان، (عادل مه جید) که به پتۆه به ر بوو به و تۆمه ته نزیکه ی سالتیک گیرا، پاشان (ئیفراج کرا نه ک ته بریته) دوایی به ره لالا کرا و جاریکی تر گیرایه وه و ئه مجاره له سه ر داوای جه مال عه بدول به ره لالا کرا.

پاشان من ئه و مه سه له یه م به نووسراوی گرتدا که له کاتی خۆدا له هه ولیره وه

په نا براندهوه، ته نیا بۆ ئه وه بوو من ده ورم تیتیدا نه میتی.

که لیژنه ی دروست کرد هه ندی به لگه نامه شیان سووتانده بوو، بێ ئه وه ی بزانه ئه مانه چین و چی نین، گوایه به که لک نایه ن، چونکه نه یانزانیه سو فه حسیان بکه ن که کامیان به که لکه و کامیان بێ که لک، کاتی له به رده می وه زاره ت خه ریکی سووتانده یان بوون ته ماشا ده که م کاغه زه کانی من، و تم ئه مه بۆچی ده یان سووتین؟ گویتان چهند که سی له ژوو ره وه فه حسیان کردوه.

به لگه ش بۆ ئه وه چه پکه به یانیتکی (فه هدا) ی سکر تیری حزبی شیوعی بوو که به کوردی و به ئیمزای خۆی له باره ی مافی «که لی کورد له عێراق» له سالی (۱۹۶۶) نووسرا بوون، ئه م به لگه نامه یه زۆر گرنگ بوو، کاتی خۆی نوسخه م لێدا به «ئه که رمی سالحی ره شه» که به نهیتی بیانپارتیزی و ئه وه که ی تریم له ناو فه رده یه کدا شار ده وه. ئه م به لگه نامه یه به لانی که م په نجا نوسخه ده بوو، دیاره که هه ندی که س هیناویه تی بۆ سلیمانی و لێیان گیراوه، پاشان که و تبه وه ناو ئه و راقه کانی دادگا، زۆر مه راقمه ئه و به لگه نامه گرنگه بدو زرتیه وه، چونکه هێچ ئاساریکی ئه م به یانه مان له ئه ده بیاتی کۆنی حزبی شیوعیدا نه دیوه، که به لگه نامه یه کی ده گمهن بوو و فه و تا. من ئه گه ر بشمرم هه ر پتوه ندیم به و ئه رشیفه وه هه یه. نه ک بلتین پتوه ندی به سه ر ئه رشیفه وه نه ما، چونکه به قه دهر سه نگی کاره کانم له لایه ن که سانی ناحه ز به کورد و میژوو و که له پوره که ی دژایه تی کراوم.

* هه وه له کانت له بواری کردنه وه ی مه لبه ندیک بۆ پاراستنی به لگه نامه زۆرن، بۆ میژوو باسی هه ندیکیان بکه و به چی گه یشت؟

- دیوانی سه رو کایه تی کۆماری له رۆژی (۱۹۸۶/۶/۲۸) دا نووسرا ویتکی ره سمیی به ژماره ی (۲۷۶۲۰) ده رکرد، به پیتی ئه و نووسراوه (المنشأة العامة للصناعات الورقية) ی سه رپشک کرد که له هه موو پارێزگایه ک به لێنده ر بگرێ بۆ گواسته وه ی ئه و راقی داموده زگا کان به ناوی موخه له فاتی وه ره قی تا که لکی لێ وه ربگرن و بکرتنه کاغه زی نوێ، که له بواری کاری خۆیدا ئه مه بووه رێگه خو شکردنی ره سمی بۆ له ناو بردنی ده یان ملیۆن به لگه نامه له سه رانه ری عیرا قدا، له هه ر پارێزگایه ک شو ئیتکی به ناوی (مركز المخلفات الورقية)

ده‌سره‌وه‌و ده‌یاسرده‌و ناره‌ی سهر دروس‌و دزدن به‌سره، / اتحاد الصلابة / عیراقی له‌و ساله‌دا به‌کاری هه‌ره‌وه‌زی نه‌وراقیان له‌ دائیره‌کان بۆ‌ئه‌و مه‌لبه‌نده کۆ‌ده‌کرده‌وه‌و ده‌یان‌ناردنه‌ به‌سره‌و ئیتی‌حادییه‌کان له‌سهر نه‌و‌کاره‌ خه‌لاتیشیان پێ‌ درا، نه‌مه‌ مه‌ترسییه‌کی گه‌وره‌ بوو له‌سهر به‌لگه‌نامه‌کان، منیش له‌ رۆژی (۱۹/۱۱/۱۹۸۷) برووسکه‌یه‌کم بۆ‌ دیوانی سه‌رۆکایه‌تی کۆماری ناردو نووسیم ئه‌م کاره‌ هه‌له‌یه‌و ده‌بیته‌ هۆی له‌ناوبردنی زۆر به‌لگه‌نامه‌، وه‌ک شکایه‌تیش له‌ دیوانی سه‌رۆکایه‌تی کۆماری له‌ رۆژی ۲۴/۱۱/۱۹۸۸ نامه‌یه‌کم بۆ‌ مه‌لبه‌ندی نیشتمانی به‌لگه‌نامه‌ نووسی و وه‌زاره‌تی حوکمی محله‌ی - لیژنه‌ی سه‌ره‌کی پاراستنی به‌لگه‌نامه‌. پاشان نامه‌یه‌کم بۆ‌ هه‌ندی لایه‌نی دیکه‌ش نووسی که‌ نه‌و نووسراوه‌ی دیوانی سه‌رۆکایه‌تی مه‌ترسییه‌کی زۆری له‌سهر به‌لگه‌نامه‌ له‌ عیراقداه‌یه‌، ئه‌م هه‌موو برووسکه‌و نووسراوانه‌ له‌لام پارێزاون.

له‌ رۆژی (۴/۸/۱۹۸۴) نامه‌یه‌کم بۆ‌ نه‌مینه‌داریتی گشتی رۆشنیری و لاوان له‌ هه‌ولێر نووسی، داوام‌ لێ‌کرد مه‌لبه‌ندێکی به‌لگه‌نامه‌ پاراستن له‌ کوردستان دروست بکری‌ت تا چیت‌ر به‌لگه‌نامه‌ له‌ناو نه‌چن، نه‌وانیش نووسراویان (له‌ ۱۵/۸/۱۹۸۴ / ۶/۱۱/۳۸۸۰) نووسی تییدا پێشنیار کرابوو من بنێترنه‌ به‌غدا بۆ‌ مه‌لبه‌ندی به‌لگه‌نامه‌کان تا هه‌رچی به‌لگه‌نامه‌یه‌ک که‌ له‌باره‌ی کوردستانه‌وه‌ هه‌یه‌ فۆتۆکۆپی بکه‌م و بیانه‌ینم، نه‌نجامی نه‌و کاره‌ش دیار نه‌بوو.. بۆ‌ زانکۆی سه‌لاحه‌دینیشم هه‌ر نووسی که‌ مه‌لبه‌ندێک بۆ‌ به‌لگه‌نامه‌کان دا‌بنی، نه‌و کاته‌ دکتۆر خه‌سره‌و شالی سه‌رۆکی بوو، په‌سه‌ندی کردو رێنمایی بۆ‌ دانرا، به‌لام راپه‌رینی به‌سه‌ردا هات.

له‌ (۲۰/۷/۱۹۸۷) یاداشتێکی چهند لاپه‌ره‌ییم بۆ‌ سه‌رۆکی نه‌نجوومه‌نی راپه‌راندن نووسی، دوا‌یی له‌ (۱۹/۷/۱۹۸۷) له‌ سلیمانییه‌وه‌ هاتمه‌ هه‌ولێر و له‌گه‌ڵ دکتۆر حوسامه‌دین نه‌قشه‌به‌ندی چوینه‌ لای، وتی یاداشته‌که‌تان له‌به‌رده‌ستمه‌، زۆر شتی چاکه‌، ناوی (۱۳ - ۱۴) که‌سم بۆ‌ئه‌و ئیشه‌ نووسی، پاشان فه‌رمانه‌که‌ی بۆ‌ نه‌مینه‌داریتی گشتی رۆشنیری و لاوان هه‌واله‌ کرد، نه‌ویش زۆری پێ‌ خوش‌ بوو، ناریدییه‌ لای به‌شێک له‌ به‌شه‌کانی دائیره‌که‌ی، که‌ چهند جار له‌ سلیمانییه‌وه‌ ده‌چوومه‌ لای به‌رپرسی نه‌و به‌شه‌ هه‌موو‌جار

بروبیانووی دههینایه وه و ئیشه که ی نه ده کرد، نه میندار پیاویتیکی باش بوو ده زی لیبوو کاری باش بکات، به لام ئیداره که ی لاواز بوو، کوته لئی پیاوخراب و بازرگانی قه له می له ده ور کوژیوونه وه که ریگر بوون له به رانه ر زور نووسه ری پاک و چاک و کاری خراپیان دژ به نووسه ران ده کرد. من نه و کات له سلیمانی نه مه یشته به لئنده ه هیچ نه وراقی بیات و نه وراقی نه ویم پاراست، به لام هی هه ولیرم پی کوترۆل نه کرا، نه مه به شی بوو له هه ول و کوژشم بو به رگری کردن له سامانی به لگه نامه یی کوردستان..

دریژه ی نه مانه ش له یاداشته کاغذایه، بیگومان خه لکیش به م هه ولانه م نازانن، چونکه من چاوم له خو ده رخستن و سنگ ده ره راندن نه بووه، بویه له سه ر ناستی رۆژنامه و گوڤار نه و لایه نانه م نه نووسیوو، مروف چهند هه ول بدا به پروپاگنده خوی بینیتته پیش، نه گه ر له حقیقه تدا خوی له و ناسته دا نه بی هه ر رۆژی دی وه ک گوژی پووج ده مینیتته وه.

من یه که م که س بووم بابه تی به لگه نامه م وه ک سامانیکی که له پووری کوردستان هینایه ناو رۆشنیری کوردی، له به شیکی کتیه که مدا به ناوی (بانگه وازیک بو رۆشنیرانی کورد) یه که م بابه ته که له (۱۹۸۵) چاپ کردوه، هه ندی که س نه م کتیه م به به رنامه ی راسته قینه ی رۆشنیری کوردی ده زانن، مه به ستم هوشیار کردنه وه ی خه لکی بوو، نه وه به بایه خترین به ره مه ی منه که سانسۆر دابویه دوو که س و له سه ری رازی نه بوون چاپ بکری، بویه لیم وه رگرتنه وه دیسانه وه پیتم دانه وه که سی سییه میش له ره قابه هه ر ره فزی کرده وه، ئینجا خوالیخو شبوو «شیخ نه مین نه قشه به ندی کوری شیخ عه لانه دینی بیاره» که مروفیتیکی دلسۆز بوو بو میلیله تی کورد یارمه تی دای، کتیه که ی له ره قابه وه رگرت و هینایه مالی خوی و نه و خالانه ی زور حه ساس بوون سریمانه وه، خو شم هه ندی شوینم پیشان دا تا له پاش چاپ کردنی به رپرسیار نه بی، کتیه که م چاپ بوو که نیوه ی خیره که ی هی ره حمه تی شیخ نه مینه و ۱/۴ ی خیره که ی بو مامۆستا (سه عید دیوه چی) یه که فیری نووسینی کردم و چاره کیکی بو منه. نه گه ر مه لیه ندیکی به لگه نامه یی له کوردستاندا هه بویه، نه یده توانی به قه ده ر من کار بکات و خزمه تکردنی بواری شوینه واریش نه گه ر باس بکه م، له وه که مترم نه کردوه.

* ئایا بایه خ نه دان به که له پوور و میژوو به شیکی بو نه و شوینکه وته ییه

(ته به عیبه ته) ناگه ریته وه که له لای رۆشنبیری کورد ههیه ؟

- ملدان بۆ به ره هه می بێگانه شتیکی خراپه، ئەمەش له وه وه هاتوه که کورد باوه ری به شتی خۆی نییه و به لای وه گرنه نه بووه، چونکه فیری ته به عیبه ته بووه و لاسایی بێگانه ده کاته وه، ئەو ههستهش له ئاکامی ژێردهستییه کی دوورو درێژی کوردستان پهیدا بووه، ئەو ژێردهستییه ئەمه ئاکامه که یه تی، غوونه یه که له سه ر ئەمه دینه وه که کورد برۆای به خۆی نییه، که ریم خانی زهند توانی ئێران داگیر بکات، مونا فسی به هیزی هه بوو، که داگیری کرد نه یگوت من شاهه نشاهی ئێرانم، نازناوی شاهه نشاهی له خۆی نه نا، به لکو نازناوی (وه کیل) ی به سه ر خۆیدا بری، یانی وه کیلی شاهه نشاه، له کاتی کدا شاهه نشاهی ئێران هه ر نه بوو، ئەمه له ئاکامی ئەو لاوازییه بوو، به لام محمه د ناغای قاجاری تورکمان که حوکمی له بنه ماله ی زهند وه رگرت نازناوی (شاهنشای ئێران) ی له خۆی نه نا، لاوازییه که له هه ول و هیممه تی کوردا هه یه، ئەمه له سه ر که سیتی رۆشنبیرانی کورد رهنگی داوه ته وه، هه ندیک ته نیا خۆیان فیری چهند ناوێکی بێگانه کردوه وه ناوه کان ریز ده که ن، یان له چاو بێت که وتی سه ر ته له فزیۆن یه که یه که باسیان ده که ن بۆ هه له خه له تاندنی خه لک تا پتیان بلتین ئەمانه رۆشنبیرییه کی قوولیان هه یه و رۆشنبیری کوردیان تیپه راندوه وه گه یشتونه ته ئاستیکی جیهانی، له کاتی کدا ئەگه ر بیانجولتینی هه چ زانیاریان له باره ی میژوو و جوگرافیا و کولتورو که له پوورو ئەده بی کلاسی کوردیه وه نییه، که چی خۆشیان به ئەدی ناسراون، ئەمانه خۆیان و خۆبند هه ران هه لده خه له تین، دوو سال له مه وه به ر له (چایخانه ی شه عب) له سلیمانی به یانیک هه لواسرابوو، ته ماشا ده که م دژی چهند رۆشنبیری کی کورده که کۆرێکیان گرتوه، له و کۆرده ئیدی عای فه لسه فه و فه یله سوو فایه تیان کردبوو، هه موو کۆرده که شیان له کتبه کانی بێگانه دزرا بوو، له ویش براده ری ره خنه ی لی گرتبوون که ئەمانه خۆیان ئەو توانایه یان نییه، نووسه ری ناسراو نین و به ره مه یان نییه، چۆن خۆیان به و فه لسه فه گه وره یه وه ده لکین؟

ئیمه به تایبه ت له م قوناغه دا پتیوستان به رۆشنبیری نه ته وه بی هه یه، که له پووری کورده ی زیندو و بکه ینه وه، چونکه شارستانییه ت و میژووی کورد پتیوستی به مه هه یه و کارکردن ده بی به پتی پتیوست بیت، هه ندیک جار

خەلک دەلەین تۆ بۆ نەچوویتە ئەشکەوتی ھەزار مێرد، ئەو لە سلیمانی لە بەران بەرمانە؟ ئەشکەوتی ھەزار مێرد پێویستی بە من نییە، زۆر لە شوێنە وارانسان چوونە ئەو و پشکنینیان تێدا کردووە، ئیتر من بۆ بچم رۆژتیکى خۆمى لەسەر دانیم، بەلام ئەو شوێنە واری نەدۆزراوەتەو، یان کەوتۆتە بەرتیکدانى خەلک، ئەو پێویستی بە چوونى من ھەبە تا بەرگری لێبکەم، وەک لەپیش راپەڕین گەورەترین بەرگری لە سامانى شارستانی کورد کرد.

* لە دواى راپەڕین رۆژنامەگەری کوردی چەند توانیویانە خزمەتى مێژوو و کە لە پووری کورد بکەن؟

- ماویدیە کە گۆڤارەکان خوویان داوەتە مەلەف کردنەو بۆ نووسەرە بیانییەکان و زیاتر لە (۵۰-۶۰) لاپەرەیان لە بارەو پر دەکەنەو، ئایا ئەمە لە زیرە کایەتى زانستییە ویدیە؟ یان ئەمە قەلەمى بازەرگانییە و نیشانەى نا رۆشنبیرییە؟ ئەو زانا بێگانەى چ پێویستی بە من و بە تۆیە لە کاتیکدا سەدان وتاری لەسەر نووسرابێ، ئەوانە بۆ ناچن مەلەف بۆ ئەحمەدى خانى و خانای قوبادى و مەلای جزیری و پیرەمێرد بلالو بکەنەو؟ یان بۆ ناودارانى کورد مەلەف بکەنەو؟ ئەمەش نەزەعیەکی بازەرگانییە، پێویستە گۆڤارەکانمان پێگە بەم جۆرە کارانە نەدەن، چونکە ئەمانە وەرگێڕانیان کردۆتە بلالو دەرەئى بۆ رۆشنبیری کوردی، ئەو ھەموو گۆڤار و رۆژنامانە کە نیوەیان زیادن و ھەمووی پر وەرگێڕان. بۆ گۆڤارێ نییە بابەتەکانى تاییەت بە کورد بێ؟ بە لە (۱۵٪) بەرھەمى بێگانەمان ھەبێ، ئەوێ دەکرێ کارى مرۆڤى سست و خاوە، مرۆڤى ھەزى لە ماندوو بوون نییە و لە بواری لیکۆلینەو و عەقلىیەتى زانستیدا ورد نییە.

* ئەى بۆ دەرباز بوون لەو سستییەى باسى دەکەیت چارە چییە؟

- یەک لە چارەکان بۆ رۆشنبیری کوردی ھاندانى لیکۆلینەویدیە، چونکە لیکۆلینەو مەشقى زەین و بیرتێژییە، مرۆڤ فێرى وردەکارى و ماندوو بوون دەکات، نووسینی لیکۆلینەو پێگەى کە بۆ پێشکەوتنى رۆشنبیری کوردی کە بابەتى وەرگێڕان وەک نەخۆشى بەرەو دواوێ بردووە، لە پیش راپەڕین ھۆمەت ھەزى نەکردووە خەلک فێرى نووسینی لیکۆلینەو بێ و بیر لە راپردووی خۆیان بکەنەو، چونکە یەک لە خەسلەتەکانى سیاسەتى داگیرکاری

ئەو ھەيەكەل ھەولە دەھكەت ھەولە دەھكەت دىۋارى لەنئەتەن مىللەتەن ئۆزى دەست و راپردوۋەكەي دروست بىكات، تا ھەز لە مېژو و شوئەنە وارى شارستانى خۆي نەھكەت، چونكە ئەم بابەتەن دەبنە ھۆي زىندوۋ كوردنە ھۆي بېرى نەتە واپەتەن و دژ بە داگىر كەر گىيانى بەرگىر بە بەرى مىللەتەن دەھكەت و ئەم مىللەتەن دەكە و ئىتە شوپش كەردن، راپردوۋ ھەستى شانازى لە دلى مرۆڭدا دەخولقەننى، ئەم دەولەتەنەي كوردستانىيان لە ئۆزى دەستە ئەوانىش ئەم سىياسەتەن داگىر كەربانە بەكار دىتەن، ئەم داگىر كەرانە مىللەتەن ئۆزى دەست بە ھەندى بابەتەن سست و خا و كەم تەئسىر سەرقال دەكەن، داگىر كەر ناھىلى راپردوۋ ھەبى، ئىمە پىئوسىتە سامانى شارستانى خۆمان زىندوۋ بىكەنە ھە، ھەك مىللەتەن نەن سەدان سالى، يان دەيان سالى دەولەت بىن و كەلە پوورى خۆمان زىندوۋ كەردىتە ھە ھاتبىنە سەر شتى بىگانە، ھىچمان بۆ مېژو و كەلە پوورى كورد نەكەردوۋە، ئەمە چەند رىڭگايەكە بۆ چارەسەر كەردنى بارى رۆشەن بىرى كوردى تا بەرە ھە گەشە كەردن بىچى.

گۆڭقار و رۆژنامەش لە كوردستان زۆر بوۋە، باشە كوا ئەو ھەندە تواناي زانستى لە كوردستان ھەنە تا بىتوان ئەم ھەموو گۆڭقارانە پىر بىكەنە ھە؟ ئەمە ناستى گۆڭقارەكان بەگشتى دادەبەزىتەن، چونكە ھەر كەسنى دەستى قەلەم بىگىر دەتوانى بە ئاسانى بەرھەمى خۆي تىدا بلاو بىكاتە ھە، ئەگەر پىنج گۆڭقارى باش ھەبەن لەسەد گۆڭقارى لاواز باشتەن، ھەز دەكەم لىرەدا ئاماژە بە ھەندى گۆڭقارى جوان بەدەم لەوانە: گۆڭقارى دھۆك كە شارەوانى دھۆك دەرى دەھكەت، ھەروەھا گۆڭقارى مەتەن، ئەم دوو گۆڭقارە لە جوانتەن گۆڭقارەكانى كوردستان و نووسىنى جوانىيان تىدايە.

مەن كاك ئازاد عەبدولواھىد دەناسم و پىكە ھە لە مۆزەخانەي ئەتەن گرافى لە سلېمانى فەرمانبەر بوۋىن، ھەزى لە شتى جوانە، گۆڭقارى (رامان) ىش لەناو گۆڭقارەكانى تر ناستى جوانتەر، بەلام پىم خۆشە لەو بەشتە بىت. ئەم ھەموو گۆڭقارەي كوردستان ھەبوۋىيان زەرەرە بۆ بېرى زانستى و عەقل و قەلەمى پاك، بە پىئوسىتە دەزانم ئەم گۆڭقارانە كەم بىكەنە ھە، ھەر چەند كەسنى كۆدەبنە ھە گۆڭقارەي دەرەكەن، بۆ ناۋى خۆيان و پارە راکىشان، لەبىر نووسىنى كوردى ھەرگىتەر بوۋە بە دەردى، لە جىياتى ئەو ھەي بىن كىتەي لەسەر مېژوۋى كورد نووسرايەت ھە بىگىرەن و ھانى ھەندى كىتەي بە نىخ بەردى، بە

وه‌رگێڕانه‌وه خه‌ریکن، واته وه‌رگێڕانی نه‌و باب‌ه‌تانه‌ی پێوه‌ندییان به‌ کورده‌وه نیه‌.

زۆر که‌س له‌ منیان پرسیه‌وه بۆچی وتاره‌کانی شه‌سته‌کان و چله‌کانی گۆڤاری که‌لاوێژ زۆر به‌تامن، وتووێه‌هه‌ چونکه‌ له‌ دڵیکه‌ی سافه‌وه‌ هه‌لقولاون و به‌ کورده‌وه گرتدراون، نه‌گه‌ر قسه‌کردن له‌ دلی ساف و پاکه‌وه‌ بێ زۆر کاربگه‌ره‌، شیعری شاعیرانی کۆن که‌ ده‌خوێنینه‌وه کارمان تێده‌که‌ن، وه‌ک شیعری (وه‌لی دیوانه‌) که‌ زۆر ته‌ئسیر له‌ مڕۆڤ ده‌کات، که‌چی شیعره‌کانی ئیستا چێژیان لێوه‌رناگیرئ، نووسین و باب‌ه‌تی می‌ژووش هه‌روایه‌، هه‌ندی که‌س بۆ ناوبانگی خۆیان که‌وتوو نه‌ته‌ چه‌واشه‌کردن و به‌ ناوی می‌ژووه‌وه‌ باب‌ه‌ت ده‌نووسن.

* بۆ چاره‌سه‌ری هه‌له‌ می‌ژوویه‌هه‌ کانا‌ن چی بکه‌ین باشه‌؟

- پێویسته‌ نه‌مڕۆ به‌پیتی به‌رنامه‌ی لیتوتۆینه‌وه‌ی زانستی هه‌له‌ می‌ژوویه‌هه‌ کانا‌ن راست بکێنه‌وه‌ (نه‌گه‌ر هه‌بن) به‌ می‌زاجی خۆمان هه‌له‌وه‌ چه‌وتیه‌هه‌کان زیاتر نه‌که‌ین، له‌ نووسینی می‌ژوودا ده‌بی سه‌لامه‌تی می‌ژوو بپاریزین و ڕێگه‌ به‌ چه‌واشه‌کردن نه‌درئ به‌ تاره‌زووی خۆیان ته‌حریف ب‌لاوبکه‌نه‌وه‌.

بۆ نمونه‌ کتێبی «دور الشعب الکوردی فی ثورة العشرین»ی د. که‌مال مه‌زه‌هر که‌ بزووته‌وه‌ی کوردیانه‌ی پێش (١٩٢٠) هه‌مووی کردوه‌ به‌ به‌شیک له‌ شۆڕشی سالی بیستی عه‌ره‌ب. له‌ کاتی‌که‌دا له‌ پێش سالی (١٩٢٠) کۆمه‌ڵێ بزافی کوردیی دروست بوون له‌ بانی بنووک لای شیخ فه‌ره‌ج و له‌ ناوچه‌ی سه‌نگاو لای شیخ مسته‌فای شیخ قادری گولله‌ نه‌پرو که‌ریی فه‌تاح به‌گ و ئاغا‌یانی زه‌نگنه‌وه‌ عه‌شیره‌تی ره‌باتی و له‌لای سه‌ید محه‌مه‌دی جه‌باری و راپه‌ڕینی ئیبراهیم خانی ده‌لقو له‌ کفری که‌ شاری کفری ئازاد کردو بزافی گه‌وره‌ی ره‌واندز تا نزیک هه‌ولێریان ئازاد کرد تا لای قه‌مچووه‌ و پشه‌رو رانیه‌ ڕۆشت، هه‌موو ئه‌م بزووته‌وانه‌ بۆ ئه‌وه‌ بوون ئینگلیز هه‌له‌پێچن تا شیخی نه‌مر له‌ تاراوکه‌ له‌ هیندستان بگێڕنه‌وه‌ کوردستان و مافی کورد بدرئ.

له‌ کتێبی یاداشتی ئه‌حمه‌دی جه‌مه‌ ئاغا‌ی پشه‌ره‌یش ئه‌وه‌مان نووسیه‌ که‌ خۆی نوێنه‌ری پشه‌ره‌ بووه‌ له‌ بزافی ره‌واندز و به‌ خه‌لکی خۆی وتوه‌ ئێمه‌ هه‌ر گوێمان له‌ شۆڕشی سالی بیست نه‌بووه‌، به‌لکو له‌ سلێمانی عه‌ریزه‌ دراوه‌ و پولیشیان خستۆته‌ سه‌ر مه‌زه‌ته‌وه‌ چه‌ند جارێک بۆ ئێمه‌ ها‌توه‌ تا به‌ ناوی

بزاشی رهواندز بیدهینه ئینگلیز به مه‌به‌ستی ئه‌وه‌ی شیخ مه‌حمود بگه‌رتنه‌وه
بۆ کوردستان و مافی کورد بده‌ن.

له‌لاپه‌ره (٤٠)ی کتێبه‌که‌مدا (بانگه‌وازێک بۆ پرووناکبیرانی کورد) ئه‌مه‌م
وتوه‌وه به وردی باسی (حاجی عه‌ولی په‌بات) یم کردوه‌وه، نامیق حوسین
ئاغای هه‌مه‌وه‌ندی که له ژاله به‌شداریی کۆنگره‌ی عه‌شایره‌کانی ناوچه‌ی
چه‌مچه‌مال و سه‌نگاو و گه‌رمیانی کردوه‌وه، له به‌هاری (١٩٢٠) له‌م باره‌وه له
پۆژی (١٩٨٤/٩/٢٠) هه‌روه‌ها پۆژی (١٩٨٤/٦/١٦) چاوپێکه‌وتنه‌م
له‌گه‌ڵ حاجی عه‌ول کردوه‌وه که له گه‌ره‌کی (خه‌بات)ی سلیمانی بوو، ته‌مه‌نی
ئه‌و کاته‌ی (١١٣) سه‌لانی بووه، پۆژی (١٩٨٧/١٠/٩) له ته‌مه‌نی
(١١٥-١١٧) سه‌لیدا کۆچی دوایی کرد، حاجی عه‌ول ده‌لتی ئه‌و سه‌روک
عه‌شیره‌تانه‌ی له ئه‌نجومه‌نی عه‌شایه‌ر له ژاله به‌شداریبون، یه‌که‌م که‌س که له
کۆبوونه‌وه‌که‌دا قسه‌ی کرد شیخ قادری گولله‌نه‌بڕ بوو، پاشان شیخ مسته‌فای
کۆری قسه‌ی کرد که به‌راستی هه‌ردووکیان زۆر ئازاو بوێر بوون.

دوای ئه‌وان ئه‌شرفی په‌باتی قسه‌ی کردوه‌وه، پاشان عوبه‌یدی په‌باتی، دوایی
عه‌بدولکه‌ریی حه‌مه ئاغای زه‌نگنه‌وه که‌ریی فه‌تاح به‌گی هه‌مه‌وه‌ند و ئه‌مین
په‌شید ئاغای هه‌مه‌وه‌ند و شیخ نه‌جمه‌دینی شیخ وه‌سمانی قه‌لاگه له ناوچه‌ی
سه‌نگاو له‌گه‌ڵ شیخ محه‌مه‌دی برای، هه‌روه‌ها پۆسته‌م ئاغای برای
عه‌بدولکه‌ریم ئاغای زه‌نگنه‌وه حه‌مه خورشیدی حاجی شاسواری جافی
میکائیلی و حه‌مه سه‌لحی حاجی نادری جافی تیره‌ی ئالی وه‌یی و محه‌مه‌د
ئه‌مینی کاک ئه‌حمه‌دی میکائیلی و توفیق ئه‌حمه‌د حارسی په‌باتی که
ناوبانگی هه‌بوو به شوه‌یلان ئاغاو که‌ریی حه‌مه قادری په‌باتی، به‌لام به‌پیتی
زانباری دیکه (سه‌ید محه‌مه‌دی جه‌باری)شی تیدا به‌شدار بووه.

حاجی عه‌ول ده‌لتی: ئه‌و که‌سانه‌ی که له کۆنگره‌که‌دا به‌شدار بوون (٥٠٠)
چه‌که‌دار بوون که له‌گه‌ڵ ئه‌و سه‌روکانه هاتبوون، سوپای ئینگلیز که هاته‌نه
خواره‌وه (٣٠٠) سه‌ریازیانی لێ به‌دیل گیرا، یه‌ک له‌وانه ئه‌فسه‌ریک بوو که
گولله به‌ر ملی که‌وتبوو، من به چاوی خۆم بینیم، پاشان هێزی ئینگلیز که
به‌ره‌و کرپچه هاتن له‌وانیش (١٠) که‌سمانی لێ به‌دیل گرتن، پاشان زانیمان
هێزیکی دیکه له به‌غداوه دیت، ئیتر ئه‌و هێزه له شه‌ردا سه‌رکه‌وتنی به‌ده‌ست
هێناو شیخ قادری گولله‌نه‌بڕ په‌ریسه‌وه ئه‌وبه‌ری سیروان، ئه‌شرفی په‌باتی و

حاجی عارفی رهباتی و عوبه‌ید گیران و بردیانن بۆ قهره‌هه‌نجیر، نه‌شرف له‌وێ که سه‌ره‌ک عه‌شه‌رتی ره‌باتی بوو به‌شه‌و رایکرد، حاجی عارفیش له‌ که‌رکووک رایکردو له‌ خه‌سته‌خانه‌ خۆی هه‌شار دابوو، له‌ خاوی له‌ قهره‌داغ له‌لایه‌ن ئینگلیزه‌ نه‌و شێخ باب‌ه‌ عه‌لی و شێخ سه‌لام گیران، به‌لام شێخ عه‌بدولکه‌ریم ناغای زه‌نگنه‌ له‌ هه‌رده‌ی زه‌نگنه‌ عاسی بوو و دایه‌ که‌ژ و نه‌گیرا، نه‌م راپه‌رینه‌ فراوانه‌ هه‌مووی به‌ ئینگلیزه‌ دانه‌مرکایه‌وه‌، به‌لکه‌ سه‌ید محمه‌دی جه‌باری و که‌ریی فه‌تاح به‌گی هه‌مه‌وه‌ند له‌سه‌ر شه‌ری پارتیزانی خۆیان به‌رده‌وام بوون له‌ ناوچه‌ی چه‌مچه‌ماله‌وه‌ تا طوزو کفری شه‌ری زۆریان کردووه‌، نه‌وه‌ بوو له‌ (١٨)ی حوزه‌یرانی (١٩٢٢) که‌ریم به‌گ دوو نه‌فسه‌ری ئینگلیزی له‌ پشت شاخی بازیان له‌ به‌ینی هه‌نجیره‌و موورکه‌ کوشت، که‌ (بووند) و (ماکانت) بوون.

نه‌م راپه‌رینه‌ به‌رده‌وام بوو، دوایی که‌ریم به‌گ و سه‌ید محمه‌دی جه‌باری چوونه‌ ره‌واندز، دوای بیست رۆژی نه‌و هه‌یزه‌ی ره‌واندزه‌ات رانیه‌و کۆیه‌و قه‌مچووعه‌ی له‌ سوورداش ئازاد کرد، ئیتر ئینگلیزه‌کان سلیمانیان چۆل کردو رایانکرد و ناچار بوون له‌ژێر پاله‌په‌ستۆی نه‌م راپه‌رینه‌ شێخ مه‌حمود له‌ دیلێتی هه‌ندستان بێنه‌وه‌ کوردستان، نه‌م زانیاریانه‌م به‌ ده‌نگی نه‌وانه‌ تومارکردووه‌ که‌ به‌شداریی شه‌ره‌کان بوون. هه‌یتیک له‌ چه‌مچه‌ماله‌وه‌ به‌ره‌و سه‌نگاو هات، به‌لام کورده‌کان نه‌و هه‌یزه‌ی ئینگلیزه‌کان شکاندو سه‌نگاو به‌ رزگارکرای مایه‌وه‌..

(نه‌مۆندز)ی تاوانبار به‌ حه‌قی کورد له‌ (٢٦٨-٢٧٢)ی کتێبه‌که‌یدا (کوردو تورک و عه‌ره‌ب) باسی نه‌و راپه‌رینه‌ی ره‌واندزه‌کات که‌ له‌ژێر پاله‌په‌ستۆی نه‌و راپه‌رینه‌دا شێخیان که‌راندۆته‌وه‌ سلیمانی، نه‌حمه‌د ته‌قی خۆی کتێبی له‌ باره‌ی نه‌و راپه‌رینه‌وه‌ داناوه‌، چونکه‌ خۆی له‌ناویدا بووه‌، نه‌گه‌ر نه‌و کتێبه‌ نه‌بویه‌ زۆر زانیاری بزر ده‌بوون، نه‌حمه‌دی حه‌مه‌ ناغاش له‌ یاداشته‌که‌یدا که‌ بیره‌وه‌ری نه‌و زانیاری فراوان له‌و باره‌وه‌ باس ده‌کات، له‌ گوژاری رۆشنبیری نوێ ژماره‌ (١١٢) سالی (١٩٨٧) لیکۆلینه‌وه‌یه‌کم به‌ ناوێشانی له‌ که‌له‌پووری به‌لگه‌نامه‌یی کورد بلاوکرده‌وه‌، که‌ چه‌ند به‌لگه‌نامه‌یه‌کم هه‌تاوه‌و باسم کردوون، یه‌کێک له‌وانه‌ نامه‌یه‌کی نۆزه‌میره‌ بۆ سه‌ید محمه‌دی جه‌باری، له‌ویدا به‌ درێژی باسی چالاکییه‌کانی سه‌ید

محەممەدی کردووێ که زۆر ئازابوو، بە داخهوه بەلگهنامهکانی کهڕیم بهگ یهک تهنهکه نامه بووه له دهوڕوبه‌ری سالی (١٩٧٦) کورێکی هه‌بوو ناوی عه‌زیز بوو فریتی دابوون و وتبووی ته‌مانه‌ کۆتن و به‌که‌لک نایه‌ن، من که له (١٩٨١-١٩٨٢) چوومه‌ لای مام عه‌زیز وتی یه‌ک ته‌نه‌که‌ بوو فریتم دان، ته‌وانه‌ی نامه‌کانیان دیوه‌ ده‌لێن چهند کاغه‌زێکی مسته‌فا که‌مالیشی تیدا بووه که‌ بۆی ئاردبوو، ئینجا به‌منی وت خه‌تای من نییه‌، خه‌تای ئیویه‌ که‌ تا ئیستا که‌ستان دیار نه‌بوون، گوناھی له‌ناوچوونیان له‌ ملی من نییه‌، به‌لکو له‌ ملی ئیویه‌، نه‌گه‌ر ته‌و نامه‌ مابان، ته‌وه‌ زۆر زانیاری ته‌و ماوه‌یه‌مان بۆ ڕوون ده‌هه‌وێوه‌، بۆیه‌ کتییی (دور الشعب الكردي في ثورة العشرين) چه‌واشه‌کردنی ته‌م بزوتنه‌ کوردیانه‌یه‌.

* زیاتر له‌ چ بوارێکدا میژوو- شوینه‌وار- به‌لگه‌نامه- که‌له‌پوور و تاد... کارتان کردوو؟

- من له‌ بوا‌ری میژوو و شوینه‌وار و فۆلکلۆر و که‌له‌پووری نه‌ته‌وايه‌تی کارم کردوو و ناتوانم هه‌یج کامیکیان به‌سه‌ر لایه‌کی تردا زال به‌کم، له‌ بوا‌ری به‌لگه‌نامه‌و شوینه‌وار هه‌ردووکیان به‌ چالاکی کارم له‌سه‌ریان کردوو.

له‌ باره‌ی که‌له‌پووری په‌رش و بلاو زیاتر له‌ (٣٠٠) سه‌عات بیره‌وه‌ری بیره‌می‌تردانم تۆمار کردوو، که‌ میژوو و زانیاری یه‌که‌جار زۆرو فراوانیان تیدایه‌، تا له‌گه‌ڵ هه‌ندێ که‌س له‌ کوردستانی باکوورو ئیترانیس بیره‌وه‌ریم تۆمار کردوو، به‌لام له‌م سالانه‌ی دوايیدا بایه‌خدانم به‌ میژوو له‌چاو ته‌و بوارانه‌ که‌مه‌تر بووه‌ته‌وه‌، نه‌گه‌ر ته‌و چهند ساله‌ چالاکییه‌کانم له‌ بوا‌ری شوینه‌وار به‌ میژوو هه‌ساب بکری که‌ بابه‌ته‌کانیشم (٨٥٪) ی چاپ نه‌بوون، ته‌و کتیبانه‌ی چاپم کردوون دیوانی کرمانجی که‌ له‌ سالی (١٩٧١) چاپ کراوه‌، هه‌روه‌ها ده‌وله‌ی دۆسته‌کی به‌ دوو به‌رگ، بانگه‌وازی‌ک بۆ ڕووناکییرانی کورد، شوینه‌واره‌کانی نه‌وێ له‌ شاخی سوڕین، تابلۆکانی شه‌ره‌فنامه‌ که‌ لی‌کۆلینه‌وه‌ی بیست تابلۆی شه‌ره‌ف خانی بتلیسی-یه‌ له‌ یه‌که‌م ده‌ستنووسی شه‌ره‌فنامه‌ که‌ به‌ ده‌سته‌ته‌ی شه‌ره‌فخانه‌، ئیستا له‌ نامه‌خانه‌یه‌که‌دايه‌ له‌ زانکۆی ئیکس‌فۆرد له‌ئێتر غه‌ری (٣١٥) دا، ته‌و لی‌کۆلینه‌وه‌یه‌ به‌ وردترین کاری خۆمی ده‌زانم، ته‌وه‌ی له‌م جو‌زه‌ بابه‌تانه‌ ده‌نووسی پتووستی به‌ زانیارییه‌ له‌باره‌ی هونه‌ری ئیسلامیه‌وه‌، له‌وانه‌ قوتابخانه‌کانی به‌غداو سه‌لجوقی و ته‌یمووری و سه‌فه‌وی

و عوسمانی، ههروهه دهبی له باره‌ی شوینه‌وارو میژوو زانیاری هه‌بی، که من به هه‌موویانم به‌راورد کردوو...

دوایی هیچ ناماژیه‌یک له‌سه‌ر تابلۆکان نه‌بوو که هی شه‌ره‌فخانه یان نا، ئیسپات کردنی ئەوه کاریکی زه‌حمەت بوو، هه‌ندێ شتی دوو ملیمه‌تر ورد بوو و توانیم بیخۆتێمه‌وه و شی بکه‌مه‌وه، زۆر زه‌حمەتم دی تا توانیم ئیسپاتی بکه‌م ئەمه کاری ده‌ستی شه‌ره‌فخانه، تا به‌ریز مه‌لا جه‌میلی رۆژبه‌یانی نامه‌یه‌کی له (١٢/٤/١٩٩٩) بۆ نووسیبووم ده‌لتی: خوا ده‌زانی ئەو ورده‌کارییه‌ی تو له‌باره‌ی تابلۆکان نیشانته‌ داوه خودی نه‌ققاشه‌که به‌ خه‌یالیدا نه‌هاتوو، ئەمه له‌وه ده‌چێ که جاریکیان ئەبوونواس به‌لای قوتابخانه‌یه‌کدا پاده‌بووری مامۆستا‌یه‌ک شۆقه‌ی به‌یتیکی ئەبوو نواسی ده‌کرد:

الا فاسقني خمرأ وقل لي هي الخمر
ولا تسقني سرأ اذا أمكن الجهر

مامۆستا به‌ قوتابیانی وتوو: ئەمه ئاره‌قه و ناوی بێته، له‌به‌ر ئەوه‌یه تا گوێچکه‌ی له‌زەت له‌ ناوه‌تانی بیینی، و توبه‌تی به‌ دزیه‌وه مه‌یده‌ره من تا رێگای ئاشکرا مومکینه، یانی عاره‌قه‌که دانێ به‌رچاوم، ده‌لتی بۆ وای وتوو بۆ ئەوه‌ی چاوه‌که‌شی له‌زەت له‌ عاره‌ق بیینی، ئیتر ئەبوونواس بۆی ده‌چیته ژووره‌وه ده‌لتی له‌سه‌ر ئەم ورده‌کارییه زۆر سوپاست ده‌که‌م، به‌لام کاتی من ئەم شیعره‌م وتوو سه‌رخۆش بووم و هه‌ر ئاگاشم له‌م ورده‌کارییه نه‌بووه، من ستایشی خۆم ناکه‌م، که‌م که‌س هه‌یه به‌توانی خۆی له‌م جوړه باب‌ه‌ته بدات و تێیدا سه‌رکه‌وێ...

* ئەگەر پێشتر هیچ نه‌کراوه، ئە‌ی له‌مه‌رۆکه‌دا ئه‌رکی له‌پێشینه‌ی پرووناکبیرانی کورد چیه‌؟

- له‌ به‌اری میژوو و که‌له‌پوردا هه‌ندێ کار له‌ لایه‌ن نووسه‌رانه‌وه نه‌ه‌نجام دراون، بۆ نمونه‌ گۆرانی و حه‌قایه‌تی کوردی و به‌سه‌رهاتی کۆن کۆکراوه‌ته‌وه، به‌لام له‌ مه‌یدانی تۆمارکردنی بیره‌وه‌ری پیره‌مێردان زۆر هاوارم کردو داوام له‌ نووسه‌رانی کورد کردو ده‌یان نامه‌م بۆ خه‌ڵکانیکی رۆشنییر نووسی، تا وام لیتهات وه‌ختیکی زۆرم به‌ نامه‌نوسین سه‌رف کردو که‌سیان هه‌یچیان نه‌کرد. ئەمه‌ش سستی و خاوی خسته‌ مه‌یدانه‌که‌وه، بۆیه به‌رانه‌بەر فه‌وتاندنی زۆر شت گونا‌ه‌بارن، له‌ مه‌یدانی بی‌نا که‌له‌پوریه‌کاندا خه‌ڵکم زۆر هاندا ئەو بی‌نا

که له پووریانه بپارێزن، تا ئەسلی میژوویی ئەو شارانه وەک خوڤان بمێنن. هەندێ شاعیر و چیرۆکنووس هەموو دنیاکیان دەفترێکی بچکۆلەو قەلەم جافێ بوو وەزێان لە کاری ئاسان بوو، شیعرو چیرۆکی خوڤان دەنووسی. کاری بە سوودیان بۆ میلەت نەکرد، ئەمانە دژایەتی کە لە پووری پەرش و بلاوی کورد و شوێنەوارو میژوویان دەکرد.

کتیبی (بانگەوازێک بۆ پرووناکبیرانی کورد) پەخندە لەو تەوژمە، پاش پاپەرین هیوامان زۆر بوو گۆرانکاری لە بزاشی رۆشنبیری کوردی دروست ببێ و ئەو کەسانەی دەر دەستی حکومەت بوون بۆ جێبەجێ کردنی سیاسەتە رۆشنبیریە کە دوور بخێنەو، تا وەچەی نوێ پێش بخەین کە لە کەدار نەبێ و گەندەلی و تەفەسوخ لە ناویان دروست نەبێو، بە داخەو دیسان بە چاوی خۆمان بینیمان پیسەکان خراپ پێش و کەسانی باش و وەچەی نوێ خراپ دواو، هەندێک دەڵێن لە دواي پاپەرین رۆشنبیری کوردی بەرەو دواو چوو، هیوادارین بیرێکی قوول لەو لایەنە بکێتەو.

خەڵک پێی وابوو دواي پاپەرین قوونای سەرکەوتنی رۆشنبیری کورد دەست پێدەکات کە پێویست بوو گۆرانکاری بەسەردا بیت، گۆرانکاری لە کاتی سەرکەوتندا بە دوو شت دەکەیت: بە گۆرینی یاسا و رێنمایی و بە گۆرینی کەسانی خراپ کە دەبێ لابیرین، بەلای منیشەو لەبەردن ئەوانە لە یاساش گەرمگیر، چونکە هەر چەندی یاسا تازە بکەیتەو ئەگەر لە دامودەزگاکاندا کەسانی خراپ هەبن، ئەو یاسا و رێنمایی نوێیەکان جێگەیان نابێتەو. بۆ گۆرانکاری گەرمگیر قەلەمی باش بێتە پێش و هی خراپ لەناو رۆشنبیری کوردیدا لابیرین، عەقڵییەتی زانستی بێتە پێش و عەقڵییەتی بازرگانی دوور بخێنەو، بابەتی زانستی بێتە پێش کە پێوەندی بە کوردەو هەیە...

کوردستان باشترین شوێنە بۆ نووسینەو میژوو، لەبەر ئەوە دەبێ بۆ نووسینی ئەو میژوو هانی خەڵک بدرێ، چونکە ئەو خەڵک پێشتر گەرمگیر بە زانیاری و هەوالتی میژوویی خۆی نەداو، بۆیە هوشیاری لەو بارەو زۆر کەم، هەر بەرەو بە شتی بێگانەو شیعرو چیرۆک دراو. کاتی گۆرانکاری وەک (پامان) لەو بارەدا داوا لە نووسەرانی دەکات بابەتی میژوویی و کە لە پووری بنووسن، بۆ گۆزارەکانی تریش باشتر لەسەر خەڵک فەززی بکەن بەرەو میژوو

و نووسینی لیکۆلینهوهی کوردی بچن.

ئەمە ڕێگایەکە بۆ چارەسەر کردنی ئەو گرتەیی پیش پاپەرین حکومەت هانی خەڵکی دەدا لە ڕێی نووسینەوە بیری نەتەوهیی لە کوردستاندا قەتیس بێت، ئێمەش میلەلەتییکی دواکەوتووین و کۆلتووڕو کە لە پووری ئێمە تۆزی لەسەر نیشتوو و بلاو نەکراوە تەو و زۆری لێ فەوتاون.

ئێمە ناتوانین تەنانت خۆمان لە گەڵ میلەلەتی عەرەبیش بەراورد بکەین کە (٢٤) دەوڵەتیان لە پشته و سەدان توێژەری مەزنی تێدا یە کە لە بوارەکانی کە لە پووری شارستانی عەرەبی دەنوسن و زانکۆ کۆتیبی زۆریان هەیە و تەرخان بۆ ئەو بوارە گرنە، ئەگەر شتی بێگانهشیان وەرگێڕا ئاساییە، ئێتر بۆ لاسایی لایەنی یە کە میان نە کە یە، کە تاییبە تە بە زیندوو کردنەوهی کە لە پووری شارستانی؟ هەر بۆیە لە قۆناغی پیش پاپەرین هەول دەدا ئەو هوشیارییە بلاو نەبێتەوه و شوێنەوارەکان تیک بدرێن و کەس نەزانی ئەمانە چین و بە لگە نامە لە ناو بچن و ڕۆشنبیرانی کورد عەقڵیان پێ نەشکی لە سووتاندن و لە ناوچوون ڕزگاریان بکەن، ئەم هەموو ڕووداوانە لە کوردستان ڕوویاندا وای لێهات کەس لەسەری نەنوسیت.

* ساغ کردنەوهی میژوو کاریکی زەحمەتە، بە تاییبەتی ئەگەر زانستیانی ئەنجام نەدری زبانی لە قازانج زیاتر دەبێ... ئێو چۆن لەمە تێدەگەن و ئەگەر نمونەتان لە دەستدای؟

- ئەگەر میژوو بەم شێوەیە ساغ نەکرێتەوه، ئەو دەبێتە هۆی چەواشە کردن و دوورکەوتنەوه لە ئەمانەتی زانستی، بۆیە دەبێ چاودێری لەسەر کتیب هەبێ کاتی بلاو دەکرێتەوه، ئەو کەسە ی پیشکەشی دەکات پێویستە شارەزای میژوو بێ و ڕیایی، لەم دوو سەلەدا سەبارەت بە موشیری حەمە ی سلیمان د. کە مال مەزەھر زانیاری چەوت و هەلە ی بلاو کردەوه کە لە دەربەندی بازیان پیش لەشکری ئینگلیزەکان کەوت و هینانی و گەمارۆی شیخ مەحمودی نەمریان داو لە ڕۆژی (١٨) ی حوزەیرانی (١٩١٩) شیخیان دەستگیرکرد، بەلام مەسەلە ی موشیری حەمە ی سلیمان میژوو نووسانی ئەو دەمە ی وەک ئەحمەد خواجەو ڕەفیق حیلمی و ئەوانی تر ئەمە یان نووسیوه، تەنانت لە ناو خەڵکی چەمچە مەلێشدا باس دەکرێت، کەچی دکتۆر هاتوو داوای لێبوردن لە موشیر دەکات، گوایە وانییەو ئەمە تۆمەتە خراوەتە ئەستۆی، مەسەلە ی ئەو پیاو

شتیکه براوه ته وهو بووه به (ضرب المثل).. من زانیاریم له هندی کهس
 وهرگرتووه که به شداری شهري بازیان بوون له وانه: «شیخ مهحمودی شیخ
 حهسه نی باراوی» که خوی بینویه تی کاتی شیخ یه خسیرکراوه و نه میس
 له که لیدا دیل بووه و براوه ته ناوچه ی عهزیزه و خراوه ته ناو ته لبه ندو شیخ
 مهحمود جیتیوی بهم موسیره داوه، نه مه زیا نی هیه بۆ لایه نی زانستی و
 نه وه ی نه و بابه تانه هه لده سه نگیتی پتیرسته پسپور و شاره زابی.

ته حریفیکی تر مه سه له ی راگردنی شیخ مهحمودی نه مه ره له کاتی
 بهرپابوونی شورشی مایسی سالی (۱۹۴۱) له کاتی جوولانه وه که ی ره شید
 عالی گه یلانی، نه م راگردنه له سندووقی ئوتۆمبیلدا بووه، واته به نه یینی
 رایکردووه، دوا یی له گه رمیان تووشی شه ر بووه و فهقی حوسین که به نه سل
 سه یی بووه له خانه قین دانیشتووه و که سیکی نزیکی شیخ بووه، شیخ
 به دوایدا هه ناردووه تا له گه ل مه ی ساله سوور بیرفین، نه و زانیاریه شمان
 زۆر به درژی وهرگرتووه.. یاده وه ریه کانی فهقی حوسین و ابزانم کاک ئیبراهیم
 باجه لان وه ک خوی بلاوی کرده وه، که من کاغه زم بۆ ناردبوو بلاوی بکاته وه،
 نه و یاده وه ریه شانه ش له لای که چه که ی بوو، نه گه رچی دکتۆر نه م حه قیقه ته شه ی
 بهرچا که وتووه، به لام هه ر سوور بوو له سه ر نه و بیروپرایه ی خزی.

* نایا میژوو بۆ ناوبانگی میژوونووس ده نووسری، یان بۆ حه قیقه ت؟

- من له کتیبه که مدا نووسیومه هه ر که سی به به لگه وه هه له یه کم بۆ راست
 بکاته وه، نه وه من سوپاسنامه ی بۆ ره وانه ده کم، له کاتی هه لبژاردنی سالی
 (۱۹۹۲) ی کوردستان هه ندی رۆژنامه نووسی ئوسترالی هاتبوون بۆ هه والی
 هه لبژاردن، شه ویک کاک (شیرزاد حه سه ن) ی چیرۆکنووس پتی وتم هه ندی
 زانیاریان له باره ی ره چه له ک و بنه چه ی کورده وه پت بده، چونکه له م بواره دا
 داوای زانیاریان کردووه، که چووم له مالی (که مال یامولکی) بوون شه و
 دره نگ بوو، زیاتر له (۲۵) ده قیقه له سه ر نه سلی کورد قسه م بۆ کردن، ئینجا
 یه کیکیان وتی کورد نه م میژوو ه ی هیه بۆچی تانیستا نه بووه به ده ولت؟ من
 له بهر سۆزی نه ته وایه تی راستیم نه وت و هیئامه وه سه ر هوکاره ده ره کییه کان،
 که له راستیدا هوکاری هه ره گه وه دووبه ره کی کورده به درژیایی میژوو که
 نه بووه به ده ولت، دوا ی سی سال چوومه وه لای کاک (که مال یامولکی) تا
 ناوونیشانی نه و وه فده رۆژنامه وانیه م بداتی کاغه زیان بۆ ره وانه بکه م و

بنووسم من هوکاري سهرهکي دروست نه بوونی دهوله تی کوردیم لی شاردبوونه وه که له دوو ړتگه وه کاغه زم بو ناردن و داوای لیسووردنم لییان کرد، ههله یه کی تریشم له کتیبی دهوله ی دوسته کیدا کردبوو، نهویش هر به هو ی سوژی نه ته وایه تییه وه بوو، کاتنی (پادی کوړی دوستهک) له شاری باجلی سهرکه وت و کهوته دوا ی بووه یه ییه کان و عه باسییه کان تا مووسلی له دهستیان دهرکرو مووسلیشی داگیرکرد.. وهک هه ندی له میژوونووسان نووسیویانه دیله کانیان کوشتوه، من نه مه م لهو کتیبه دا شاردده وه ههله یه کی میژوویم کرد، دوا یی ههله ی خو م راست کرده وه، چونکه میژوونوس نابنی له ژیر کار یگه ربی عاتیفه ی خو ی بنووسی، کاتنی کتیبی نووسه ریک ده خو نیمه وه به لامه وه گرنگ نییه دانهره که ی ببینم و بزلم پانی و دریژی چهنده، له وانه یه دانهره که ی مردب، به لام زیره کی نامری، هه ندی میژوونوس هه ن پی له سهر ههله ی خو یان داده گرن، ههروهک نیازیان له نووسینی میژوو زاتی خو یان و ناویانگی خو یان بی، که نه مه ش تاوانه به رامهر به حه قیقه ت و راستی. نه م عه قلییه ته نازانستییه له زوره ی ولاتانی دواکه وتوو له ناکامی دوگما جموودی فکرییه وه هه یه وه له بره وایه، پتوبسته نه مه نه میتنی، بو یه تا میلله ت بیری زانستی پیشکه وتوو له لا دروست نه بی، نه وه له شیوان و چه واهه کاری و شتی زاتی ړزگاری نابنی.

* له م رووه وه رینماییت بو نووسهران، به تایبه تیش نووسره لاوه کان چیه ؟
 - پاراستنی نه مانه تی زانستی زور گرنگه، ون بوونی نه مانه ت زیان به به ره مه ی نه نووسره ده گه یه نی، داوا و تکا ده کم رو شنبیرانی کورد تا نه مین بن زیاتر کتیبه که یان به هیتر ده بی. له خو ینده وه نووسینیشدا قوناغی هه رزه کاری هه یه، که یه کتی تازه ده ست به نووسین ده کات، خو ی به شتیکی گه وره ده زانی، واده زانی هر خو ی نووسره، لای خو ی نه و پروایه هه یه نه گهر ناماژه به سهرچاوه نه دات، پتی وایه به زیره ک ده ناسری، لهو قوناغی هه رزه کارییه ی نووسیندا زور تووشی نه م جوړه له خوړازی بوونه ده بی، نه م بوچوونه به سهر نیمه شدا هاتوو، نه وکاته ی بو یه که مین جار شتم نووسی خو م له نیستا به گه وره تر ده زانی، به ماموستا (سه عید دیوه چی) م وت که ی ده توانم کتیبیک چاپ بکه م، وام ده زانی چاوی هه موو خه لک له سهر کتیبه که ی منه، وتی نه گهر (۵) سالی دیکه یه که م کتیبیت چاپ بکه ی گه له ک باشه، من لام

وابوو ئەوه ماوهیهکی زۆره، بەلام دوایی (۱۰) سالی ش زیاتر تێپه‌ری، ئینجا کتیییکم چاپ کرد.. جا زۆر کەس هه‌یه له قۆناغی هه‌رزەکاری نووسه‌رایه‌تی خۆیدا تووشی ئەم هه‌له‌یه ده‌بێت.

* هه‌ن دان به‌ کۆشش و ته‌قه‌للای پێش خۆیان دانانی و ئاماژه به‌ نووسینیان ناده‌ن بۆ ئەوه چی ده‌لێن؟

- هه‌ن وتار بلاوده‌که‌نه‌وه، که‌چی ئاماژه به‌و که‌سانه‌ ناکه‌ن که‌ پێش ئه‌وان له‌و بواره‌دا بابەتیان نووسیوه، یان ئاماژه به‌ سه‌رچاوه‌کان ناده‌ن و واده‌زانن ئەوه‌یان به‌سه‌ردا تێده‌په‌ری.. مومکینه‌ خاوه‌نی ئەو نووسینه‌ پێ بزانی و وه‌لامی بده‌اته‌وه، بۆ نمونه‌ سالتی له‌مه‌وه‌یه‌ر شتییکم له‌باره‌ی (که‌مبه‌رلاند) وه‌ نووسی که‌ به‌لگه‌نامه‌یه‌کی گه‌رنگ له‌باره‌ی چۆنیتی کوشته‌وه‌ی بلاوکرده‌وه که‌ یه‌کیک له‌ خه‌لکی ده‌وک بۆ ماجید مسته‌فای وه‌زیری سه‌رده‌می ده‌وله‌تی عیراقی نارده‌وه، ئەم پیاوه که‌ هاوچه‌رخێ شۆرشێ کورد بووه‌ دوایی بووه‌ته‌ موته‌سه‌ریف و پاشان وه‌زیر، له‌باره‌ی که‌مبه‌رلاندی ئەمه‌ریکی که‌ له‌لایه‌ن سه‌لیمێ مستی-یه‌وه‌ کوژراوه، ئەو به‌لگه‌نامه‌یه‌م بۆ یه‌که‌مجار بلاوکرده‌وه و ئەوه‌م ئیسپات کرد (مه‌کی شه‌ریه‌تی) که‌ قائیمقامی حکومه‌ت بوو، ئەو هانی دابوو بیکوژی و یه‌که‌م جار به‌ حه‌میدی برای (عه‌دۆ)ی نووسه‌ری نامه‌که‌ی وتوو، به‌لام ئەو نه‌یکوشتوو، دوا‌جار به‌ سه‌لیمی وتوو ئەویش قه‌ناعه‌تی کردوو. دوایی له‌به‌ر سۆزی نایینی براده‌ری هات و تاریکی تری له‌م باره‌یه‌وه‌ نووسی و وتاره‌که‌ی منی به‌ نووسینیکی که‌م به‌ها پێشاندا. جا من ده‌پرسم که‌ ئەو خه‌لکی ده‌وک ئەو هه‌موو ساڵه‌ بزۆجی زانیاری کۆ نه‌کردوه؟ ئینجا که‌ ئەوه‌م نووسی و بۆ یه‌که‌مجار ئەو به‌لگه‌نامه‌یه‌م بلاو کردوه، لای وابوو ئەگه‌ر ر‌ه‌خنه‌ له‌من بگه‌ڕێ زۆر پێی گه‌وره‌ ده‌بی، ئەم عه‌قلیه‌ته‌ زۆر هه‌له‌یه‌و دوامان ده‌خات، ده‌بوایه‌ بلتی فلان که‌س له‌پێش من ئەم بابەته‌ی نووسیوه، من زیاتر رووناکی ده‌خه‌مه‌ سه‌ر ئەو بابەته‌، ئەوه‌ له‌ کاتی که‌دا نووسینه‌که‌شی شتیکی گه‌رنگ نه‌بوو.

له‌ گۆڤاری- ده‌وک- سالی (۱۹۹۸) براده‌ریک به‌ناوی (مه‌مه‌د عه‌بدوللا نامیدی) و تاریکی له‌باره‌ی- نامیدی- نووسیوه و ده‌لی خه‌لکی ده‌قه‌ر و توویانه‌ ئەمه‌ په‌رستگایه‌ یانی (کورا سرتیجی). ته‌ها باقرو فوناد سه‌فه‌ر که‌ دوو گه‌وره‌ترین شۆینه‌وارناسی عیراق بوون له‌ کتییی (الم‌رشد الی مواقع ال‌آثار

والحضارة) ده‌لټن ټمه نازانين چييه و هي چ زه‌مانټيکه، باشه ټه‌گه‌ر ټم شوټنه‌وارناسه‌گه‌وراننه‌يزانن چوټن خه‌لکي ده‌قهر ده‌يزانن که ټه‌وه په‌رستگايه، ده‌بوايه بلټي عه‌بدولر په‌قيب يووسف چه‌ندين جار له ته‌له‌فزيوټي ده‌وک و له نووسينه‌کانيدا وهک له کتټيبه‌که‌يدا (شوټنه‌واره‌کانی ټه‌وي له شاخي سورټن) ياسي کردووه، ټينجا ټو شوټنه‌وارناسانه که ټه‌وه نازانن، چوټن خه‌لکي نه‌خوټنده‌وار ده‌زانن ټمه په‌رستگايه؟

با له‌م جوړه نا ټه‌مانه‌تي زانستټييه دوور بکه‌وينه‌وه، چونکه ټه‌مه‌ش پټونه‌ندي به قوټاغی هه‌رزه‌کاري نووسينه‌وه هه‌يه، ټاماژه‌دان به سه‌رچاوه نيشانه‌ي زانستي خاوه‌ن وتارو کتټيبه و نابټته نيشانه‌ي لاوازي، تا زياتر ټاماژه به‌سه‌رچاوه بدرټي وتاره‌که له رووي زانستټييه‌وه پته‌وتر ده‌بي، من ته‌نانه‌ت که‌لکم له پيرټزنټيک يان منداټيک وه‌رگرتبي ټاماژه‌م پټيان داوه، ټه‌گه‌ر له کورته نووسينټيکدا له‌بیرم چووبي، ټه‌وه له نووسيني درټرتدا باسم کردووه.

ټاماژه‌دان به‌و خه‌لکه‌ي يارمه‌تټيان داويت و زانيارت لټيان وه‌رگرتووه، نيشانه‌ي زانايي توټه، ټه‌که‌رمي ساليحي ره‌شه له دوويه‌رگي کتټيبي (شاري سليټماني) خزمه‌تي گه‌وره‌ي ټو شاره‌ي کرد، به‌لام ټو پروژي من هانم دا کتټيپ بنووسي، ټو ده‌بوت نازانم بنووسم!!

پټم وت پټنمايټ ده‌که‌م، زور زانياريم پټدا و زور که‌س واي ده‌زاني ټو کتټيبه له نيوان من و ټه‌ودا هاويه‌شه، کتټيبه‌که‌ي چه‌ندين په‌سمي مني تټيدايه و نوسخه‌ي دووه‌مي به‌کاربوټن له‌لای منه، چه‌ندم پټ وت له‌هر پيره‌مي‌تردي زانياري وه‌رده‌گريت ناوي به‌يټنه، که کتټيپ ده‌رچوو ته‌ماشاه‌که‌م به‌هيچ شټويه‌که ټاماژه‌ي به‌و هه‌موو ويټنه و زانياري و پټنمايټانه‌ي من نه‌داوه و ته‌نانه‌ت يه‌ک جاريش ناوي مني تټيدا نه‌نووسي‌بوو، پاش ټه‌وه‌ي گله‌ييم لټي کرد، ټينجا له به‌رگي دووه‌مدا نووسي به‌پټنمايي فلان که‌س نووسيومه، نووميده‌وارم نووسه‌راني تر خوټيان له‌م پټبازه چه‌وته بپارتزن و له‌سه‌ر خوټيان په‌خنه‌گر بن.

که‌سي په‌نجي غه‌يري خوټي ون بکات، بي‌گومان ټه‌وه هه‌ر ناشکرا ده‌بي، ټيستا ټيټمه هه‌له‌ي ميټروونووسي ده‌دوژينه‌وه که هه‌زار سال له‌مه‌وبه‌ر شټيکي نووسي‌وه، توټره‌ره‌وان ته‌عقيب ده‌که‌ن و ده‌لټن بوچي فلان ميټروونوس هه‌زار

سال پيش ئىستا ئىم قىسەيدى وتوۋە ئىمەدى نەوتوۋە؟ يان نىيازى لەۋە چى بوۋە؟

جارى ۋا ھەيە نووسىنەكە دەبرىتە سەر نىيازىكى ناشەرى، ھىچ شتى لەبەردەستى مەرۋى قوتار نابى، ئىستا پىتى نەزانرى دۋاى ھەزار سالى تر دەزانرى، ھەمىشە مېژوونوس دەبى بە ترس بى لە لىتوژىرەۋەكانى داھاتو، كى دەلى دۋاى مىليۇن سالى تر ئىم شارستانىيە تە ۋا پروات ئامپىرىك پەيدا نابى ھەلەى ھەموو مېژوونوسان ئاشكرا ناكات؟ زانست ھەموو سنوۋرەكان دەبرىت كە ھەرگىز خەيال پەى پى نابات، دەبى تەنانتە ھىسابى مېژوونوس بۆ مىليۇن سالى داھاتووش بى، تا گومان لەلەى مېژوونوس ھەبى زانىارىيەكانى پتەوتر دەبن، چونكە گومان لە كارى لىكۆلىنەۋەدا كىلىپكە بۆ گەيشتن بە ھەقىقەت ۋەك (غەزالى) وتوۋەتى، ھەروھە (ئىبن خەلدوون)ى بىرمەندى گەۋرەى ئىسلام دەلى: «نابى مېژوونوس مەمانەى بە مېژوونوسانى پىش خۇى ھەبى، دەبى ھەمىشە بە گومان قىدىان لىۋەرگىرى ۋ لىپى بکۆلىتەۋە، تا بزانتى راستە، يان راست نىيە، بەمە رەنگە زۆر ھەلەى مېژوونوسان بىلۆزىتەۋە» ئىمە مەنەھجى توژىنەۋەى مېژوۋە كە لە پىشەكىيەكەى ئىبن خەلدوون (مقدمە ابن خلدون) بەشىكى بۆ تەرخان كراۋە يەكىكە لە رىگەكانى دۆزىنەۋەى ھەلەى مېژوونوسان، تا ئەگەر ھەلەيان ھەبى دۋاى ھەلەيان نەكەۋىت..

تواناى مەرۋى لەسەر توژىنەۋە لىكۆلىنەۋە ئىمە نىيە ھەر كەمۇكورى خەلكى پىشان بدات، يان تەنيا لە سەرچاۋەۋە شت رابگۆزى، مەرجەكانى باسكار زۆرن، ئامازە بە كىتبى «منهج البحث الأدبي» دەدەم كە ھى زاناى گەۋرە، خوالىخۆشبو (د. علي جواد الطاهر) كە گەۋرەترىن زاناى بەرنامەى توژىنەۋەى زانستى بوۋە لە عىراقدا ۋ قوتابى زاناى گەۋرە (مستەفا جەۋاد) بو، لە فەسلەى دوۋەمى كىتبەكەيدا بەناۋى (الباحث) لاپەرە (۳۸) نووسىۋەتى لىتوژىرەۋە دەبى چۆن لىكۆلىنەۋە بنووسى ۋ تا ئەنجامى كۆتايى چۆن زانىارى ۋەرگىرت.

* ئەى ئىمە مەرجانەى پىتوستن لە باسكاردا ھەبن چىن؟

- مەرجەكان ۋ سىفاتەكانى باسكار ئىمەۋە پىش ھەر شتى ئارەزوۋى لەسەر لىكۆلىنەۋە ۋەردەكارى ھەبى، ئارامى ۋ پشوو درىژى ۋ تەھەمولى ھەبى،

ئەگەر ئەمەى تیدا نەبى نایىتە لیتوتیزەر، ھەرۋەھا گومانى ھەبى، ئەمە
 ھۆكاریكە بۆگەيشتن بە حەقیقەت. دواى ئەو ھەبى لیتوتیزەر لە راگوتزان و
 ۋەرگرتنى زانیاریدا ئەمین بى و ویزدانى ھەبى و رەنجى غەبرى خۆى بزر
 نەكات، ئەگەر كەسى لەبارەى بابەتیکى نووسى، دووم كە ھات ئاماژەى پى
 بدات كە پىش خۆى كەسانى دى لەو بارەى ھە نووسیویانەو بەدواى ئەو بابەتەدا
 گەراون، سىيەم ھات ھەبى ئاماژە بە یەكەم و دوو ھەمیش بدات، ئەگەر زۆر
 كەسى تر ئەو بابەتەیان تەعقیب كەردبى و ئەم لەدواى ھەموویانەو ھاتبى،
 دەتوانى ئاماژە نەدات و بەپىتى پروای خۆى تەئویل بكات و خەتاباریش نابى،
 مەرچىكى تری بەردەوام بوون لەسەر نووسىنى لىكۆلینەو ئەو ھەبى زمانى
 زانستى بەكاربىتنى، لەفز لە مانا گەورەتر نەبى، بە لەفزی برىقەدارو وشەى
 عاتیفى زل زل خوتنەر نەخەلەتینى، تەنیا لە پىناوى قەناعت پىھىتان وشە
 بەكاربىتنى، لە مێژوو نووسیندا ھەبى بەپىتى قەبارەى مانا لەفز دابىرى، لىرەدا
 زمانى زانستى زمانىكى وشكە، ئەدەبى نىيە، شىعروچىرۆك نىيە خەلك
 راكیشى و لە رىگەى عاتیفەو كارىگەرى بەسەریانەو بەجى بەھىلتى،
 نووسىنى بابەتى زانستى بۆ چىژ ۋەرگرتن نىيە، پىرەوكردى شىوازی ئەدەبى لە
 نووسىنى مێژوودا ھەلەو ھەبىتە رەخنە لەسەر خاوەنەكەى، ھەندى كەس ئەم
 شىوازە بۆ راكیشانى خوتنەوار پەپرەو دەكەن، زانست بۆ چىژ لى ۋەرگرتن
 نىيە، بۆ ئەو ھەبى حەقیقەتى پى بخەیتە روو، بەشىو ھەبى بابەتەى بنووسى،
 ھەرۋەھا سىفەتیکى دىكەى لیتوتیزەر ھەو جورئەت و بوئىرەى بۆ رەخنەگرتن،
 رەنگە قوتابىيەكى ماجستىر، یان دكتورا ھەلە لە مامۆستای خۆى بدۆزیتەو،
 ھەبى جورئەتى ھەبى رەخنەى لى بگرى تەنانت ئەگەر لەسەر حىسابى
 دواوژى خۆشى بى، نەك لە مامۆستاكەى بترسى كە لە ھەلسەنگاندنى
 تیزەكەیدا پای خراب بدات و نمرەى كەمترى بداتى، زانىارى راست و
 حەقیقەت لەبەر خاترى خەلك و دلى خزم و كەسوكار بزر نەكات، مێژوونووس
 لەوانەى گەلەبەى زۆرى بىتە سەر و تووشى ئازاردان بى، بەلام گەنگ ئەو ھەبى
 راستى بنووسىت. لیتوتیزینەو ۋەردەكارىيە ۋەك (د. عەلى جەواد) دەللى
 تاموئەكى تابیەتییە، دەللى لەوانەى (۳۰) قوتابى لەسەر بابەتى بنووسن و
 ھەموویان بگەنە ھەرەنجامى باش و لیتوتیزینەو ھەمووانیش مەقبول بى،
 بەلام لەوانەى تەنیا یەكەىك لەناویاندا سىفەتى لیتوتیزەر ۋەردەگرى و

که سایه تیشه که ی له نووسینه که یدا به ده رده که وی، نه و مهر جانه ی پیوستن له لیتوژره وه دا هه بن زور زه حمه ته کو بکرتنه وه.

له بهرگی یه که می کتیبه که م «الدولة دوستکيه» له دوا لاپه رده دا نووسیومه «استدراکات و أخطاء المؤلف» نه و هه لانه ی خوّم له کاتی نووسین و هه له چنی له نووسینه که م دا کردبووم له ویدا نووسیومه، ده متوانی وشه ی (أخطاء) نه نووسم، به لام به ده سستی نه نقه ست نووسیومه، یان ده متوانی له خوینده وار ناشکرای نه که م و هه ر نه بنووسم، به لام لومه وگله بییم له خوّم کرد * نایا پیشه کی نووسین بو کتیب کارکی زانستیه، یان نا؟

- نه م مه سه له یه شتیکی زیاتر پروپاگه نده ییه، چونکه یه کیکی بچووک ده چیته لای یه کیکی گه وره، داوا ده کات پیشه کی بو کتیبه که ی بنووس و له وانه یه به ستایش کردن تووشی له خو یایی بوون بیت. ره واج په یدا کردن بو کتیب ده بی به ناوه روکی ده وله مندو شتیوازی زانستی خو ی و به پیتی ریکه وتنی له گه ل بهرنامه ی لیکولینه وه ی زانستی پیش بکه وی، نه ک به هو ی که سیکی تر که بیت چهند دیرتیکی بو بنووس و بلتی کتیبیکی باشه و ستایشی بکات، خو نه گه ر بزانی ستایشی کتیبه که ی ناکات، نه وه هه ر ناییات پیشه کی بو بنووس و، مانای وایه کابرا خو ی بو پروپاگه نده کردن ده گه ری، من که بهرگی یه که می کتیبی «الدولة دوستکيه في كردستان الوسطی» م نووسی زورم له ماموستا عه لانه دین سه جادی کرد پیشه کیم بو بنووسیت، دیاره نه وه له و کاته دا نیشانه ی لاوازی زانستی من بو، ماموستاش پیتی وتم: «من پیشه کیم بو که س نه نووسیوه» به مهرجی زور منیشی خوش ده ویست، وازم نه هینا و پاشان نووسی، به لام په شیمانیش بووه وه، منیش نه و نووسینه ی ماموستام زور له لا پیروژه، ئیستا منیش په شیمانم که نه ووم کردووه، له ژبانی نووسینمدا چهندین که س داوای پیشه کی نووسینی له من کردووه، به لام نه منووسیوه، هه ندی که س داوای کردووه هه ر کتیبه که ی پیشه که ی من بکات، به لام من رازی نه بووم، و توممه پیشه که ی یه کیکی بکه که موعجه ب بی پیتی و به پاکی مردبی، ئیستا که پیشه که ی منی ده که ی کتی نالی چهند سالتیکی تر له شتیوازی زانستی یان له هه ندی ره وشتی خوّم لانه دم و تو په شیمان نابیته وه.

له باره ی پیشه کی نووسینه وه نامه م بو دکتور عدلی جه واد نووسی و نه م

بیروپرایم تیدا عەرز کردبوو کە لەوانەیە ئەم بیروکە یە لە خۆرئاواوە هاتبێ و پاشان میسرێهەکان لاساییان کردییتهووە و لاتانی رۆژھەلات بڵاوبوویتەوہ.. ئەویش لە نامەکیدای بۆی نووسیوم: تۆ راست دەکەیت ئەمە شێوەیەکە لە شێوەکانی پروپاگەندە، هەندیک زۆر عاشق بە پیشەکی نووسین، دەچن داوا لە خەڵک دەکەن تا پیشەکییان بۆ بنوسن، (د. عدلی جەواد) دەلسی: پیشەکی نووس دەلالە، دەلالی بۆ کتیبی خەڵک دەکات، پیشەکی نووسین پروپاگەندە و کاریکی زانستی نییە.

* ئەو لە ڕووی زانستییهو لەسەر بەرگی کتیب چی دەنوسری؟
- وەک لە بەرنامەی لیۆتۆژینەوێ زانستی باوە ناوی دانەر دەنوسری، ئینجا ئەگەر یەکێک بێ یان لیژنەیەک بن، چەندین کتیبمان هەیە زۆر ناو لەسەر بەرگەکی ریزکراوە، بۆ نمونە نووسراوە فلان کەس پێیدا چۆتەو، فلان کەس هاوکاری کردووە، فلان کەس دایرشتوووەتەو ناوی چەندین کەسی تر لەگەڵ ناوی دانەر نووسراوە، ئەمە کاریکی زانستی نییە، دەتوانی لە پیشەکی خاوەنی کتیبە کەدا باسی ئەو کەسانە بکری کە لایەنی زمانی چاک کردووە یان رێنمایی پێ داوہ.. تاد

هەموو ئەم شتەکانە لە پیشەکیدانە کە لەسەر بەرگی پیشەوہ، یان لەسەر پشتی کتیب دەنوسرین، ئەگەر دەستنووسیکی ساغ کردووە دەنوسری فلان کەس ساغی کردووەتەو، یەک بێ یان زیاتر ناویان دەنوسری، چونکە ئەو دەستنوسەیان ساغ کردووەتەو، یان لەسەر کتیب دەنوسری کتیبی فلان کەس، یارمەتیدانی فلان و فیسار پێویست ناکات لەسەر بەرگ بنوسریت. هەن کتیبێکی چاک دەنوسن، بەلام پیش خستە بازارێ پێناسە ی دەکەن و لەبەر دەمی کتیبخانەکان کۆمەڵی ستایشی لە بارە یەو دەنوسن، ئەگەر کتیبە کە چاکیش بێ، ئەو ئەم شتوازە بازراگانییە بۆ دانەرە کە و بۆ کتیبە کە ی لایەق نییە و پێویستە خۆمانی لێ بپارێزین.

* لایەنی سۆزداری چەند کاری نەگەتییی بەسەر لیۆتۆژینەوہو هەبە؟
- سۆزی نەتەوا یەتی ھۆکارە بۆ ئەوێ ھەلە بکەوێتە ناو نووسینەکانەوہ، زۆر زەحمەتە ئێمەیش وەک بێگانە تەماشای میژووی خۆمان بکەین و بینوسین، چونکە سۆزو عاتیفەمان تێکەڵی نووسینمان دەبێ، لەوانە یە سەد دەرسەد منیش لێی رزگار نەبووبم، بەلام نەک بە شێوەیەکی وا کە بێتە ھۆی

ههله کردن، نهوه دوور نییه زیان به نهمانه تی زانستی بگهیه نئ. جار ههیه عاتیفه ی براده رایه تی وا دهکات دانهری زیاتر له قهباره ی خوی ستایشی براده ریکی خوی بکات..

* نهی له کاری نووسین و لیتوتیزینه وه دا رهنگدانه وهی دوستایه تی و ناحهزی چهند کار له باسکار دهکات؟

- له کاری زانستیدا دوژمنایه تی و دوستایه تی نییه، نهگهر لیتوتیزهر که لکی له زانیاری که سیتیک وهرگرت، ههرچهند بهینی له گه لیشیدا ناخوش بی ههر دهبی وهک سهرچاوه ئاماژه به کتیبه کهی بدات، نهگهرنا نهوه کاره کهی زانستی نابئ. له نووسیندا نابئ مهرامی شهخسی به کار بهیترئ.

* پیت باشه کۆمهلهیهک بۆ میژوونووسانی کورد هه بی؟

- پاش راپه رین پیکه وه کۆمهله ی میژوونووسانمان دروست کرد، بهلام به داخه وه کهس یارمه تی ئه م کۆمهله یه ی نه دا، له بهر نهوه سهرکه وتنی به دهست نه هیتنا.

* پیت وایه میژووی شوپشه کانی کورد به پوختی و زانستی یانه نووسرا بیتنه وه؟

- میژووی شوپشه کانی کورد له لایه ن میژوونووسانی کورده وه له کاتی خو یاندا نه نووسرا نه ته وه، به لکو به گشتی کهسانی بیتگانه له سهر ئه م شوپشه نایان نووسیوه، بهلام دکتور نوره ددین دهرسیمی له کاتی شوپشی دهرسیم-دا ئه و میژووی شوپشی نووسیوه، یان پاش ئه و به هه شتی ماموستا عه لانه دین سه جادی کتیبیتیکی له م باره یه وه ههیه، (د. جه لیلی جه لیل) لیکۆلینه وهی له سهر شوپشی شیخ عوبهیدوللای شه مزینی سالی (۱۸۸۰ - ۱۸۸۱) ههیه و ئاماژه ی به دیکۆمیتنتی پروسه کان داوه، له باره ی شوپشی به درخان و نهحمه د پاشای بابان زۆر نه نووسراوه، محهمه د پاشای پرواندزی د. جهمال نه بهزی زانا و بیرمه ند نامه ی دکتوراکه ی له باره وه نووسیوه، زۆر له میژووی ئه و شوپشه نه بزرن، ته نانه ت میژووی کۆماری مه هابادیش ئه و که سانه ی تیتیدا به شداربوون و دوا یی ده ره ده ریش بوون، سهیره که سیان شتیکی وایان له باره یه وه نه نووسیوه، فارسه کان و (ئیگلتن) ده رباره ی کۆماری مه هاباد کتیبیان داناوه، ته نانه ت شوپشی (۳۰) ساله ی خو مان وهک پیتشر لیتی دوام ده یان نووسهر و پۆشنبیر له ناو شوپش بوون نه مدی که سیان

کتیبیکى (۱۰۰) لاپه‌په‌یى له‌باره‌وه بنووسن، ئیستا خه‌لک په‌یدا بوون
 یادداشتی خویان ده‌نووسنه‌وه، که‌چی هیشتا (۹۰٪) ی میژووی نه‌و خه‌باته
 نه‌نووسراوه‌ته‌وه، دۆکیومینته‌کانی شۆرش بزر بوون و له‌نیوچوون شتیکی که‌می
 نه‌بیته که‌ماون. نه‌مه‌ نیشان‌ه‌ی نه‌وه‌یه بیرى نووسینی میژوو له‌ناو کورددا
 دواکه‌وتوو بووه، میژوونووسانی وه‌ک (مح‌مه‌د نه‌مین زه‌کی) و (توفیق
 وه‌ه‌بی) و که‌سانی دیکه‌ زۆر هه‌ولیان ده‌دا هوک‌اری نه‌وه‌ بزانی بۆچی بیرى
 میژوونووسین له‌ناو کورددا نه‌بووه، یان یه‌ک‌جار لا‌واز بووه، به‌لام
 نه‌گه‌یشتون‌ه‌ته‌ ئاکامی به‌ه‌ر و ته‌واو، منیش بی‌رم له‌وه‌ کوردوه‌ته‌وه و
 نه‌گه‌یشتوومه‌ته‌ نه‌نجامی کو‌تایی.

(ئین خه‌لدوون) ده‌بیژئ: «له‌ هه‌ر شو‌ئینی ده‌وله‌ت هه‌بی میژوو نووسین
 هه‌یه»، یانی ده‌وله‌ت و میژوونووسینی پتکه‌وه‌ گرێداوه، شه‌رو شو‌ر و باج و
 خه‌راجی ده‌وله‌ت، نووسینی میژوو ده‌سه‌پیتی، به‌ نیه‌سبه‌ت کورده‌وه‌ راسته
 کوردستان له‌پاش ده‌وله‌تی (ماد-میدیا) بی ده‌وله‌ت بووه، له‌پاش ئیسلام (له
 سه‌ده‌ی ده‌یهم و یازده‌یه‌می زاییندا) هه‌ندئ ده‌وله‌ت دروست بوونه، به‌لام
 سه‌رانسه‌ری کوردستانیان نه‌ته‌نیوه‌ته‌وه، وه‌ک ده‌وله‌تی دۆسته‌کی که‌ (۱۰۶)
 سا‌ل له‌ کوردستانی باکوور له‌ هه‌ریمی دیاره‌کر تا ناوچه‌ی زاخۆ دوا‌می کرد،
 یان تا نیروه و هه‌ندئ له‌ هه‌کاری له‌ژێر ده‌سه‌لاتیدا بووه، یان (ده‌وله‌تی
 شه‌دادی) له‌ ئه‌رمینیا و نه‌زه‌ربایجانی رووسیا و هه‌ندیکیش له‌ کوردستانی
 باکوور و پۆژئاوای رووباری ئاراس، هه‌روه‌ها ده‌وله‌تی (حه‌سه‌ن وه‌ه‌بی) له
 کوردستانی پۆژه‌ه‌لات له‌ ناوچه‌ی کرماشان و سه‌نه، تا نزیک هه‌مه‌دان و تا
 به‌شیک زۆر له‌ لو‌رستان و تا سنووری خوزستان و شاره‌زوور و زتی بچووک
 پۆیشتووه، به‌لام ده‌وله‌تیکى سه‌رانسه‌ر نه‌بووه که‌ خاوه‌ن ده‌سه‌لاتی سه‌ربازی
 زۆر بیته و بتوانی هه‌ندئ له‌ ولاتانی ده‌ورپشت بخاته ژێر ده‌ستی خو‌ی وه‌ک
 ده‌وله‌تیکى مه‌زن، پاش ده‌وله‌تی دۆسته‌کی، ئین نه‌لزه‌رقی فارقی نه‌حه‌مدی
 کو‌ری یووسفی فارقینی، کتیبیکى میژوویی له‌باره‌ی دیاره‌کر و فارقینی
 (تاریخ میافارقین و آمد) نووسیوه، نیوه‌ی تایبه‌ته‌ به‌ ده‌وله‌ی دۆسته‌کی،
 به‌ناوی (الدولة المروانية) نه‌مه‌ میژوونووسیکى که‌م وینه‌ بوو، نه‌و به‌شه‌ی
 پتوهندی به‌ (ده‌وله‌ی دۆسته‌کی) یه‌وه‌ هه‌یه‌ بووه به‌ به‌چه‌ی کتیبه‌که‌م «الدولة
 الدوستکیة فی کوردستان الوسطی» به‌ هه‌ردوو به‌رگه‌وه، نه‌بوونی ده‌وله‌تیکى

که وری کورد بۆ ماوهدیه کی زۆر هۆیه که بۆ دروست نه بوونی ئەو میژوووهی که ئێین خه ل دوون ده یلتیت، به لām کورد وهک ئهرمه نیشی پێ نه کراوه که ئەوانیش خاوهن ده ولته، یان ده ولته تیکی سه رانسه ری ئهرمینیا نه بوون، به لکو وهک هه ندێ ئیمارات له کاتی ئیسلامدا هه بوون، ئهرمه نی له کورد خراپترین به سه ر هاتوه، به شیکیان ولاتیان به جێ هیشته ووه و چونه ته نیزیکی ده ریای ناوه راست، که چی میژووی خۆیان نووسیوه ته وه، له گه ل ئەوهی وه زعیان له هی کورد باشتتر نه بووه و ولاتیشیان که وهرتر نه بووه، بۆچی ئەوان نووسیویانه ؟ ئەمه وهک له تیۆری ئێین خه ل دوون-دا هاتوه میژوونوسین له لای کورد به هۆی بێ ده ولته تی نه بووه، ئەی بۆ ئهرمه ن میژوونووسی مه زنی تیدا هه لکه وتوه ؟ ئایا ئەمه له ناو کوردا سیفه تیکی بۆ ماوه یی بووه که حه زی به نووسینه وهی میژووی خۆی نه کردوه ؟

بۆ نمونه (ده ولته تی ماد) که به ده ولته تیکی کوردیی حیسابه، ئەمه ئیمپراتۆریه تی که وری هه بووه، بۆچی نووسینی که مه، (دیاکونوف) ده بیژێ تا ئیستایه ک نووسینی به لگه نامه یی ماد له به رده ستدا نییه، بۆچی ده ولته ته کانی پێش و پاش ئەو نووسینیان زۆره ؟ هه ندێ که س ده لێن دوژمانی ماد هه موو نووسینه کانیان فه وتاندوه، ئەمه راست نییه، بۆچی وه ختی (کورش) ئینقلابی له سه ر زوحاکی باوکی دایکی خۆی کرد یه که سه ر له شاخی ئەلوه ن له دۆلی (عه باس ئاباد) له سه ر به ردی ئەو دۆله په یکه ری سه رکه وتنی خۆی نووسی و له وتی به جێ هیشته ؟ ئەخمینییه کان نووسینیان یه که جار زۆره، بۆچی ماد نییه تی؟ بۆچی ئاشووری و بابلی و سۆمه ر و ئەکه دییه کان زۆر نووسینیان، به سه دان هه زار له وحی مسما رییان به جێ هێلاوه و ماد به جیتی نه هیشته ووه ؟، بۆچی گوتییه کان که له هه زا ره ی سییه می پێش زاین هه موو عیرا قی داگیر کرد نووسینیان زۆر که مه، به لām ئەوانه ی پێش و پاش ئەوانن نووسینیان یه که جار زۆره ؟ ده ولته تی (لۆلۆ) ماوهدیه کی زۆر کوردی له ژێر ده ست بووه، له خۆرئاوای کرمانشان-وه تا ده ریا چه ی ورمێ، هه ندێ جا ریش هه موو ناو چه ی هه ولێریشیان له ژێر ده ست بووه، ئەکه رچی هه ندێ نووسینیان له سه ربولی زه هاو، یان له ده ربه ندی (بیلووله) هه یه، به لām ئیستایه وه زۆر به که م داده نین، دیسان له به ره ی ده ولته تی گوتییه وه هه ندیک ده بیژن دیاره دوای ئەوان سۆمه رییه کان که هاتته سه ر حوکم نووسینی ئەوان و په یکه ره کانیان

له‌ناو بردووه، به‌لام ئەمه به‌راست نازانم، واته له‌نیوگه‌لانی کۆنی کوردستان هوشیاری می‌ژوونووسین لاواز بووه، هەر له‌گوتی و لۆلۆ و کاردۆخی تا ماده‌کان، به‌لام له‌زه‌مانی حورییه‌کان که له‌کوردستانی باشوور حوکمیان کردووه و له‌به‌شی رۆژئاوا و له‌باکووری سورباش به‌شی (میتانی) حوکمیان کردووه نووسینیان که‌م نه‌بووه، نزیکه‌ی شەش هه‌زار له‌وحی مسماری ته‌نیا له‌ (نۆژی) له‌ نزیک شاری که‌رکووک دۆزراوه‌ته‌وه، ئایا ئەمه سیفه‌تییکی ویراسی بووه له‌ کورددا که‌ حه‌زی به‌ می‌ژوونووسین نه‌کردووه، یان ئەم میلله‌ته‌ دووربین نه‌بووه، چونکه‌ دووربینی و می‌ژوو زۆر به‌یه‌که‌وه به‌ندن، یان دووربینی و بیرری سیاسییان نه‌بووه، ئەمه‌ش وه‌ک خاڵی مڕۆڤ بیرری لی‌ ده‌کاته‌وه. نه‌بوونی دووربینی وه‌ک سیفه‌تی ویراسی و نه‌بوونی ده‌وله‌تی گه‌وره‌ش هۆکارن بۆ ئەوه‌ی کورد له‌ پووی نووسینی می‌ژوووه‌ لاواز بێ، یان کورد متمانه‌ی به‌خۆی نه‌بووه، له‌ ئاکامی ژێرده‌ستی دوور و درێژ شتی خۆی به‌ گرنه‌ نه‌زانیه‌ و بووه به‌ میلله‌تی پاشکۆی میلله‌تانی بی‌گانه، ئایا ئەمه‌ش هۆکارێکه‌ بۆ ئەوه‌ی بلی‌ن کورد له‌ پێش ئیسلامه‌وه می‌ژووی خۆی نه‌نووسیوه، به‌ مه‌رجی عه‌ره‌ب و فارس و تورک می‌ژووی خۆیان به‌ نووسین پته‌و کردووه که‌ بوونه‌ته سێ سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌کی بۆ می‌ژووی میلله‌تی کورد.

خۆره‌ه‌لاتناسان که‌ له‌ ئەوروپاوه‌ هاتوون و له‌م چهند سه‌د ساڵه‌ی دوایدا هه‌ندیکیان له‌سه‌ر کورد نووسیوه، ئەمه هه‌ندیکه‌ له‌ هۆکاره‌کان و هه‌مووی رۆلی خۆیان له‌ نه‌نووسینی می‌ژووی کورددا هه‌بووه، تا میری خاوه‌ن هی‌مه‌مه‌ته که‌ (شه‌ره‌فخانی بتلیسی) یه‌ هات، ئینجا می‌ژووی ته‌واوی له‌ سه‌ده‌ی شازده‌یه‌مدا بۆ کورد دانا که‌ تایبه‌ته به‌ می‌ژووی ده‌وله‌ت و ئیماراتی کورديهیه‌وه، ئەمه‌ش یه‌که‌م کتییبه‌که‌ که‌ له‌سه‌ر بئه‌رته‌تی نه‌ته‌وه‌یی ده‌وله‌ت و شۆرشه‌کانی ئوسا، کوردی به‌سه‌ر کردۆته‌وه، وه‌ک بیستومه‌ دیاره ئەم قسه‌یه به‌ ده‌م هاتوه، ته‌نانه‌ت شه‌ره‌فخان بیرری له‌ ده‌وله‌تییکی کوردی کردۆته‌وه، له‌ ژێره‌وه له‌ ترسی ده‌وله‌تی عوسمانی هه‌ولێ داوه و له‌ ناوچه‌کانی وان و بدلیس و ئه‌وانه‌ پێوه‌ندی به‌ میرانی ئیماره‌ته‌ کورديهیه‌که‌وه‌ کردووه، پاش شه‌ره‌فخان می‌ژووی کورد دا‌برا و هی‌چ می‌ژوونووسییکی تر له‌ سه‌ده‌ی حه‌قده‌ و هه‌ژده‌یه‌م نابینرێ که‌ کتییبی وه‌ک شه‌ره‌فنامه‌ی دانا‌بێ، جگه‌ له‌ هه‌ندێ هه‌ولێ بچووک بچووک نه‌بێ، تا سه‌ده‌ی نۆزه‌ و بیسته‌م هه‌ندێ بیرری نووسینی می‌ژووی کورد

هاته پيش، (ئەمەين زەكى بەگ) پاش شەرەفخان دووھەمەين كەسى كوردە كە بە فراوانى مېژووى كوردى نووسىوھ تەوھ، مېژووى كۆن و سەدە ناوھ نەجىيەكان و نوئ و ئىماراتى كوردى و ناودارانى كوردى نووسىوھ، لەبەر ئەو ئەو ئەوئىش مېژوونووسىكى مەزنى كوردە، شوژشەكانى كوردىش كە پرسىارتان لەبارەوھ كرد، ئايا مېژوويان نووسراوھ تەوھ، بەلامەوھ شتىكى وا نەنووسراوھ كە لە ئاستى ئەو شوژشانەدا بى، بەتاييەتى سىياسىيەكانى كۆمارى مەھاباد وەك (ھىمەن و ھەژار و عەبدولرەحمان زەبىحى) كە رايانكرد بۆ دەرەوھ دەبوایە مېژووى كۆمارى كوردستانىان نووسىبا، بەلام ئەوانىش ھىچيان نەكرد، كۆمەلە مېژوونووس كە خەلكى كوردستان بوون، مەرج نىيە ھەموويان لە كوردستان لە دايك بووبن، بەلام كورد بوون، ئەوانىش مېژووى كوردستانىان بەشيوھى تاييەتى نەنووسىوھ، وەك: ئىبن ئەثير و ئىبن خەلەكان و زەھەبى و عەينى و ئىبن خەمىسى دياربەكرى و ئەبولفەداى ئەيووبى، ئەمانە مېژووى گشتىيان نووسىوھ، ھەندى شوژنەواری گەورە لە لاين ماد، يان لە لاين ميللەتانی پيشترەوھ ھەبوو، كەچى لەسەر ئەو شوژنەواری گەورە نووسىنى نىيە، بۆ نمونە ئەشكەوتى فەقەرەقا لە نزىك مەھاباد كە مەزارى پاشاى ماد (فرائورتسە)ى لىيە، كەچى نووسىنىكى لەسەر نىيە.

(ئەشكەوتى كور و كچ) و ئەشكەوتى (قزقاپان) كە ھى سەردەمى مادن نووسىنيان لەسەر نىيە، ئەگەر ئەم شوژنەوارانە لە لاى ميللەتتىكى سامىيەوھ دروست كرابان بى نووسىن نەدەمانەوھ، بە راستى (سامى)يە كۆنەكان زۆر حەزبان لە نووسىن بوو، تەنانەت ھەندى ئىمارەتى بچكۆلەيان نووسىنيان لى بەجى ماوھ، حەزبان لە نووسىن و مېژوو بوو، ئارامىيەكان پىستە (ئەبجد)يەكانى خۆيان لە جىھانى رۆژھەلات و رۆژئاواى ئەوكاتە لە يۆنانەوھ بگرە تا ھندستان سەپاند. مىدىيەكان ھاتن و ئاشورىيەكانيان لەئىتوبرد و حوكمى كوردستانىان كرد، بەلام بۆچى شوژنەوار و نووسىنى لەسەر بەردى شاخەكانى كوردستان بەجى نەھىشت؟ بەلاينى كەم دەبوایە لاسايى ئاشورىيەكانى بگردايەتەوھ، كە ئەمەش نەبووھ. سىفەتى وىراسى لە لاى مە دەورى خۆى لە مەسەلەى بايەخ نەدانى كورد بە نووسىنى مېژوو ھەبووھ، ئەم چەند ھۆكارە دەورىان ھەبووھ و ئەگەر وردتر شى بکەينەوھ رەنگە ھەندى ھۆكارى تىرىش بە ديار بکەون.

کادیره سیاسیه‌کانی خۆمان زۆر کهم یاده‌وه‌ری خۆیان به‌جێ هێشتووه، زۆریان پێ و ترا بۆچی یادداشتی خۆتان نانووسن، هەر نه‌یاننوسی. بۆچی تورک که میلله‌تێکی کۆچه‌ری بوو ها ته‌ ناوچه‌ی نه‌ناوۆل و خۆی کرده و ارسی شارستانییه‌ ته‌ کۆنه‌کان و شوینه‌واره‌کانیان له (حیشی) یه‌کانه‌وه بگره‌ تا بێزه‌نتیه‌کان بۆخۆیان تۆمار کرد؟ بۆچی فارس بایه‌خیان به‌ میژووی خۆیان داوه، به‌تایبه‌ت زۆر له‌ میژوونوسان له‌سه‌ر ده‌وله‌تی سه‌فه‌وی و شه‌روشه‌پۆریانی نووسیوه و به‌هۆی نه‌وه‌وه میقدارێکی چاکی میژووی کوردستانیشیان نووسیوه‌ته‌وه، نه‌مه‌ خالی لاوازی کورده و قه‌ت ناتوانی ئینکاری بکه‌ین.

* رۆژه‌لاتناس و میژوونوسانی ئه‌وروپا و عه‌ره‌ب و تورک و ئه‌رمه‌ن و فارس چۆن له‌ میژووی کورد دواون؟

- بێگومان عه‌ره‌ب که‌ خاوه‌نی ده‌وله‌تی ئیسلام بوون له‌ کاتی خوله‌فای راشدین و ئومه‌وی و عه‌بیسی، له‌ باره‌ی فتوحاتی ئیسلامیه‌وه میژوویان نووسراوه‌ته‌وه، له‌ لایه‌ن واقدی، بلاذزی و ه‌ی دیکه‌وه که‌ له‌ نووسینه‌کانیاندا باسی به‌رگری کردنی کورد و داگیرکردنی ولا ته‌که‌شی ها توه، ئیتر که‌ ده‌وله‌تی ئه‌مه‌وی و عه‌بیسی دروست بوون کوردستان هه‌ریمێکی ژێر ده‌ستی نه‌وان بووه، میژوونوسانی عه‌ره‌ب زۆر رووداوی کوردیان نووسیوه، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی فارس یانی ده‌وله‌تی سه‌فه‌وی، که‌ به‌شێکی زۆری کوردستان که‌وته‌ ژێر ده‌ستی عوسمانی، نه‌و رووداوانه‌ی له‌نیوان میرانی کورد و ده‌وله‌تی سه‌فه‌وی و عوسمانی روویانداوه، یان پێوه‌ندی میرانی کورد به‌ هه‌ردوو ده‌وله‌ته‌وه، یان شه‌روشه‌پۆری نیوان ده‌وله‌تی عوسمانی و ئیتران که‌ زۆری خایاند، بێگومان له‌و نیوانه‌دا کوردستان مه‌یدانی شه‌ری نیوان هه‌ردوولا بووه، سوپای عوسمانی له‌ (سه‌)وه که‌ تیه‌په‌ریبێ بۆ ناوچه‌یه‌کی وه‌ک هه‌مه‌دان، یان سوپای ئیتران له‌ مووسل تیه‌په‌ر بووبێ، نه‌و شه‌رانه‌یان ده‌بونه‌ هۆی وێرانبوونی کوردستان، هه‌ندێ له‌و رووداوانه‌ له‌ به‌رژه‌وه‌ندی میژووی کورد ده‌نوسران، ئه‌رمه‌نیش هه‌ندێ له‌ میژووی کوردیان له‌ سه‌رچاوه‌کانی خۆیاندا نووسیوه، چونکه‌ دراوستی کورده‌کان بوون و پێوه‌ندی و شه‌روشه‌پۆری نیوان ئه‌رمه‌ن و کورد له‌ کۆنه‌وه هه‌ر هه‌بووه، وه‌ک دوو میلله‌تی دراوستی، هه‌ر ته‌نیا ناشتی له‌نیوانیان نه‌بووه، ئه‌رمه‌نییه‌کان به‌بێ ئینسافی دژی کوردیان نووسیوه. رۆژه‌لاتناسه‌کان له‌ په‌چه‌له‌کی رووس و ئه‌وروپاییه‌کان له‌م (۲۰۰-۳۰۰) ساله‌ی دوا یی

بایه‌خیان به میژووی کورد و مه‌سه‌له‌ی کورد داوه، زۆریان هاتوون له کوردستان گه‌راون و له باره‌ی فۆلكلۆر و جوگرافیا و میژووی کوردیان نووسیه وه که له‌کسانده‌ر ژابای قونسلی رووس له نه‌رزه‌رووم که ده‌وری باشی هه‌بووه و ده‌ستنووسی کوردی کۆکردۆته‌وه، مینۆرسکی ده‌وری زۆری هه‌بووه، دیاکۆنۆف کتیبی له‌سه‌ر میژووی ماد داناوه، نووسینی رووسه‌کان له‌سه‌ر کورد له‌پیش به‌ریابوونی شۆرشى ئۆکتۆبه‌ر زۆر زانستی و واقیعیتر بووه، به‌لام پاش شۆرش ئه‌و نووسینه‌ی به‌ عاتیفه‌ی مارکسیستی له‌سه‌ر کورد ده‌نووسران لاواز بوون، ده‌توانم بڵێم ئه‌و لاوازییه له‌ نووسینی میژوونووسانی چه‌پی کوردیشدا دیاره، که به‌شێکی میژووی کوردیان به‌ شۆرشى ئۆکتۆبه‌ره‌وه گرتداوه له‌ کاتی‌کدا پێه‌نده‌ی به‌ مه‌وزوعه‌وه نه‌بووه و پرۆپاگه‌نده‌یان بۆ شۆرشێک کردوه که شتێکی وای به‌ کورده‌کانی خۆی نه‌دا، ئه‌م خاله‌ لاوازه نا زانستیستی ئه‌و میژوونووسانه ده‌رده‌خات که چه‌پ بوون.

یه‌کی‌تی سۆقیه‌ت کۆماری مه‌هابادی ته‌سلیمی ئێران کرد و پشتگیری له‌ شۆرشى « ۳۰ » سالدی ئێمه نه‌کرد، شۆرشى کورد له‌ کوردستانی باکوور که چه‌پ بوون سۆقیه‌ت و رووسیا پشتی تێکرد، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شه‌وه میژوونووسانی خۆمان هه‌ر ده‌ف و زورنایان بۆ یه‌کی‌تی سۆقیه‌ت لێ ده‌دا، هه‌روه‌ک نوکه‌ری ئه‌وئ بن، کۆچ پێکردنی کورد له‌لایه‌ن یه‌کی‌تی سۆقیه‌ته‌وه ده‌ستی پێکرد، له‌وانه کورده‌کانی کوردستانی سوور و ئه‌رمینیا که بۆ سیبیریا کۆچیان پێکرا، ئه‌مه یه‌کی‌که له‌ تاوانه‌کانی شۆرشى ئۆکتۆبه‌ر، که‌چی له‌لای میژوونووسانی کورده‌وه ستایشی یه‌کی‌تی سۆقیه‌ت ده‌کری، یه‌کی‌کی وه‌ک (د. که‌مال مه‌زه‌هر) له‌ گوڤاری به‌یانی ژماره (۶-۷) نووسیه‌تی: (شۆرشى ئۆکتۆبه‌ر هێنده‌ی داوه به‌کورد که به‌ خه‌یالی که‌سدا نه‌یه‌ت) ئایا ئه‌مه راسته؟ ئه‌ی دوا‌ی که یه‌کی‌تی سۆقیه‌ت رووخا بۆچی سێ ئه‌لقه‌ی له‌سه‌ر تاوانه‌کانی سۆقیه‌ت له‌ رۆژنامه‌ی (هاوکاری) دا بلاوکرده‌وه که چۆن کوردی ته‌ه‌جیر و مالتۆزان کردوه؟ ئه‌ی بۆچی ئه‌ویک که (۳۰) سال بوو زانیاری وای هه‌بوو به‌ شه‌و و به‌ رۆژ ستایشی یه‌کی‌تی سۆقیه‌تی ده‌کرد و ئه‌م حه‌قیقه‌تانه‌ی ده‌شارده‌وه؟ ئه‌مه هه‌لوێستێکی دووفاقیانه‌یه، چونکه تا یه‌کی‌تی سۆقیه‌ت مابوو له‌ نووسراوه‌کانی خۆیدا پرۆپاگه‌نده‌ی بۆ ده‌کرد، که‌چی کاتێ له‌ناوچوو له‌ دژی نووسی، ئه‌مه هه‌لوێستێکی دژ به‌یه‌که، ئه‌و لاوازییه له‌ نووسینه‌کانی

میژوونووسانی مارکسی زۆر به زهقی دیاره، بهلام ئهوانه‌ی که ئه‌وروپایی بووه و له‌سه‌ر کورد نووسیویانه له‌رووسه‌کانی پاش سه‌ره‌ل‌دانی شو‌رشی ئوکتۆبه‌ر واقعیانه‌تر و وردتر بوون، بێگومان فارس و تورکه‌کانیش زۆر میژوونووسیان هه‌بووه له‌به‌رژه‌وه‌ندی کوردیان نه‌نووسیوه، سوپای عوسمانی که ده‌چوو ئه‌ماره‌تیکی کوردی وێران ده‌کرد، میژوونووسی پاشای به‌غدا ده‌هات دژی میره‌ کورده‌کانی ده‌نووسی، یان شاعیرانی وه‌ک (سوێدی) و شاعیرانی پاشاکانی به‌غدا که ده‌هاتن بۆ (شه‌ری قه‌مچووه‌) و شه‌ری (ئاوه‌گرد)، ستایشی پاشای به‌غدايان ده‌کرد و زه‌می کوردیان ده‌کرد، وه‌ک شو‌رشه‌کانی ئیستا که کورد داوای مافی خۆی ده‌کات، که‌چی ئه‌و ده‌وله‌تانه‌ جو‌ره‌ها تو‌مه‌تیا‌ن بۆ دروست ده‌کرد وه‌ک میلله‌تی شه‌رخواز و پێگر که‌ حه‌ز له‌ زو‌لم و زۆرداری ده‌کات، له‌ کاتی‌که‌ کورد میلله‌تیکی بێ ده‌سه‌لاته‌، له‌به‌ر ئه‌وه‌ زۆر له‌و میژووه‌ نووسراوه‌ راست نییه‌، به‌ تایبه‌ت ئه‌مانه‌ی سه‌ده‌ی بیسته‌م، ئیتر میژوونووسانی تورک و فارس زۆر دژی کوردییان نووسیوه‌ و ئامانجه‌کانی شو‌رشه‌کانی کوردییان شیواندووه‌.

ئه‌ولیا چه‌له‌بی-ی تورک که‌ به‌رگی چواره‌می سیاحه‌تنامه‌که‌ی سه‌رومی له‌سه‌ر کورده‌، وه‌ک بێتایله‌نێک زۆر به‌ جوانی باسی میژووی کوردی کردووه‌، به‌ راستی کورد قه‌رزازی ئه‌ولیا چه‌له‌بییه‌، چونکه‌ میژوونووسیکی به‌ویژدانه‌ و شایانی رێزلی‌گرتنه‌. (حه‌مه‌د که‌سه‌روی) میژوونووسی فارس ده‌وری باشی له‌ نووسینی میژووی کورددا هه‌بووه‌، به‌تایبه‌ت میژووی سه‌ده‌ ناوه‌نجیه‌کان و زۆر به‌ باشی له‌سه‌ر کوردی نووسیوه‌ که‌ میژوونووسیکی زانسته‌خواز بووه‌ و تا له‌ پێناوی گه‌یاندن و نووسینی راستیه‌ میژوویه‌کان کوژرا، هه‌روه‌ها شه‌مه‌دین سامی خاوه‌نی (قاموس الاعلام)ی تورکی که‌ چوار به‌رگی گه‌وره‌یه‌، زۆر جوان باسی کوردی کردووه‌ و دوور له‌ ده‌مارگیری نه‌ته‌وه‌یی باسی ناوداران‌ی کوردی کردووه‌ و ستایشی کوردی تێدایه‌ و به‌ وێژدان بووه‌.

دوو جو‌ره‌ میژوونووس له‌لای فارس و تورک و عه‌ره‌ب به‌رانبه‌ر به‌ کورد هه‌بووه‌، میژوونووسانی پێش قۆناغی نه‌ته‌وه‌یی توندوتیژی فارس و عه‌ره‌ب و تورک ئه‌وانه‌ نووسینیان سه‌نگین‌تر و چاک‌تره‌، دوا‌ی ئه‌وان و پاش په‌یدا‌بوونی حزبی نه‌ته‌وه‌یی عه‌ره‌بچی و تو‌رانچی و فارسچی ئه‌وانه‌ خراپیان له‌سه‌ر کورد نووسیوه‌ و که‌وتوونه‌ته‌ ژێر کاری‌گه‌ری حکومه‌ته‌کانی خو‌یا‌ن و هه‌ندیکیان له‌

دهزگاکانی ئەمن و موخابەرەتدا کاریان کردووه.

کەسانی وەک تەها هاشمی و مەحموود دۆرە لەژێر کاریگەری نەتەوهیی توندوتیژی عەرەبیدا خراپیان لەسەر کورد نووسیوه، بەلام کەسیکی وەک عەبدولڕەزاق حەسەنی ئەو دەمارگەزێیە لە نووسینەکانیدا نابیندریت و ئەمین بووه، ئەمیش وەک عەباس عەزاوی مێژوونووسی گەورەیی عێراق بووه، عەزاوی کتێبەکانی لە ناوبانگی خۆی گەورەتره و دەربارەی ئیمارەتی بادینان و کاکەیی و عەشایەری کورد بە جوانی نووسیوه، دەربارەی شارەزووریش شتی ھەیە و چاکی نووسیوه، بەلام لە کتێبەکانیدا (عشائر العراق - الكردية) دا تووشی ھەڵە نازانستییانە بووه، ھەندێ نەتەوهیی عەرەب ھەبوون باشیان نووسیوه لەوانە: ئەحمەد فەوزی خاوەنی «قاسم والاکراد خناجر و جبال» ئەوانەیی تەوژمی ناسپی بوون باش بوون، ھەندیکیان دۆستی کورد بوون وەک مامۆستا (ھیلال ناجی) چامەیی لەسەر کورد ھەیە و بەو پادەییە دڵسۆزە ھەڵی پێم خۆشە ھەولەتی کورد ببینم، ئەمانە تەوژمی ناسپی بوون بەعسی نەبوون، نەتەوهیی عەرەبی بوون و یستوویانە ھەلۆتستی نەتەوهیی عەرەب بەرانبەر کورد و بزاقی رزگاربخوازی کوردستان باش بێ.

کتێبەکانی دکتۆر ناجی مەعرووف ھەمووی سست و خاون و دیدی بەرانبەر کورد رەش بووه، کتێبەکی «عروبة العلماء المنسوبين الى البلدان الأعجمية» چەند بەرگێکە شتیکی زانستی نییە و پەرە لە چەواشەکاری، ئامیدی کردۆتە شارێکی عەرەبی، نەیزانیو ناوی ئەو شارە خۆی تەعریب کراوە و ناوی ئەسلی خۆی نییە، کە شارێک بوو لەپێش (حیرە)ش ھەبوو، شوێنەواری ھەولەتی ئەشکانی لێیە، دوورنێیە ئامیدی لە وشە (ماد) ھەواتبێ، ھەر ناویکی کوردی لە عەرەبی نزیک بووبێ ئەم ناجی مەعرووفە تەعریبی کردووه و کوردستانی بە (مێژوو) تەعریب کردووه.

ھەندێ مێژوونووسی عەرەب بە وێژدان بوون لەوانە شاکر خەسبەک کە چەند کتێبێکی جوان و گەرنگی لە بارە کوردەو ھەیە. ھەندیکیشیان لەژێر کاریگەری بیری نەتەوهیی عەرەبی لە زانست لایان داو و خراپیان لەسەر کورد نووسیوه، لەبەر ئەوە ناتوانین بڵێین مێژوونووسانی تورک و فارس و عەرەب ھەموویان خراپیان لەسەر کورد نووسیوه، ھەندیکیان باشن و ھەندێ خراپ نووسیویانە.

* ئەى كوردۆلۆژى ھاۋچەرخ بەرھە كۆى؟

- لە ھەر بوارىكدا كە پىتوھەندى بە كوردەو ھەبى چ لە بوارى مېژو، يان ئەدەب، يان كەلەپوورى نەتەوايەتى و شارستانىتى كورد، بەردەوام بەرھە پىش دەچى بە قەد بەرھە پىشچوونى بزاشى رزگاربخوازي كوردستان، مېژووى كوردىش ھەر بەو شىئەيە ھەر بەرھە پىش دەچى، چونكە مەسەلەى كورد بەرھە پىش دەچىت.

* پىت وايە سەرلەنوئى و لەبەر بارى سەرنجىكى ئەكادىمىيانە مېژووى كورد بخوتەندى و بنووسرىتەو؟

- پىتوستانە مېژووى كورد بە پىتى بەرنامەى لىكۆلىنەوھى زانستىيانە و بەشىئەى ئەكادىمى رىك و پىك بنووسرى، كۆمەلئى تىزى ماجستىر و دكتورا لە بارەى كوردەو نووسراون، ئەمانە باش و زانستىن، ئەوانەى لە زانكۆكان دەرچوون ئومىدىكى چاكىيان لى دەكرى كە خزمەتى باشى مېژووى كورد بكەن و لەسەر بناغەى زانستى بنووسن، ئەوانە تىزى ماجستىرى دكتور حوسامەدىن نەقشەندى دەربارەى دەولەتى (حەسەن وەيھى)، يان ئەوھى دكتور نەبەز مەجىد دەربارەى دەولەتى ئەيووبى، يان ئىسماعىل شوكر كە ماجستىرەكەى دەربارەى «الشىدادىون فى بلاد الران - ٣٤٠-٥٩٥ ھجرى» شتىكى جوانە و دىومە لەگەل ئەوانى تردا دەتوانم بىرورا لەبارەيانەو بەدەم، ئەمانە خزمەتى مېژووى كورد دەكەن و پىنگەيشتوون و لە زانكۆى سەلاخەدىن و سلىمانى مامۆستای مېژوون و ھىوای كارى باشيان لى دەكرىت، كە تىزەكانىيان لەسەر پىيازى نوئى ئەكادىمى نووسراون.

* پىت وايە پىتوستانە مېژووى كورد لەلايدەن مېژوونووسانى خۆمانەو ھەرىگىرەندە سەر زمانانى دنيا؟

- ئەگەر ئەو كىتبانەى تايبەتن بە مېژووى كورد بۆ ئىنگلىزى و فەرەنسەى و ئەلمانى و زمانەكانى دىكە تەرجمە بكرىن ئەمە خزمەتتىكى گەورەيە، تا ئەو مىللەتانە شارەزايى لە مېژووى كورد پەيدا بكەن و فىكرەى باشى لى ھەرىگرن.

لەو مېژوونووسانەى كە بىتلايدەن بوون مامۆستام (سەعید دىئەچى) لەو مېژوونووسانەيە كە لاىان نەداو ھە زانستىيانە شتىيان نووسىو، ناجى مەرووفىش نووسەرىكى چەواشەكارە. ئىمە قەرزارى كەسانى ھەك

مینورسکین، هه ن لهسه هه ندی له رووداوه کانی کوردستانیان نووسیوه،
ئهگهرچی رووداوی ناهه موارن، بهلام ئهگهر نه نووسرانا یه دهفته وتان، بۆیه هه ر به
باشیان ده زانین.

* پیتشتیر باسی بهرنامه ی لیکۆلینه وه ی میژوو بیت کرد، ئه و بهرنامه یه چۆنه
و کتی دایناوه؟

- له سه ده ی سێ زده دا یه که مین کهس «ئین خه لدوون» بهرنامه ی
لیکۆلینه وه ی میژوو ی داناوه، له کتیبه کهیدا «العبر» بهرگی یه که می
به ناوی (مقدمة ابن خلدون) به ناوبانگه، له لاپه ره ی نویمه وا پیتناسه ی میژوو
دهکات «هونه ری میژوو باس له ئه حوالی پیتشینانه، له میلله تانه، له
پیتغه مبه ران و پاشایان و ره وشتیان، هه روا سیاسه تی ده وله تان» ئه مه
پیتناسه که یه تی.

له لاپه ره ی (۳۵) دا دیسان ده رباره ی میژوو ده لتی: «حه قیقه تی میژوو
ئه وه یه کنه و پشکنین له کۆمه لگه ی مرۆییدا دهکا، ئه و کۆمه لگه یه ی
په ره سه ندنی به سه ردا دیت باس له دروست بوونی ده ولت و له ناوچوونیان
دهکات، ههروه ها له کاری ئابووری و زانست و سیاسه ت و پیشه سازی و هه ر
شتی که دروست بیی له ژیا نی مرۆفدا ده کۆلێته وه و ده لتی میژوو خه به ره،
(الخبر ما یحتمل الصدق و الکذب)، (ئینشاء) یش وه ها پیتناسه کراوه:
«الانشاء ایجاد معنی بلفظ یقارنه فی الوجود» واته مانایه که له گه ل قسه کردن
بیته وجود وهک ئه مر کردن و بلتی: (برۆ)، ئه مه ئینشایه قابیلی درۆ نییه،
واته که سێ که ده لتی: (مه چۆ) ئه مه ش قابیلی درۆ نییه. هه ندی رووداوی
(خه بهر) یش هه یه که زانی نی (متواتره) و درۆ قه بوول ناکات، وهک بلتی
(به غداد هه یه)، ئینجا که میژوو خه به ره مومکینه راست بی، یان نا راست
بی، له بهر ئه وه نابیته زانست، کۆمه لتی زانست هه ن وهک زانستی نه حو و
صه رف و کیمیا و فیزیا که قابیلی ئه وه نییه راست نه بی، ئه گهرچی پتیه ییش
بی، (ئین خه لدوون) بهرنامه ی بۆ لیکۆلینه وه ی میژوو داناوه، تا به هۆیه وه له
خه به ره کان بکۆلێنه وه، راستی و درۆ یان له یه کتر جیا بکه ینه وه، هۆی ئه و
رووداوانه چۆن ده دۆزینه وه، ئه نجامیان چۆن به ده ست دیتین، له (۹) ده لیت:
«ئه گهر نووسینی میژوو هه ر ته نیا گوێزانه وه بی، ئه وه زۆر میژو و نووس تووشی
هه له ده بن، به لکو ئه و ئه خبارانه ی میژو و نووس نه قلی دهکات ده بی له سه ر

ئسۈۈلى ئەوانە غايش بىكرىن و لىبيان بىكۆلىتتەۋە، يان لەگەل زانىبارى دىكەى
مىژوۋىي بەراوردىان بىكات و دەلتى «والناقد البصير نظره قسطاس بحثه»
لىتوتىژەرى رەخنەگر وەك تەرازوۋە بۆ ئەو زانىبارىيانەى دەيەۋىت بە مەبەستى
گەيشتن بە ئەنجامەكان وەريان بگرى.

كەم ھەيە ھىزى لىكۆلىنەۋەى تىدا ھەبى، زۆر كەس لە دانانى كىتىبى دەگاتە
ئەنجام، بەلام ھاۋكات لىتوتىژەر نىيە. (ئىبن خەلدوون) دەلتى: دەبى ئەۋ شتەى
مىژوۋونووس باسى لىتو دەكا، يانى (خبر) تىك دەبى لەسەر ئسۈۈلى ياسا و
رېتساي مرقىي بىخىرتەروو تا مىژوۋونووس دوۋچارى ھەلە نەبى، مىژوۋونووس
پىۋىستى بە زانستى سىياسەتە، زانىنى پەرەسەندنى كۆمەلگەيە،
ناكۆكىيەكانى نىۋان مىللەتان، كە ھەرىك لەو مىللەتەنە رەۋشتى چۆنە لەگەل
جۆرەھا لىكۆلىنەۋەى بارودۆخى جوگرافى ناۋچەكە و لەبەرچاۋگرتنى كات و
شوتىن، ھەرۋەھا دابونەرىت و مەزاهىبى ئاينى مىللەتان، پىۋىستە زانىبارى
فراۋانى دەربارى ئىستا ھەبى و بتوانى لە نىۋان ئىستا و رابردوۋ بەراورد
بىكات، خەبەر تىك كە (متفق عليه) باس بىكات و ۋەلامى ئەۋە بداتەۋە كە
بۆچى زانىيان لەسەر ئەۋ خەبەرە ۋەستان، يان بۆچى لەسەر مەسەلەيەك
نەگونجاون، دەبى زانىبارىيەكان (قياس) بىكات و شارەزاي دروست بوۋنى
دەۋلەت و ھۆ و بنەرەتەكانى دروست بوۋنىيان بزانتى، ئەحوالى ئەۋانەى
دەۋلەتانىيان بەرپتوۋە بردوۋە بزانتى، بتوانى ھەر روۋداۋىكى مىژوۋىي
ھۆكارەكانى بدۆزىتەۋە، خستەروۋى كۆمەلنىك لە ياسا و رېتسا و ئسۈۈل،
ئەگەر يەكبان گرتەۋە راستە، ئەگەر نا ھەلە دەكات، مىژوۋىي كۆمەلەيەتى
دەبىتە رېگاي گىرنگ بۆ مىژوۋونووس تا سوۋدى لى ۋەرىگىرت كە باسى
بارودۆخى سىياسى دەنۋوسىت، دەبى بزانتى ئەۋ كۆمەلگەيە لە رابردوۋىدا
داۋونەرىتى لە ھەموو بواریكدا چۆن بوۋە، نەك زانىبارى ئەۋ كاتە لەسەر ئىستا
بىپىۋى و بە چاۋى ئىستا تەماشاي بىكات كە ئەۋە مەقبول نىيە، چۈنكە
ئەۋكاتە مىژوۋونووس توۋشى ھەلە دەبى، ناسىنى رابردوۋ بناغەيە، ھەرۋەھا لە
بەرنامەكەيدا بۆ مىژوۋ دەلتى زۆر مەسەلەى كۆمەلەيەتى دەبىتە زانستىكى
ھاۋكار بۆ مىژوۋونووس، چۈنكە ياساي لىكۆلىنەۋە بۆ زانىنى راست و ناراست
لە (ئەخبار) دەبى بە زانستى كۆمەلەيەتى مرقىي بەراورد بىكات و بزانتى ئايا
ئەۋ شتە مومكىنە بىبى يان نا، باسى ھەلە شاراۋەكان (الاطاء الخفية)

دهکات که میژوونووس تووشی دهبی، (تهعدیل) و (تهجرید) واته چۆن میژوونووس هه‌لدهسه‌نگیتی که زیره‌که و جیگه‌ی پروایه، (تهجرید) واته بتوانی ئه‌و میژوونووسه وای پیشان بدات که متمانه‌ی پتی نه‌کری و هۆکاری نه‌مه روون بکاته‌وه.

هه‌روه‌ها باسی هۆیه‌کانی هه‌له‌ی میژوونووس دهکات، له‌وانه ده‌مارگیری نه‌ته‌وه‌یی و ئایینی و متمانه‌کردن به‌وانه‌ی زانیاری و خه‌به‌ره‌که‌یان گواستوه‌ته‌وه، بۆ نه‌مه‌ش پتویسته به‌رانبه‌ر گه‌وره‌ترین میژوونووس گومانته‌وه‌ی و لیکۆلینه‌وه له‌ زانیارییه‌کانی بکری، ئینجا زانیارییه‌کانی وه‌ریگری، یان له‌ کاتی‌که‌ نه‌زانی مه‌به‌ستی ئه‌و میژوونووسه‌ چیه‌ و زۆر دیکه‌ له‌ مه‌به‌سته‌که‌ی نه‌دات، ئه‌وه‌ش هۆکاری‌که له‌ هۆکاره‌کانی هه‌له‌کردن، یان نه‌زانی چۆن زانیاری خۆی له‌سه‌ر باری کۆمه‌لایه‌تی و په‌ره‌سه‌ندنی کۆمه‌لگه‌ جیبه‌جی بکات، یان نزیک بوونی له‌ که‌سانی به‌رپرس و خاوه‌ن ده‌سه‌لات، ئه‌وه‌ش هه‌ول‌دانیه‌که ده‌بیته هۆی هه‌له‌کردن و لایه‌نگیری ده‌خولقی‌تی. هه‌ر رووداوی خاسیه‌تی خۆی هه‌یه، په‌خه به‌ ته‌نیا په‌ت کردنه‌وه نییه.

هه‌روه‌ها ئین خه‌لدوونی مه‌زن ده‌لتی پسته‌کانی ئه‌عجه‌می واته غه‌یری عه‌ره‌بی وه‌ک (پ، ڤ، گ، چ، ۆ) ئه‌مانه پتویسته به‌ ریتنوسی ئه‌و میلله‌تانه بنووسرین نه‌ک بگۆرین به‌ حه‌رفی عه‌ره‌بی، ئه‌مه هه‌له‌یه ده‌بی وه‌ک ئه‌و وشه‌یه بنووسری که لای میلله‌ته‌که قسه‌ی پتی ده‌کریت. به‌ راستی ئه‌مه‌ گرفتیه‌کی جیهانییه له‌ کۆنه‌وه تا ئه‌مڕۆ خه‌لکی له‌سه‌ر رۆشته‌وه، که ناوی شار و ناوی میلله‌تیکی تر بێنی نابێ به‌ پیتی (لفظ)ی خۆت بیانگۆری، ده‌بوایه ریک‌خراوی نیوده‌وله‌تی (UN) و (یونسکو) ئه‌م ئه‌رکه بگرته‌ ئه‌ستۆ و ئه‌م هه‌له‌یه راست بکریته‌وه و سنووری بۆ دابنیت، ئه‌و ناوی شار و که‌سایه‌تیانه چۆن ته‌له‌فوز ده‌کرین هه‌ر به‌و شتیه‌یه‌ بوترین و بنووسرین، وشه‌یه‌ک له‌ هه‌ر میلله‌تی وه‌ری بگری، ده‌بی به‌و شتیه‌یه بنووسری که له‌ناو میلله‌ته‌که‌دا هه‌یه، بۆ ئه‌وه‌ ناوی زوحاک به‌ هه‌شت شتیه‌ هاتوه، کتی ده‌زانێ (ئیه‌ختنگو) ئه‌وه‌یه، یان (ئیه‌شتومیگو) هه‌ریه‌ک به‌ شتیه‌یه‌ک ناوی هه‌تاوه له‌وانه (ضه‌حاک، بیژاسپ، ئاستیاک، ئیستاجیس، ئه‌زیده‌هاک) و هی تر، ئه‌مه‌ گرفتیه‌کی جیهانییه ئین خه‌لدوون وه‌ک زانیاری لیکۆلینه‌وه‌ی میژوویی و یستویه‌تی باسی بکات و چاره‌ی بۆ بدۆزیه‌وه، پاش ئه‌و له‌ خۆرئاوا که به‌رنامه‌ی لیستۆزینه‌وه سه‌ری

هه‌لداوه هیچ دوور نییه که لکیان له موقه دیمه‌ی ئیبن خه‌لدوون وه‌رگرتبێ، له‌وانه له سه‌ده‌ی هه‌ژده‌دا (کانت) و (ڤیگو) هه‌ر له‌نێوان سه‌ده‌ی (۱۷-۱۸) پاشان له سه‌ده‌ی نۆزه‌ده‌م قۆستیل و دیکۆیانته و مۆنێ و ئارنسته و لانه‌جوا و زانایانی تر، وه‌ک دامه‌زێنه‌ران ده‌ناسرتن، ئه‌و که سه‌انه‌ی که لیکۆلینه‌وه‌یان کردووه، بناغه و ڤیگاکانی چۆنیه‌تی لیکۆلینه‌وه‌یان دروست کردووه، ئه‌م مه‌نه‌ه‌جه له ئه‌لمانیای و فه‌ره‌نسا و به‌ریتانیای به‌کارهاتووه و دره‌نگ که‌یه‌شتوته ولاتانی پۆژه‌ه‌لات، تا سالی (۱۹۵۱) له زانکۆی قاهیره نه‌خوێندراوه و نه‌بووه، دوا‌ی مۆڤتیکی که‌وره‌ی وه‌ک (جورجی زێدان) که ده‌وری ئه‌و له نووسینی میژووی شارستانی له‌لایه‌ن میژوونووسانی میسه‌روه بزرگراوه چ به پالنه‌ری ئایینی بێ، یان هه‌ر پالنه‌ری بێ، چونکه مه‌سیحی بوو حه‌قی خۆی نه‌دراوه‌تی، ئه‌سه‌د پۆسته‌م له سییه‌کاندا کتیبی «مصلح التاريخ» ی دانا، پاشان که سانی تریش کتیبیان له بوا‌ری به‌رنامه‌ی زانستیانه دانا له‌وانه کتیبی «التاریخ فکرة و منهجا» یان «الکتابة التاریخية و المعرفة التاریخية» ی عه‌زیز العظمة که کتیبیکی جوانه، یان «اصول البحث العلمي و مناهجه» ی د. محمه‌د مه‌ندوور، یان «عبدولعه‌زیز دوری» له «نشأة علم التاریخ عند العرب»، یان «حه‌سه‌ن عوسمان» له «منهج البحث التاریخي» هه‌روه‌ها عه‌بدولپه‌حمان به‌ده‌وی که کتیبی له ئه‌لمانییه‌وه وه‌رگێراوه‌ته سه‌ر زمانی عه‌ره‌بی به‌ناوی «النقد التاریخي» که هی کۆمه‌لێ میژوونووسی فه‌ره‌نسی و ئه‌لمانییه هی لانه‌جوا و کانت و ئه‌مانه‌یه. ئیمه ده‌توانین سوود له‌م کتیبانه و هی تریش وه‌رگیرین که له‌ناو کوردا ئه‌م فیکه‌ریه زۆر دواکه‌وتووه، ته‌نانه‌ت له‌ناو مامۆستایانی زانکۆکانیشدا هه‌ن کتیب و نووسینه‌کانیان زۆر دووره له به‌رنامه‌ی لیتۆژینه‌وه‌ی زانستی، دیسان د. که‌مال مه‌زه‌هر ده‌که‌مه‌ نمونه و ئه‌گه‌ر یه‌کێ کتیبی «تێگه‌یه‌شتنی راستی» بخوێنێته‌وه، یان (دورالشعب الكردي في ثورة العشرين) ببینێ و له‌م بواره‌دا شاره‌زا بێ ده‌زانێ که به شتیه‌ی که‌شکۆلیکی ساده نووسیویه‌تی و دووره له به‌رنامه‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی زانستی، من به‌پێی مه‌نه‌ه‌جی لیکۆلینه‌وه‌ی زانستی په‌خه‌م لیگرتووه، ئه‌وه‌ش په‌خه‌ن بوو له کتیبی (تێگه‌یه‌شتنی راستی) که له پۆژنامه‌ی -عیراق- به میژووی (۱۹۸۰/۸/۲) بلاوم کرده‌وه.

له شه‌سته‌کاندا که‌لکی زۆرم له (مقدمه ابن خلدون) بینی، من قه‌رزاری

دکتۆر ناجی عەباسی ھەولێریم، کە جاریک سەرئنجی ڕاکیشام بچمە سەر سەرچاوەی مەنەھجی توێژینەوێ زانستی و لەو جوێ کتێبانە بخوێنمەو و کەلک وەرێگرم.

ئێستر زانیاری زۆرم کوێ کردەو و سوودی زۆرم بۆ چۆنیەتی لیکۆلینەو و توێژینەو لێ وەرگرت، ئەو ھەش لە ھەردوو بەرگی کتێبی (الدولة الدوستانیة) دا دیارە، کتێبێک لە ھەفتاکانی سەدەی ڕابردوودا بە ناوی (منهج البحث لتاریخ المدن مطبقاً علی المدن الكریدیة) دانا، ئەمە باس لەو دەکات چۆن لە بارە ی شارەکانەو و بنووسین، ئەم کتێبەم دایە زانای ڕەحمەتی دکتۆر (عەلی جەواد ئەلتاھر) تا پێیدا بچیتەو و سەرئنجی زانستیم بدات، ڕۆژیک دادی نامە ی ئەویش بلاو دەکەمەو. ئەم زانیایە زۆر بەم کتێبەم موێجەب بوو یەکەمجار نووسیووم «منهج البحث التاریخی للمدن الكریدیة» ئەو ناوێکی گۆری بە «منهج البحث لتاریخ المدن مطبقاً علی المدن الكریدیة» بە قەلەمی ڕەسائیش لە ھەندێ جێ ناماژێ بە ھەلەکانم داو، لیتۆژەری بەھەشتی گەورە کورگیس عەوادیش ئەم کتێبە ی منی خوێندووەتەو پێی موێجەب بوو، بەرنامە ی لیتۆژینەو چ ئەدەبی بێ، یان مێژوویی ئێستا زانستیکە و لە زانکۆکاندا دەخوێندرێ و کتێبی زۆری لە بارەو نووسراو، گرنگیدان بەم زانستە لایەنی مێژوونووسی دەوڵەمەند دەکات و وا دەکات ھەلە ی مێژوونووسان دەربخیرت و ڕەخنە ی زانستی بگرێ و دەرهنجامەکانی جوان بێ و تەنیا لە سەرچاوەکانەو ڕاگواژتن نەبێ. دکتۆر (عەلی جەواد ئەلتاھر) کە لە عێراق زانترین کەس بوو لەم بارەو کوێمەلە مەرجیکێ بۆ لیکۆلەر (باحث) لە کتێبەکیدا (منهج البحث الأدبی) داناو و نووسیوێتی: پێویستە لەگەل دەقی مێژوویی لەکاتی گواستەویدا ئەمین بێ، مەزۆقیکێ ئایین ڕەوێ و چاک بێ پێویستە ستایشی درۆ نەکات و مەراییی بۆ ئەم و ئەو نەکات، ئەگەر باسی نیازپاکێ دوژمن بکات ھاوکات باس لە چاکێ و خرابێ بکات، دەبێ زانا بێ لە چۆنیەتی نەقل کردن، پێویستە لە دانانی رێستە و دەستەواژەکاندا ورد بێ، بزانی مەدلولی ھەر وشەیک چییە و ئەو وشەیک بەپێی مانا دابنێ، زمانی زانستی بزانی چییە، وشە بەگۆرێ مانا بێ، دەستەواژە ی سۆزای و ئەدەبی دانەنێ، چونکە مێژوو زانستیکێ مەیلەو وشکە.

تا ئەسەد رۆستەم لە کتێبی (مصطلح التاریخ)، لە لاپەرە (٦٥) دا دەلێت:

ئەو كەتتەبە مېژووئەبە شىۋازى ئەدەبى تىدا ديار بى ھىندە دياربۇونى ئەو شىۋازە ئەدەبىيە گومان دەكەۋىتە سەر نووسىنى ئەو مېژوو. ئىنجا ئىمە خۆمان ئەو شىۋازە بەكاردىنن و وشەى زل زل فرى دەدەين، ھەندى مېژوونووس پىتى واىە شىۋازى جوان باشە، پاكىشانى بىر و ھۆشى خوتنەوار دەبى بە ناوەرۆك و پتەۋى دەرنجەمەكان بى، نەك بە وشەى بىرقەدار و زل زل، لە كەتتەبە كەمدا (بانگەۋازىك بۆ رووناكبىرانى كورد لە پىناۋى كۆكردنەۋە و زىندوۋكردنەۋەى كەلەپوورى كوردىدا) كە مەنەھەجىكە بۆ چەندىن بواری بىرلىنەكراۋە بۆ كەلەپوورى شارستانى كورد، بۆ روئىنبىرى كوردى پرۆگرامىكى زانستىانە، تا لەسەر روئىنبىرى كوردى جىبەجىي بەكم لەم بواردە رەخنەم لە ھەندى كەتتەب گرتوۋە كە لاۋازىيان تىدايە، يەك لەۋانە «دورالشعب الكردى فى ثورة العشرين» دكتور كەمال مەزھەر، بەلام بۆ ھەقىقەت ھەز دەكەم ھەلەيەكى خۆم باس بەكم كە لەۋىدا وتوۋمە دكتور كەمال ئەمىنە و ئامازە بە سەرچاۋەكان دەدات، دوايى بۆم روون بوۋە ئەمە وانىيە، چۈنكە نەك ھەر ئەو كەتتەبە تەھرىفە بۆ بزوتتەۋە كوردىيەكانى سالى (۱۹۲۰)، بەلكو گومانىشى تىدايە، چۈنكە دكتور (مەمەد مەمەد سالىح) وتارىكى لە رۆژنامەى (العراق) ى ژمارەى (۱۹۸۵/۱۱/۱۶) دا نووسى كە ئەو وتارە زۆرىەى لە تىزى (خەلىل ئىبراھىم ئەمەد) ۋەرگىراۋە، ئەو كاتەش بلاۋى نەكردبوۋە، كە ناۋىشانەكەى «ويلایة الموصل دراسة فى تطوراتها السياسية (۱۹۰۸ - ۱۹۲۲)» بوۋە.

ھەرۋەھا ئىسپاتى كەرد كە لە ئەنجامى بەراۋردىكى عىبارەتەكان كەتتەبى دكتور «رۆلى ئافرەتى كورد لە مېژوودا» كورتەيەكە لە كەتتەبىكى تر بەناۋى «المراة عبر التاريخ» كە دانەرەكەى (مونىك بىتەر) لە ۋەرگىرانى (ھەرى عەبوود) چاپى بەيرووت (۱۹۷۹)، ئىتر ئەمە گومانى تىدا نىيە كە دكتور مەمەد مەمەد سالىح ئەم راستىيەى ئىسپات كەردوۋە، مەنىش ئەۋەى كە نووسىۋمە لە كەتتەبى بانگەۋازدا لىي پەشىمانم و ديارە بە ھەلەداچووم. دكتور ئامازەى بەسەرچاۋە نەداۋە، دوايى رەخنەيەكى دوور و درىژم لەسەر كەتتەبى (مېژوۋ) دكتور كەمال مەزھەر نووسى و لە نووسەرى كورد ژمارە (۱) خولى (۳) لە سالى (۱۹۸۵) بلاۋبوۋە، دىسان لە روۋى مەنەھەجى لىكۆلىنەۋەى زانستى رەخنەم لىگرتوۋە، ھەندى كەس بە وتارىكى وردىان زانى، تەنەت

په‌حمه‌تی (سه‌بری بۆتانی) وتی: چوارده جار ئه‌و وتاره‌م خۆتێندۆته‌وه، یه‌که‌مجار ئه‌و وتاره‌م بۆ گۆڤاری کاروان نارد و مامۆستا زوبیتر بیلال ئیسماعیل شاره‌زای بوو، راپۆرتێکی چاکی له‌سه‌ر نووسی، به‌لام سه‌رنوسه‌ری گۆڤاره‌که‌ براده‌ری دکتۆر بوو ئه‌م وتاره‌ی قبوول نه‌کرد و هه‌واله‌ی دکتۆره‌ شوکریه‌ په‌سوولتی کرد، ئه‌ویش به‌منی وت هه‌لسه‌نگاندنێکی جوانم له‌سه‌ر نووسی که‌ ئه‌م وتاره‌ زۆر باشه، به‌لام هه‌لسه‌نگاندنی ئه‌ویشی قبوول نه‌کرد، دوا‌یی دایه (حوسین په‌شوانی) دیسان ئه‌ویش پیتی وتم راپۆرتێکی زۆر جوانم له‌سه‌ر نووسیوه که‌ شایانی بلاوکرده‌وه‌یه، چونکه‌ سه‌رنجی زانستی و ورد و جوانی تێدایه، به‌لام دیسان له‌دوای سێ راپۆرتی باش بلاوی نه‌کرده‌وه. با ئه‌مه‌ش ب‌لێم که‌ ئه‌و جووره‌ نائه‌مینیه‌ زۆر له‌ گۆڤاره‌کانی ئێمه‌دا به‌هۆی براده‌رتی و تاقم و تاقمکاری پێدا بووه که‌ ئه‌وه‌ پێه‌ستن بوو له‌ سه‌لامه‌تی زانستی، هه‌روه‌ها مامۆستا زوبیتر وتی فلان وتاری دکتۆر که‌ ها‌ته‌ لای ئێمه‌ خۆی ئاماره‌ی پێدا‌بوو که‌ به‌ عه‌ره‌بی بلاو‌کراوه‌ته‌وه، به‌ حوسینم وت ئه‌مه‌ دکتۆر خۆی ئاماره‌ی پێدا‌وه که‌ پێشتر بلاوی کردۆته‌وه، ئیتر بۆچی ئێمه‌ بلاوی بکه‌ینه‌وه با ئه‌و شوێنه‌ بۆ وتاریکی دیکه‌ بێ، ده‌لتی راپۆرتی منی وه‌رنه‌گرت و یه‌که‌سه‌ر ئه‌و وتاره‌ی دکتۆری بلاوکرده‌وه. ئه‌مه‌ نمونه‌یه‌که‌ له‌ نائه‌مینیتی هه‌ندێ که‌س که‌ گۆڤاره‌کانیان که‌وته‌ ژێرده‌ست زۆر ناراستی و نائه‌مینیان تێدا ده‌کرد و پێگر بوون له‌به‌رده‌م خه‌لکی تر، بگره‌ گونا‌هێکه‌ به‌رانبه‌ر رۆشنییری کوردی، مه‌سه‌له‌ی زانست عه‌شره‌تگه‌ری نییه‌، کۆره‌ شار و کۆره‌ گه‌ره‌کتی نییه‌، ئه‌مه‌ یه‌که‌تیکه‌ له‌ گه‌نده‌لییه‌کانی رۆشنییری ئه‌وکاته، ئومێده‌وارم دووباره‌ نه‌بنه‌وه.

له‌ زه‌مانی به‌عسدا زۆر پێگر ها‌تنه‌ به‌رده‌م وتاری باشی نووسه‌ران، ده‌یان وتار ده‌دێنران و فری ده‌درانه‌ ناو ته‌نه‌که‌ی زبێ، چونکه‌ رقیان له‌ نووسه‌ره‌کانیان بوو، به‌تایبه‌تی ئه‌و وتارانه‌ی که‌ په‌خه‌ بوون له‌ نووسینی دۆستانی به‌رپرسیانی گۆڤار و پۆژنامه‌کان، هیوادارم گۆڤاره‌کانی ئه‌مۆ پێگه‌ له‌ راستی نه‌گرن، (د. که‌مال مه‌زه‌هر) وه‌لامی (د. محه‌مه‌د محه‌مه‌د سالحی) نووسی به‌ناو‌نیشانی «النقد بین الموضوعية و الذاتية» له‌ پۆژنامه‌ی «العراق» ژماره‌ی پۆژی (١٢/١٢/١٩٨٥) دا بلاو‌کرایه‌وه، به‌لام به‌ راستی وه‌لامی که‌ لاواز بوو به‌رانبه‌ر کتیی ئافره‌تی کورد که‌ ناراسته‌وخۆ دانێدانا‌نێک بوو، له‌

وهلامی ئەوی تریش «دور الشعب الكردي..» هەر لاواز بوو. من بۆیه زۆر باسی دکتۆر دەکەم چونکە لە هەمووان بەناویانگتره و زۆر کەس وەک سەرچاوه پشتیان بە نووسینه‌کانی ئەو بەستوو، ئەمە لەوێ ئێین خەلدوون دەچێ کە لە سەدهی چواردهی زاییندا بووه کە نووسیه‌تی (الثقة بالناقلين)، متمانه‌کردن به نووسینه‌کانی هەندێ کەس هۆیک لە هۆیه‌کانی هەله‌کردنه، واته ده‌بی مرۆڤ ئەو متمانه‌یه نه‌داته هیچ میژوونووسی، کە زانیاری لێ وەرده‌گرتی ده‌بی وریا بی، باوه‌ر ناکەم میژوونووس هه‌بی له هه‌له‌کردن پرزگاری بی، به‌تایبه‌تی هه‌له‌ی ناراسته‌وخۆ نه‌ک به‌ نه‌نقه‌ست، که‌سیکیش هه‌له‌که‌ی بۆ راست‌کرده‌وه نابێ به‌رگری له هه‌له‌ی خۆی بکات، چونکه ئەم بۆ خۆی خۆی نانوو‌سیت، به‌لکو بۆ زانست و حه‌قیقه‌ت ده‌نووسی، ده‌بی سوپاسی ئەو که‌سه بکات که هه‌له‌ی بۆ راست ده‌کاته‌وه.

* پێت نه‌وتین سەرله‌نوێ نووسینه‌وه‌ی میژووی کورد چۆن تێده‌گه‌ی؟

- هه‌ندێ کەس که‌ پروایان به‌سەرله‌نوێ نووسینه‌وه‌ی میژووه، من پشتگیری له‌ رایه‌که‌یان ناکەم، هه‌موو بابه‌ته‌کانی کورد نابێ سەرله‌نوێ بنووسرینه‌وه، چونکه میژوونووسی زۆر گه‌وره‌مان له‌ کوردستاندا نییه تا ئەو کاره بکه‌ن، به‌لام ئەگه‌ر به‌شیوه‌ی ئەکادیمی بخوێنرێ وەک له‌ به‌شی میژووی زانکۆی سه‌لاح‌دین و به‌غدا و سلێمانی بۆ ئەو توێژینه‌وانه هه‌ر قوتابیه‌کی ماحه‌ستێر و دکتۆرا به‌سه‌ره‌رشته‌یی لیژنه‌یه‌ک بابه‌تی بگرت و له‌باره‌یه‌وه بنووسی و پاشان موناقه‌شه بکرتن، ئەو جوژه نامانه باشن له‌ هه‌ر بابه‌تی یه‌کێ سه‌باره‌ت به‌ بابه‌تیک بنووسی چاکه، به‌لام سەرله‌نوێ نووسینه‌وه‌ی میژوو له‌گه‌ڵی نیم، کاتی خۆی (سه‌دام) ئەم فیه‌که‌یه‌ی بلا‌وکرده‌وه، هه‌ندێ کەس هه‌ر زوو پشتگیریان کرد و هه‌ندیکیش له‌ ترساندا ته‌ئیدیان کرد له‌وانه (ته‌ها باقر) که له‌ (١٩٦٣) زیندانی کرابوو له‌ترسی ئەشکه‌نجه‌دانیکه‌ی وەک ئەو‌کاته بانگه‌وازی سه‌دامی په‌سه‌ند کرد، هه‌ندیکیش په‌زبان کردوه و له‌سه‌ر ئەوه له‌ زانکۆی به‌غدا ده‌رکران وەک دکتۆر فیصل السامر، بۆیه ئەمە شتیکه‌ راست نییه، به‌تایبه‌ت ئەگه‌ر له‌ژێر سه‌ره‌رشته‌یی حزبیکی وەک به‌عسدا بی.

* ئە‌ی بۆ بیروکه‌ی دانانی ئەنسکلۆپیدیای کوردی چ ده‌لێن؟

- به‌ نیسه‌ت ئەنسکلۆپیدیای کوردی، که‌ باسی لێوه ده‌کرت، من گه‌شبین نیم به‌م فیه‌که‌یه، چونکه ئەو توانا میژوویه‌مان له‌ کوردستاندا نییه، بێگومان

ئەو كاتەى مېژوونووسانى باش پەيدا بون، ئەو كاتە دەتوانى بنووسىت، بەلام ئىستا ئەو ھاوپروا و ھاوپايىيە نىيە تا چەندىن جۆرە زانستى پتەو پىكەو بنووسىتن، باوەر ناكەم كورد بتوانى شتىكى وەك ئەوہى (دائىرە المعارف الاسلامية) بۆ مېژووى خۆى بنووسىت.

بۆ نمونە لە سلىمانى يەك مېژوونووسى تىدا نىيە، ھەروا لە ھەوليرىش، شىخ محەمەدى خال و ماموستا زوبىر بىلال ھەبون كۆچى دوايان كرد. تەنيا ھەندى ماموستاى زانكو لە بەشى مېژوو ھەن و كەمىشن، ئەگىنا لە كوردستان ئەمۆ مېژوونووسمان زۆر كەمە، ھەندىكيان لە دەرەو، يان لە بەغدان.

* پىت وايە بەھۆى كەلەپوور و فۆلكلۆرەو بتوانىن سوود لە نووسىنەوہى مېژووى كورد وەرگىرن، ئەگەر نمونە ھەبى؟

- يەكەم جار كە مېژوو نووسراوہ تەوہ لەسەر بناغەى دۆكيومىنت نەنووسراوہ، يەكەم جار ھىرۆدۆت كە مېژووى نووسىوہ لەسەر گىترانەوہى سەرزارى بووہ كە ئەمانە رىوايەتى لاوازن. مېژوو و شىعرى جاھىلى عەرەب بەزارەكى نووسراون، بۆيە تەھا حوسىن رەخنەى لى گرتن و پتى راست نىن.. شەرەفنامەش زۆر لەسەر بناغەى گىترانەوہى سەرزارى نووسراوہ، بەنىسبەت فۆلكلۆرەوہ يەك لەو بابەتانەيە كە بۆ مېژوو سوودى ھەيە، يەكىك لەو زانستانەى كە مېژوونووس كەلكى لى وەرەگى، چىرۆكى داستانامىزە، لە كوردىدا قەولى (خانى دم دم)ى (فەقى تەيران) ھەيە. چىرۆكى داستانى يەك لەو بابەتانەيە كە مېژوونووس سوودى لى دەبينى، ھەروہا فەلسەفە و ياسا و دارايى و زانستى ئىنتىرۆپۆلۆژيا و جۇگرافيا و زانستى سروشتى و كىمىيا و جىۆلۆژيا و زانستى شۆئەوار و بەلگەنامە و پارە و موادليە واتە (غىيات) و (رنگ) و نومەيات و دروشمى دەولەتان و ئەدەب ئەمانە ھەمووى زانستى ھاوکارن بۆ مېژوونووس، ھەروہا نەخش و نىگار و خوشنوسى و ھونەرى بىناسازى، پىويستە مېژوونووس زانىارى لەبارەى ئەم ھەموو بوارانەوہ ھەبى، ئەم بوارانە ھەمويان لەمېژوودا ھەن، كە شتىك لەمانە دەكەوتىتە بەرچاوى مېژوونووس پىويستە زانىارى لەبارەيانەوہ ھەبى، ھەروہا فۆلكلۆرى كوردى بەتايبەتى سترانى شەر كە لەبارەى شەپوشۆرى كوردە چ لەگەل خۆى، يان لەگەل داگىر كەرانى كوردستان، ئەو سترانانە زۆر بە سوودن، چونكە وەك ئاشكرايە كورد مېژووى خۆى نەنووسىوہ تەوہ، زۆر لە مىرانى كورد بەرھەلستى

هیزی بیتگانه یان کردووه بۆ مانه وهی خۆیان، ئەو هه موو ئازایه تی و قاره مانیتیییه ی نیشانیان داوه نه نو سراونه ته وه، به لام گۆرانیبیژان به ستران ئەو میژووه یان پاراستووه، به تاییه ت ئەمه له کوردستانی باکوور له هه موو پارچه کانی دیکه ی کوردستان زیاتر باو بووه، شه پێک ده بوو یه کسه ر سترانبیژان گۆزانیان به سه ردا ده وت، یان هه ندێ رووداوی گرنگ که ئازایه تی تیدا بووا یه به شیه ی گۆزانی تو ماریان کردوون، باشتین نمونه بۆ بایه خدانی ئەم رووداوه میژوویانه کتیبی «سترانی کوردی» ی ئوردی خانی جه لیله که به ها که ی ته واو نابێ، ئەم زانایه چهند به رگ میژووی بنووسیبا هینده ی ئەم کتیبه ی گرنگ نه ده بوو، ئەو شه رانه له گه ل پۆم و عه جه م و ناو خۆمانیش روویانداوه، زۆر له و سترانانه بابته ی میژووی که رمن و سترانبیژان وه ک میژوونووس تو ماریان کردوون، له م سترانانه وه ک داستانی (تیلی حه مزه) که شه ری له گه ل تورک له ما کو و بایه زید و ئه رزه روومدا کردووه، شه ری (عه شیرته ی زیلان) و (حه یده ران) له گه ل تورک، ئەو سترانانه ی به سه ر (سه ید خان) و (توفیق) ی برای و (شیخ زاهیر) و (شیخ عه بدوله حمان) ی برای و (فه رزه نده) ی سه رکرده کانی عه شیرته ی زیلان له کاتی پاپه رینه که یاندا وتراون، سه یدخان و فه رزه نده و توفیق، ئەمانه له قاره مانانی شۆرشێ ناگری داغ (شۆرشێ ئارارات) بوون، ئەگه ر ئەو سترانانه نه بوونایه ئەو میژووه بز ده بوو، ئەو ئازایه تییه باس نه ده کرا، ئەگه ر ئیستاش له باره یانه وه په رسین زۆر که س زانیاری له باره ی ئەمانه وه هیه وه ک خۆشم له خه لکی ئەو ناوچه یه م بیستووه، یان وه ک له سترانی (شه ر ناگری داغی) دا هیه.

ئەم سترانانه میژوویه کی گرنگیان تیدا یه، له م سترانه دا هاتووه: (ئه سه که ری عه لی عوسمان و نووری پاشا و زه کی به گ و ده رویش به گ و ئالائی سیرتی و فرقا وانی و تابوورا بدلیستی و یی تورکی ده شتا موشتی و پێخاسی چیا ی سه رحه دی و عه سه که ری چه په ق چو ری، مه جلیسی یاز روومی دا که تا ده شتا موشتی، که ته چه می بنا نخی و چه می سه رحه دی و که ته به رئا قا مو رادی و له په یا قا سه لاهه دین دکه را له تاقی باتی سه ید خان به سی ده نگان بانگی دکه له عه لی مانا گه ردن گاز له توفیق له سه لاهه دین دبیتزه باب و برای من بوون می ربوون می ری چی بن، ئیرو رۆژا می رانا...) ئەگه ر ئەمجۆره سترانانه نه بان بێگومان ئەو هه موو به رگری و خه باته بز ده بوون، به رگری کردن له شه ره ف و

شاگردی په حمه تيم مه لا خه له فني بافه يي شاسواري كه له پووري كوردی له كوردستاني باكور له ماوه ی (۱۰) سالدا زیاتر له چوار هه زار لاپهړه ی له كه له پووري په رشوبلاو كوكرده وه كه بو خوی كه نجينه يه كي مه زنه، له وانهش سترانی شهران.

له هاویني (۱۹۷۷) كه چومه كوردستاني باكور بو سوزاخ و گه پانتيكي شوينه واري و كه له پووري، مه لا خه له ف له گوندي (سته وركي) ته نيشتي جزيرا بوتان له كه لم گه را چووينه سهر كه لها بافي، بينا سارده كاني بينات و زتوي فيتك و شوينه وار و پدې كه ره كاني گوندي شاخ و هه بلهر له چپاي جودي، مه لا خه له فم هاندا بكه وپته گه ران به دواي كه له پووري كوردی، زور نامم بو نووسي هه رچيم له بيسرد ابو پيم دهوت تا جاريكيان نامه يه كي بو نووسيم و وتي تا ئيستا (۸۱۴) لاپهړه له نامه كاني تو لاي من كو بوونه ته وه و هه نديكي نه ماون. ده منارده نو شوينه ي كه خوم ده مزاني و ده موت نه مه بنووسه و نه وه بنووسه. مه لا خه له ف چالاك و چه له نگ بو، نموونه ي وهك نو نه بو، تواني زور بابته له كه له پووري په رشوبلاو و زانياري ميژوويي و حيكايه تي ميژوويي دهر ياره ي ميرياني بوتان كو يكا ته وه، سهره تا به ناوي (گولقه دان) وه بو مني ده نووسي، له ده فته ره كانيدا زور زانياري بو ده ناردم، منيش بوم نووسي ماده م هم زانياري به زوره ت كوكرده وه تازه بو من نيبه و هي خو ته، خو ت ده بيه نووسهر و كه له پوورناس، كه مرديش وه سيتي كرد هه موو نووسينه كاني بو من بنيرن و هه موويان گه يشته ده ستي من، له دوو بهرگي گه ورده دا فوتوكوپيم كردن تا له ده ره وه له نامه خانه يه كي ده ولته تي بپاريزرين، بهرگيكي گه يشت، به لام به داخه وه بهرگي دووه مي نه گه يشتووه، ئيستا هه موو نووسينه كاني له لاي من پاريزراون، نه مانه تيكي گه وره يه له ملي مندان. بوم نووسي له باره ي ناوازي كوردی، نه وانه ي خه ريكه له ناو ده چن نو ناوازانه به دهنگي ستراني پيژاني بوتان و توپي تومار بكات، په نجا كاسيتي تري كرد له دهنگي نو ستراني پيژانه و ميژووي ژباني نه وانيشي نووسيوه، نه وهش بو خوي سامانيكي پر به هايه، به داخه وه مه لا خه له ف له جزيرا بوتان له روژي (۳۱/ گولان/ ۱۹۹۳) كوچي دوايي كرد، تا ئيستا كهس نه هات جتي مه لا خه له ف په مه زاني بافه يي نه مر بگريته وه و ستراني شهر تومار بكات، ستراني بهرگري

کردن له شهرهف و ناموس و له خاکی ولات، چەندین جوړه سترانی وهک
 شه‌ره‌کانی (عه‌لیی به‌تی) که بووه‌ته زه‌ربولسه‌ل بۆ نازایه‌تی، ئەمه پسمامی
 حاجوئی مزی زه‌خی به‌ناوبانگ بوو له ده‌قه‌را (طوری) له ده‌قه‌را نسیبینه‌ی یه‌ک
 له سترانه‌کانی ئەو شه‌رێ (عه‌لیی به‌تی) بوو که له نیوان مدیات و باژێرێ
 نسیبینه‌ی له چپای (باکوکی) له باکووری نسیبینه‌ی له‌گه‌ڵ هێزی تورک کردی،
 (عه‌لیی به‌تی) توانی له‌گه‌ڵ فه‌رمانده‌ی خو‌ی (شه‌معوونێ حه‌نتی حه‌یدۆ) که
 قاره‌مانیکێ به‌ناوبانگی مه‌سیحیه‌کانی طورێ بووه شاری نسیبینه‌ی نازاد
 بکات و ده‌رگای حه‌پسخانه‌که بکاته‌وه و هه‌موو ئەو که‌سانه‌ی زیندانی کرابوون
 به‌ره‌للا بکات. ئەم سترانه‌ هه‌موویان میژووی گرنگن بۆ کورد و پیتیسته
 کو‌یکرتنه‌وه، به‌لام خه‌له‌فیکێ دیکه له کو‌ی بینم.

پیتیسته له‌سه‌ر رو‌شنی‌بیرانی کورد وه‌ک (توسکارمان) به‌یت و ستران و
 حکایه‌ت و په‌ند و ئەفسانه‌ی کوردی کو‌یکه‌نه‌وه، به‌داخه‌وه زۆر له نووسه‌رانی
 کورد هه‌ر خوویان دابوو هه‌شتی لاوه‌کی و بیکه‌لک و ئاسان، که‌له‌پووری
 په‌رشو‌یلایان کو‌نه‌ده‌کرده‌وه که‌میکیان نه‌بی، لی‌رده‌ا ناماژه به‌چالاکی (حاجی
 جەعفەر) ده‌ده‌م له ده‌وکی، هه‌روه‌ها خدرێ پیر سلیمان و خه‌لیل جوندی له
 نووسه‌رانی یه‌زیدی، ئەم دووانه برێکی باش له به‌ند و قه‌ولی ئیزیدیان
 کو‌کرده‌وه که به‌حقیقه‌ت ئاوینه‌یه‌کی سافن بۆ میژوو و ئایینه‌که‌یان، ئەم جوړه
 فۆلکلۆره میژوویه‌کی مه‌زنه بۆ کورد، ئەگه‌ر میژوونووس هه‌مووشی به‌ته‌فاسیل
 وه‌رنه‌گرێ، یان جائیز نه‌بی وه‌رگرێ، ئەوه کورته و خولاسه‌ی ناوه‌روکیان
 که‌لکی لی‌ ده‌بینرێ و رووداوه‌کانی میژوویان پێوه دیاره، هه‌ندێ له‌و به‌یتانه
 هی سه‌دان سال له‌مه‌وبه‌رن، وه‌ک به‌یتی (زه‌مبیل فروش) که هی سه‌ده‌ی
 یازده‌ی زایینییه، په‌ندی مه‌لیک تاووس و شیخ حوسین و پیر شه‌ره‌ف ئەمانه
 هه‌موویان کو‌نن و هی سه‌دان سال له‌مه‌وبه‌رن، (قه‌ولی میرزا داسنی) که له
 سه‌ده‌ی حه‌فده‌یه‌مدا میری داسنیان، (ئیزیدیان)، (داسنی میرزا) زۆر شه‌رکه‌ر
 و نازا بووه، شه‌ری له‌گه‌ڵ ئێران کردووه و به‌شداری له‌گه‌ڵ سو‌لتان مو‌راد
 چواره‌می کردووه بۆ داگیرکردنی شاری به‌غدا له (۳)ی شه‌عبانی (۱۰۴۸)ی
 هیجریدا زۆر می‌رخاسی له‌و شه‌ره‌دا نیشان داوه، وه‌ک له (تاریخ العراق)ی
 عه‌باس عه‌زاوی به‌رگی پینجدا هاتوه، هه‌روه‌ها (تاریخ نعیم) به‌رگی
 پینجهم که تورکییه، داسنی میرزا توانیویه‌تی له‌گه‌ڵ حه‌وت شه‌رکه‌ری خو‌ی

سەدان قزلباشی ئیرانی بکوژی، لەبەر ئەم ئازایەتییه کرایە والی مووسڵ، بەلام لەبەر ئەوەی ئیزیدی بوو میرانی دیکە که مووسلمان بوون پێیان ناخۆش بوو، ئیتر دەولەتی عوسمانی لەو پلەو پایەیه لایدا که (۱۰۵۹ - ۱۰۶۱) بوو تە والی مووسڵ، پاشان که ئەم پلەو پایەیهی لێ سەنراو تەووە لەگەڵ جەماعەتییکی شەڕکەری خۆی بوو ئەستەنبوول چوو تە لەو دەولەت شوینی تری بدات، لەوێ بە دلشکاوی گەراو تەووە و لە ناوچە ئێنادۆل دیارە هەندی شتی دژی دەولەت کردوو، لەشکری دەولەتی عوسمانی پێی لیگرتوو و لە شەڕیکدا خۆی و پیاوکانی کوژاون، سترانی دەربارە داسنی میرزا لە پاشکۆی عیراق ژمارە (۴۴) سالی (۱۹۸۱) بلایو تەووە، ئەوەی بلای کردۆتەو «ئەرجان ماری» نووسیویەتی ئەم سترانە کۆنە و زانیاری میترووی تیدا هەیه، باس لە قارەمانییتی و ئازایەتی میرزا دەکات لە داگیرکردنی بەغدا که دەلی: «گەنج عوسمان لای میتروو نووسان بەناوبانگە که شەڕیک زۆر گەورە لە بەغدا کردوو، لەو هێرشەدا هەردوو دەستی هاتۆتە برین، لە شەڕیکدا که دەستیکی براو بەوی تر شەڕی کردوو، ئەوەشی پەریو، ئینجا کوژاوە».

سترانییتر دەبیژی (چاکی وەک گەنج عوسمان لەناوماندا یە لە بەغدا سەری ئەو هاتە برین بەسەر و کلاووە)، ئینجا لیژەدا ئامارە بەو دەدات که پێشتر داسنی میرزا شەڕیک لەگەڵ ئێران کردوو، دوو برای لەو شەڕدا کوژاون که حەیدەر و عومەرن. ئەگەر ئەو سترانە نەبایە میتروو ناوی بە دەرندە دەخست، ئەمە یەکیکە لە قازانجەکانی سترانی شەڕان، کاتی ئەو برادەرە لە پاشکۆی عیراق بلای کردۆتەو، وشە (مووسلی) سانسۆر کراوە، لە گۆرانییەدا هاتوو: «ئەز دەترسم پشستی ئێمە بکەوێ دەستی چەقال و بەقالتی مووسلیان»، وشە مووسلیان لە ترسی حکومەت رەش کردوو تەو، ئەم سترانە بەلگەیه بوو گرنگی سترانان که ئەمانە سەدان سال لەمەوبەر گەرچی هەندیکیان لێ بزر بوو، بەلام کوژدەندەیان بەشیکە لە میترووی چەند سەد سالی رابردوو.

لیژەدا حەز دەکەم هەلەیهکی خەری پیر سلیمان و خەلیل جوندی راست بکەمەو لە کتیبی (ئیزیدیاتی) دا که قەولی (شیش مسی) ئیزدی بەناوی قەولی (شیش مسی تەوریزی) هیناویانە لە لاپەرە (۱۲۹ - ۱۳۰) وایان

زانپوه هی شه‌مسی ته‌بریزیه، نه‌میان شیخی (جه‌لاله‌دینی رومی) بووه (محهمه‌دی کوری محهمه‌د) خه‌لکی (به‌لخ) بوو، له‌قونییه له‌سالی (۱۲۶۱ز) کوژراوه، جه‌لاله‌دینی رومی خوی (دیوانی شه‌مسی ته‌بریزی) به‌ناوی نه‌وه‌وه کردووه، نه‌م قه‌سیده‌یه که‌ئاماژم پیداه‌به‌ست له‌شیخ شه‌مسی ئیزییدییه، نه‌مه‌جودایه له‌گه‌ل شه‌مسی ته‌وریزی و ماناشیان جودایه. هه‌روه‌ها نه‌م دوو نووسه‌ره دیسان له‌لاپه‌ره (۱۲۷) تووشی هه‌له‌بوونه، شیخ شه‌مس گه‌وره‌ی عه‌شیره‌تی شه‌مسانی یه‌زیدی بووه که‌له‌سه‌ر ئایینی کۆنی یه‌زیدیا (میتراپی) بووه له‌پیش نه‌وه‌ی شیخ ئادی به‌جیته‌لالش، شه‌مسی ته‌بریزی نییه، نه‌گه‌رچی نه‌مه‌شیان زانیوه، به‌لام ده‌بوایه‌ی روونکردنه‌وه له‌م باره‌یه‌وه بنووسن، ئیزیديان له‌نیتوان هه‌ردووکیان (إلتباس)یان کردووه.

* له‌لای تۆدا ته‌کنه‌لوژیا و که‌له‌پووری میلی بۆ پاشه‌روژ چون ده‌ستنیشان ده‌کریت؟

- تا ته‌کنه‌لوژیا و کۆمه‌لی کورده‌واری به‌ره‌و پیش به‌جیت شوینه‌وار و که‌له‌پوور و میژوو به‌ره‌و گه‌شه‌سندن ده‌چن، میلیله‌تی دواکه‌وتوو ته‌کنه‌لوژیایی نییه و بیر له‌که‌له‌پووری شارستانی خوی ناکاته‌وه، وه‌ک پتیوست بیر له‌زیندووکردنه‌وه‌ی که‌له‌پووری دیرینه‌ناکریته‌وه، نه‌گه‌ر وا بمیته‌ئو و میلیله‌ته که‌له‌پووره‌که‌ی له‌ناوده‌چن، ئیستا پتیوسته‌کۆی بکاته‌وه و زیندووی بکاته‌وه، به‌لام رو‌شنبیرانی کورد که‌مه‌ترخه‌م بوون و نه‌و بیره‌یان نه‌بوو.

* به‌رای تۆچی بکه‌ین هه‌تا زووه‌زمانه‌که‌مان له‌شیتواندن رزگار بکه‌ین؟

- ئیستا زمانی کوردی له‌قوناغی پاکبونه‌وه‌یه، چونکه‌بیری نه‌ته‌وايه‌تی به‌ره‌و پیش چووه و رو‌شنبیر زۆر بوون، نووسین و دانان به‌ره‌و پیش ده‌چیت و زیاتر له‌سه‌ر زمانی کوردی ده‌نووسری وه‌ک له‌که‌له‌پووری کوردی، نه‌مه‌به‌ستراوه به‌بزاغی رزگاریخوازی کوردستان تا نه‌و بزاغه به‌ره‌و پیش به‌چن زمانیش به‌و شیه‌یه‌یه‌وه‌ان ده‌بێ و هاوشانی پیشکه‌وتنی بواره‌کانی ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی ده‌روات.

* پیت وایه له‌زمانه‌کۆن و دیرینه‌کانی هۆزه‌کانی کوردی کۆن خوری و ئورارتو و کاشی و سوپاری و میتانی و گوتی و میدی و لۆلۆ ده‌توانین بۆ میژووی زمانی کورد به‌هره‌وه‌ریگرین، چون؟

- نه‌و زمانانه له‌دوا‌روژدا ده‌رده‌که‌ون، که‌شوتنه‌وار له‌کوردستان ده‌پشکنری

و زۆریه‌یان له‌بن زه‌وی ماون و نه‌دۆزراونه‌ته‌وه، ده‌توانین سوود له‌ واژه‌ و مو‌فره‌داتی ئه‌وانه‌ وهر‌یگرین و زمانی کوردی پێ ده‌وله‌مه‌ند بکه‌ین، زۆر له‌ وشه‌کانی کاتی ئه‌وان ئیستا له‌ زمانی کوردیدا زیندوون و به‌کار‌دێن، بۆ به‌هره‌ وهر‌گرتن له‌وه‌ ئاماژه‌ بۆ هه‌ردوو کتیی‌ی به‌ر‌پێر (د. جه‌مال ره‌شید) (لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی زمانه‌وانی ده‌رباره‌ی می‌ژووی و لا‌تی کورده‌واری) و (دراسات کوردیه‌ فی بلاد سو‌بارتو) ده‌ده‌م که‌ پر به‌هان و سوودیان لێ وهر‌ده‌گیریت، چونکه‌ دکتۆر له‌و باره‌وه‌ زۆر ماندوو بووه‌.

ئێستا سه‌دان وشه‌ی سۆمه‌ری له‌زمانی کوردیدا هه‌ن، لیسته‌م بۆ ئه‌مانه‌ دروست کردووه‌، که‌ له‌ پتگای رۆشن‌بیرییه‌وه‌ ئهم وشه‌ سۆمه‌رییه‌انه‌ بلا‌ونه‌بوونه‌ته‌وه‌، وه‌ک ده‌بینم وشه‌ و واژه‌ی عه‌ره‌بی و فارسی و تورکی به‌هۆی ژێرده‌ستی سالانی دوور و درێژی کوردستان و به‌هۆی فره‌هنگی ئه‌و زمانانه‌وه‌ خزاونه‌ته‌ ناو زمانی کوردیی‌یه‌وه‌، به‌لام هی سۆمه‌ری به‌و شێوه‌یه‌ نه‌بووه‌، ئه‌مه‌ش به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی سۆمه‌ری خه‌لکی کوردستان بوون و زمانی ئه‌وان له‌ زمان، یان زاراوه‌ی گو‌تی و لۆلۆیی نزیک بووه‌، یان یه‌ک زمان بووه‌ یان وه‌ک زاراوه‌یه‌ک له‌ زاراوه‌کانی کوردستان بووه‌، سۆمه‌رییه‌کان له‌ کوردستانه‌وه‌ رۆیشتوون، شو‌ینه‌وارناسی گه‌وره‌ (ته‌ها باقر) خۆشی ئاماژه‌ی پێداوه‌ که‌ سۆمه‌ری له‌ شو‌ینی دووره‌وه‌ نه‌هاتوونه‌ته‌ عێراق، به‌لکو له‌ ناوچه‌ی شاخاوی ناو سنووری عێراقی ئیستاوه‌ هاتوونه‌ته‌ باشووری عێراق، واته‌ له‌ چیاکانه‌وه‌ چوون، بۆ نووحیش نه‌گه‌ر یه‌کی‌ک بر‌وا‌ی به‌ لایه‌نی نایینی لاوازی‌ش بێ، ده‌توانین که‌لک له‌ می‌ژوو وهر‌یگرین که‌ حه‌قیقه‌تی هه‌بووه‌، بۆ ئهم مه‌سه‌له‌یه‌ ته‌نانه‌ت سۆمه‌ری و ئه‌که‌دی و ئاشوورییه‌کان به‌سه‌ره‌اتی (طوفان)یان تۆمار کردووه‌، ئه‌مه‌ نیشانه‌ی ئه‌وه‌یه‌ نوح شه‌پۆلیکی دیکه‌ پێش سۆمه‌ری له‌ کوردستانه‌وه‌ چووه‌ته‌ ناوه‌ند و باشووری عێراقیان ئاوه‌دان کردۆته‌وه‌، یان هه‌ر له‌ شه‌پۆلی سۆمه‌ری خۆی بووه‌، له‌کاتی‌که‌دا له‌ کوتایی هه‌زاری شه‌شه‌می پێش زاین ئاوه‌دانایی تێدا نه‌بووه‌، دوا‌ی ئه‌وه‌ نوح مه‌سه‌له‌ی ته‌وژمیکی تره‌ له‌ مرۆ‌قاییه‌تی که‌ له‌ کوردستانه‌وه‌ چوونه‌ته‌ باشووری عێراق و جاریکی دیکه‌ گه‌راونه‌ته‌وه‌ کوردستان، پاشان شه‌پۆلیکی دیکه‌ دیسان چوونه‌ته‌ عێراق له‌ کور و نه‌وه‌کانی نوح و هیچ دوور نییه‌ نوح خۆی له‌ کوردستان کۆچی دوا‌یی کردبێ و وه‌ک له‌ چه‌ندین شو‌ین جێ مه‌زاری هه‌یه‌.

له ناو (مزگه وتی نه بی نوح) له شاری (جزیر) و له (جیما) له پشتی باژیری (سلوی) له دامینی جوودی، ههروه‌ها له دامه‌نی چپای بیختر که چووم وینه‌م گرت، و ایزانم زیاتر له بیست شوتن له ناوچه‌ی زاخو و جزیرا بۆتان ناوی نووخی پتویه که مامۆستای گه‌وره‌م زانای مه‌زن په‌حمه‌تی (مه‌لا مه‌حموودی هوسه‌ری) و موفتی جزیرا بۆتان کتیبیکی له‌و باره‌وه به‌زمانی تورکی داناوه، که مامۆستا چووه سه‌رچپای جوودی ئه‌وه‌ش به‌هۆی نامه‌کانی منه‌وه بوو که نامه‌م بۆ ده‌نارد و داوای دۆزینه‌وه‌ی چه‌ندین شوینی شوینه‌واریم لیده‌کرد، ئیتر ئه‌وه له‌گه‌ڵ شیخ محیدینی برازای شیخ شه‌رح بیل و هک شیخ محیدین خۆی به‌منی وت له (١٩٧٧) دا که مامۆستا موفتی پتی وتبوو: با له‌سه‌ر داوای عه‌بدولپه‌قیب یوسف سه‌فه‌ری بکه‌ین بۆ چپای جوودی و جیگه‌ی که‌شتی نوح ببینین، به‌پای من جیگه‌ی که‌شتی نوح له‌سه‌ر چپای جوودی په‌رستگایه‌کی کۆنی گوتیه‌که‌ن بووه، ئه‌وه زۆر گه‌وره و گرنگ بووه، میلله‌تانی ناوچه‌که هاتووچۆیان کردووه و خه‌سه‌له‌تیکي پیرۆزی و ده‌رگرتووه، ئینجا چ نوح خۆی دامه‌زرتنه‌ری ئه‌وه بی له‌سه‌ره‌تاکانی هه‌زاری سیتییه‌می پیش زاین، یان پیش ئه‌و میژووه، یان هه‌ندیکي دیکه، ئیتر به‌هۆی نووچه‌وه خه‌سه‌له‌تیکي ته‌قدیسی و ده‌رگرتووه، له‌لای مه‌سیحیه‌که‌ن هه‌روا له‌ لای ئیسلام و هه‌موو ئایینه‌کانی تریش ته‌نانه‌ت په‌زیدی و یه‌هودیه‌که‌نیش هه‌موویان ده‌چوونه سه‌ر چپای جوودی و پتیا ده‌وت (حه‌فتیا جودی) که ناوبانگی له‌ بۆتان هه‌یه، حه‌فته‌یه‌کی تایه‌ت هه‌بوو بۆ ئه‌وه‌ی خه‌لک بچه‌ سه‌ر چپای جوودی و ده‌یانووت ئه‌مه جیگه‌ی که‌شتی نووچه، له‌ویدا ئیستاش ته‌خته‌دار و پارچه‌ قیر هه‌ن، له‌به‌ر ئه‌وه و توویانه ئه‌وه هی که‌شتی نووچه.

مامۆستای کۆچکردو (ته‌ها باقر) له‌ کتیبی (ملحه‌مه‌ گلگامش) دا نووسیویه‌تی ریوایه‌تی (بیروسوس) له‌ باره‌ی تۆفانه‌وه «بیروسوس» کاهنیکي بابلی بووه، له‌ سه‌ده‌ی سیتی پیش زاین کاهنی گه‌وره‌ی په‌رستگای مه‌ردوخ بووه، په‌نگه‌ ناوی به‌رعوشا بووبی و چووه‌ته‌ ولاتی یۆنان له‌ دوورگه‌ی (تووس) قوتابخانه‌یه‌کی بۆ خویندن دروست کردووه، هه‌ندێ ده‌لێن هاوچه‌رخي ئه‌سه‌که‌نده‌ر بووه، ئیتر به‌ یۆنانی رۆمانی تۆفانی نووسیه‌وه، له‌ رۆمانه‌که‌یدا هاتووه که نوح په‌رستگایه‌کی له‌سه‌ر چپای «کوردیان» واته‌ گوتی دروست کردووه که جوودییه‌و له‌ ولاتی گوتیه‌که‌ن بووه، بیروسوس له‌ «ئه‌تراحاسیس»

واته له پښتانه نووسيوپه تي (بهشه کاني کهشتي) ماوه که تهخته داري
 قيرکرون و خه لک قيري لي دهينن، ئيستاش نهو تهخته دارانه ي که قيري
 پتويه له سهر چيای جوودي دهينرين، وا دياره پهرستگايه کی زور گرنه بووه
 و تهخته داره کانيان به قير بهيه که وه نووساندووه، يان کراسيان پي دروست
 کردووه تا نه رزين، له م کتيبه ي ته ها باقردا لاپهري (٤٦، ١٤٣، ١٥٥،
 ١٥٨) چند جاري ناي شاخي (نسیر) هاتووه، هندی وایان زانيوه شاخي
 پيره مه گروونه له خوړه لاتی (زتي بچووک) که نه مه راست نييه، به لام
 (نسیری) ئيستاش ناي ماوه که ده که ویتته خوار جوودي له دهشتي سلوي له
 که نار روزه لاتی ديجله، نهو ناوچه يه ش هر به (باسورين) ناويانگی هه بووه
 که زور ناي باسورين له سه رچاوه ي عه ره بيدا هاتووه که دراوسيتي ناوچه ي
 پيشخابوره وه که له (معجم البلدان) و هي ترده هيه، (چيای نسیری) هر
 چيای جوودي به که له باکووري دهشتي سلوي يه، نهو ناوچه يه ش له پيش
 ئيسلام به ناوچه ي (قهردو) ناسراوه و له سه رچاوه ي سريانيدا بووه به (قردا) و
 (باقردا).

ديسان مه لا خه له فې بافه يي يه که م که س بووه که شوينه واري شاري
 (قهردو) له ژير جوودي دوزيه وه له نزيک گوندي (گري چوليا) کاتي سالي
 (١٩٧٧) له گه ل مه لا خه له ف چووين بو به شتيکی جوودي هيچمان له باره ي
 شويني شاري (قهردو) دهست نه که وت، من دوايي هانم دا زياتر نهو ناوچه يه
 بيشکنی، دواتر چووه جيتي نهو باژيره خراپه و يه کسه ر له ژير جوودي له
 باکووري سلوي دوزيه وه، که نه مه ش دوزينه وه ي مه لا خه له فې بافه يي به له
 وه ختيکدا (قهردو) بووه ته ناي هه موو بوتان، يان ناوچه يه کی فراوان تريش
 وه که زاراوه يه کی جوگرافي، به (کورډونين) هه مان ناو هاتووه، هندی ده لټين
 ولاتي کورډونين وه ختي ولاتي بووه قه له مرده که ي تا دياره کر چووه، ناوچه ي
 جوودي که مه لبه ندي (کورډونين) بووه. ناوچه يه کی شارستاني پر شوينه وار
 بووه، حوت په يکه ري ناشوري له گوندي (شاخي) ي نيو چيای جوودي هيه،
 وينه ي زوريه يانم گرتووه، له گه ل مسماريه کی زور و وينه ي په يکه ري
 خوداوه نديکی کورده کاني کورډونين (شاخ) نهو وه خته پايته ختي نهو ناوچه يه
 بوو، يان بلټيم هريمي کورډونين که حوت شووړه ي هيه، وينه م گرتووه و له
 کتييکدا به ناي «که شتيکی نه رکيولوي بو کورستاني باکوور» ته فاسيلي

هه‌م‌س‌و‌ی‌ان‌م نو‌وس‌ی‌وه، پاش نه‌وه که ده‌وله‌تی نه‌ش‌کان‌ی هات (١٢٧ پ. ز تا ٢٧٧ پ. ز) مه‌له‌به‌ندی بۆ‌تان‌یان کرده باژێری (ف‌ن‌ک) که ده‌که‌وی‌ته رۆژ‌نا‌و‌ای جو‌ودی له‌ناو (چ‌یا‌یی ره‌ش)، که زنجیره چ‌یا‌یه که ده‌گاته‌وه جو‌ودی و نی‌وان‌یان ته‌ن‌یا له‌پشت ج‌ز‌یر‌ی ئاس‌ته‌نگا قه‌س‌ر‌کا‌گی‌لی هه‌یه، له‌و‌یش په‌یکه‌ریک هه‌یه و س‌ی په‌یکه‌ری نه‌ش‌کان‌یش له (ف‌ن‌ک) هه‌یه، هه‌ندێ می‌ژو‌و‌نو‌وس‌ی کاتی ئی‌س‌لام نا‌و‌چه‌ی زاخۆ به‌نا‌و‌چه‌ی با‌سو‌ر‌ین ده‌ژ‌می‌رن، نه‌گه‌ر‌چی که‌وه‌ته‌وه نه‌مه‌به‌ری خا‌بو‌ور‌یش، پ‌و‌خته‌ی تو‌ف‌انی نو‌وح نه‌وه‌یه که شه‌پۆ‌لی دو‌وه‌م له‌ کور‌د‌س‌تا‌نه‌وه به‌ره‌و ع‌ی‌راق چ‌و‌وه و له‌ د‌و‌ای لافا‌وه‌که ئا‌وه‌دان‌یان کردۆ‌ته‌وه، کور‌ه‌کان‌ی نو‌وح و خه‌ل‌کی تر له‌ و‌لا‌تی گو‌تی‌یه‌وه چ‌و‌ونه‌ته ع‌ی‌راق که دو‌ور نی‌یه نه‌وه شه‌پۆ‌لی یه‌که‌م یان دو‌وه‌می سۆ‌مه‌ری ب‌ی و پ‌یش سۆ‌مه‌ری‌یه‌کان شه‌پۆ‌لی یه‌که‌می مرۆ‌ف له‌ کور‌د‌س‌تا‌نه‌وه چ‌و‌وب‌ن و ع‌ی‌راق‌یان بۆ یه‌که‌م‌ین جار ئا‌وه‌دان کرد‌ی‌ته‌وه.

* هه‌ندێ ده‌ل‌ێن رو‌و‌خ‌اند‌نی می‌رن‌ش‌ینه کور‌ده‌کان له‌ به‌ر‌ژه‌وه‌ندی کور‌دان بو‌وه، نه‌ی تو‌ ده‌ل‌یی چی؟

- نه‌مه‌ راسته، چون‌که می‌رن‌ش‌ینه کور‌ده‌کان یه‌کیان نه‌ده‌گرت، که می‌ریکی کور‌د هات‌ب‌ایه شو‌ر‌شی ب‌کرد‌ایه نه‌وان‌ی د‌یکه هه‌موو به‌ هاندانی و‌لا‌تانی وه‌ک ئ‌یران و سه‌له‌ته‌نه‌ی ع‌وس‌مان‌ی له‌گه‌ڵ ه‌ی‌زی بی‌گانه ده‌چ‌ونه س‌هر می‌رن‌ش‌ینه‌که و له‌نا‌ویان ده‌برد. ئ‌ه‌و می‌رن‌ش‌ینانه کو‌س‌پ بو‌ون به‌رانبه‌ر به‌ یه‌که‌گرتنی کور‌د، که نه‌وانه نه‌مان کور‌د زیاتر له‌یه‌که‌تر نزیک بو‌ونه‌وه و بی‌ری نه‌ته‌وا‌یه‌تی گه‌شه‌دار‌تر بو‌و و ئ‌یستا به‌ره‌و ر‌ز‌گاری ده‌چ‌یت.

* گه‌ل‌ی لی‌کۆ‌ل‌ینه‌وه‌ی خ‌یرا و سه‌ری‌یی له‌ناو گو‌شاره‌کاندا سه‌باره‌ت به‌ می‌ژو‌وی کور‌د بلا‌وده‌کر‌نه‌وه، به‌رای تو‌ نه‌مه‌یان چ‌ خ‌زمه‌تیکی ت‌یدا‌یه؟

- زانیاری لا‌وا‌زی زۆر له‌ گو‌شار و رۆژ‌نامه‌کاندا بلا‌وده‌بنه‌وه، پ‌ی‌و‌سته له‌مه‌ولا و‌تاری می‌ژو‌ویی که ده‌چ‌یت له‌ای گو‌شاره‌کان ره‌وانه‌ی لای می‌ژو‌ونا‌س و زانیایه‌کی باشی ب‌که‌ن، تا به‌د‌یقه‌ت بی‌خ‌و‌تی‌یه‌وه و به‌خ‌یرایی ئ‌ه‌و و‌تارانه بلا‌ونه‌که‌نه‌وه و هه‌له‌یسه‌نگ‌یتن، نه‌گه‌ر شایسته ب‌ی ئ‌ینجا بلا‌وب‌کر‌یت‌ه‌وه، وه‌ک چۆن ده‌ب‌ی هه‌ر مه‌اده‌یه‌کی ت‌ر‌یش وه‌ها ب‌ی بلا‌ونه‌کر‌یت‌ه‌وه، تا وه‌ک ئ‌ه‌و و‌تاره ته‌ح‌ریف‌یان‌ه‌ی ل‌ی نه‌یه‌ت که می‌ژو‌وی سه‌لا‌حه‌د‌ین و نا‌و‌چه‌ی هه‌ول‌ی‌تری شی‌واند‌وه‌وه، له‌ کاتی‌که‌دا ئ‌ه‌سه‌له‌که‌ی خه‌ل‌کی (د‌و‌ین‌ی) ئ‌ه‌رمه‌ن‌س‌تا‌نه که ده‌که‌وی‌ته نا‌و‌چه‌ی ئ‌یر‌ی‌شان نه‌ک (د‌و‌ین‌ی) هه‌ول‌ی‌تر، هه‌ندێ که‌س ده‌ل‌ێن: بۆ‌چی

رێگه ده درێ بهم ته حریفه له رۆژنامه و گۆڤاره کان بلاقوینتهوه؟

* ده باره ی ئه و نه خش و نیگارانه ی له لایه ن تۆوه دۆزرا نه ته وه له باره ی بیناسازی که له و هونه رده ا به کارهاتوون، پیت وایه بتوانین بۆ ئه مپۆ سوودیان لێ وه ریکرین؟

- باب ته ی نه خش و نیگار به شیوه یه کی گشتی که له ناو خانووبه ره دایه له کوردستان ژماره یه کی زۆر هه بوون، هه ندێ له و خانووبه ره به نه خش و نیگارانه له لای خاوه نه کانیانه وه وێران کراون، هه یه لای که سانی ده وله مه نه ده وه ده کپرتین و ده کرتنه دوکان و گه راج و بازا ر، وه ک له سلێمانی یه کی تکه هه یه به ناوی (زاهیری که رمه ره شی سوخۆر)، ئه مه تا ئیستا سی بینایه ی که له پووری پووخاندووه، (ده رگا) ی یه کی تکیشیان به ئیزنی کاک جه مال عه بدولی وه زیری پۆشنبیری پتیشو پووخاند، هه رچه نه پتیم وت ئه م واجیه هه غمونه ی تری له سلێمانی نییه، مه هیتله برووخیترێ، به لیتنی دا به لام دوا یی کابرا هات و وه زیری دایه دوا ی خۆی بۆ پشت شه قامی کاوه، ئه ویش پیتی وت بیرووخیتنه، منیش شه ش (٦) لاپه ره م بۆ نووسی و موقاطه عه ی وه زیریشم کرد، پتیم وت تا ئیستا تۆ نه خشتی نه به ردیکت له بینایه کی که له پووری له کوردستان نه پاراستووه، چۆن توانیت فه توای پووخاندنی واجیه هه کی که له پووری بۆ زه لامیتکی ده وله مه نه ده ی؟ مه سه له لیتره دوور و درێژه تا گه یشته ئه وه ی له وه زیفه که م ده ست له کار بکیتشه وه.

پتویسته ئه م بینایانه به اریزین، چونکه سه رچاوه ی بیناسازی و نه خش و نیگاری کوردین و غمونه ی زۆر جوانی له کوردستان هه یه و ده توانین زیندوو یان بکهینه وه، له نویتترین نه خشه ی بینای نوێ ئیستا خه لک پوویان کردووه ته نه خش و نیگاری مه غریبی، له کاتی تکه دا هی ناو ماله کۆنه کانی خۆمان جوانترن. له زۆریه ی شاره کانی کوردستان زۆر غمونه ی ئه و خانووانه هه یه. ده ست پیکردنم بۆ ئه و باب ته ده گه رپنمه وه بۆ ته مموزی سالی (١٩٧٧) که خانووی نه خشدارم له شاری (مدیات) بینی. دوا ییش دهستم کرد به وینه گرتنی نه خش و نیگاری خانووه کانی کوردستانی باشوور، ئیتر زانیاری زۆرم له سه ره وه ستا و به نا و نه قاش و دارتاش و میژووی دروست بوونیان که میژووی ئه و هونه ره جوانه یه بلاوکرده وه، له (١٩٧٩-١٩٨٠) دوو لیسته م دایه ده زگای شوینه واری گشتی له به غدا. دوا یی لیژنه یه کی ده زگای شوینه وارم

هیتا بۆ کۆیه و ههولتیر و ههلهبجه و سلیمانی، حکومهت قهلاى ههولتیری
 پشکنییوو و ههندی خانوی تیدا ئیستملاک کردبوو، دهتوانم بلیتم (۷) ههزار
 وینه له کۆی ئه و (۱۶) ههزار وینهیهی که له بواری شوینهوار و کهلهپووری
 کوردیدا گرتوومن هی ئهم خانووانهیه، تا له کۆرهوهکهی دواى راپههین توانیم
 (۵۴۰) وینهی ئهم خانووه کهلهپوورییانه له ناو شاری (سنة) بگرم، من له
 بابهتهدا یهکهمین دهستپیشکهه بووم که وتایکم له باریهوه بلاوکردهوه و (۹)
 کهلک و قازانج له و تارههدا بۆ ئهم بینا کهلهپوورییانه نووسیوه، وهک
 هونهری بیناسازی کوردی و هونهری نهخش و بواری میژوویی و کاری
 سینهمایى و شانویی و لیکۆلینهوه لهبارهیان بۆ زیندووکردنهوهی کهلهپووری
 بیناسازی و لایهنی گهشتوگوزاری و زیندووکردنهوهی ناو و کاری وهستا و بهنا
 و نهققاشهکان تا ئهم خانووانه بۆ ئهم کهلکانه بیاریزین، ئهم وتارهشم له
 بلاوکرادهی (ئهشکهوت)دا بلاوکردهوه که هی قوتاییانی کولتیری ئهنازهی
 زانکۆی سهلاحهدين بوو، له تشرینی یهکهمی (۱۹۹۷) زۆر له خانووانه له
 کوردستان نه مان و خهلک کهوتنه رووخاندنیان، بۆ نمونه قهسری (عهتاوا)
 (ئاغا) لهزیک دوریانی سیتاقان له شاری ههولتیر بهناکه وهستا (خهلیل
 سلیمان)ی ههولتیری بوو، بیناسازیکی گهوره بوو، چهند ئهستوونیکی
 ئهنتیکهی له بهر ههیوانه کهدا دروست کردبوو، ئهم خانووه خشتهکانیشی
 به شیهیهکی نا شهرعی (حاجی رهشید ئاغای) باوکی عهتاوا ئاغای له گردی
 (سهعد ئاوا) هیتابوو، ئهمه گردیکی شوینهوارییه که موڵکی ئه و بووه،
 نووسینی مسماری له سهه خشتهکان هه بوون، ئینجا چ به نووسین و چ به دهه
 چهندین جار دائیرهی شوینهواری ههولتیرم ئاگادار کردهوه تا بیاریزی، عهزیز
 طوبیایی نهقاش که سریانی بووه و له (۱۹۵۴) کۆچی دواى کردووه به بۆیاخ
 دروستی کردووه و له چهندین خانوی ههولتیردا نهخش و نیگاری ماوه، له
 شویاتی (۱۹۸۰)دا لیژنهى شوینهوارم هیتا راپۆرتیان دایه دهزگای
 شوینهواری گشتی و به خاوهنهکانیشیانم وت ئیمه دهیکرین و دهیکهینه
 مۆزهخانهی ههولتیر، وهرسهکانی چاوچنۆک بوون، بریایان نه به کورد و نه به
 کهلهپووری شارستانی نهبوو، داواى نیو ملیۆن دیناریان کرد که بۆ ئه و هخته
 زۆر زۆر بوو، وهستا بهکری وهستا مستو دارتاشی هونهرمههه که ئه و هونهره
 مهزنی له وهستا مستوی باوکی وهگرتهبوو، زیاتر له بیست دهزگای دارگوژی

..... 77

سهریان لهوئ نه داوه، تا چرومه نهوئ و پرسیم ئایا کهس هاتووہ پرسپاری نه مانه بکات؟ وتیان نهخیر.. وتم نهو ده رایه و ده رگا و نهستووانه ی وهستا مستو چییان لی هاتووہ؟ وتیان هیچیان نه ماون جگه له یه که ده رگا نهویشمان بردو ته ههولیر، هه وهختی هاتی فهرموون برۆن بو خوتان بیبهن، بهم جوړه تم سامانه عننتیکه هونه ریه بههوی که مته رخه می دائیره ی شوینه واری ههولیر و ده زگای گشتی شوینه واره کان له نیوچوو.

له بیسته کاندایا و ژنیکی ئینگلیز ده چنه گوندی سیساوه که له باکووری شه قلاوه یه، له مالی عه بدولر حمان ناغا ده رگایه کی نه خشداری وهک نه مانه له ده سترکردی وهستا محهمه د نه مینی وهستا مستو ده بین، زور پتیاوان جوان ده بی و داوا له عه بدولر حمان ناغا ده کهن و نهویش ده یانداتی و ده یخه نه ناو فرۆکه که یان و ده رگا که ده به نه وه له ندهن، نه مانه پتیش هفتا سال نرخه نهو ده رگایا نه یان زانیوه که ئیستاش نهو هوشپاریه له دائیره ی شوینه واریا نییه، هه ندی کهس له کاتی ده سه لاتداریتی به عسدا له دائیره کانی شوینه واری ههولیر و سلیمانی بوونه ته بهر پتوه بهر، پاشان بوونه ته ده ردو به لا بو که له پووری کوردستان، که به شیکیان مروقی نادلسوز و دزی شوینه وار بوون و زیانی زوریان له شوینه وار داوه، هه ندیکیشیان دز نه بوون، به لام که مته رخه م بوون، دیاره مروث نه گه ر دللسوزی کورد و میژووی میلله تی خو ی بی که مته رخه میش ناب، بوچی له بهر ده رگای مالی بهر پتوه بهر که نه م هه موو که له پووره به نرخه له ناو بچن، پتیم وایه بهر پرسپاریتی میژووی له سه ر ملیانه و نه م تاوانانه ش بزر نابن.

بیری هونه ری خانووسازی و نه خشی کوردی له ناو کورددا نه بووه و پیشینان بایه خیان پت نه داوو، نه ندازیارانی کورد نهو فکریان هه ر له لا نه بووه. له م ولاته دا که بو یه که مجار خانووبه ری تیدا بهر هه م هاتوو له (زه قیا چه می) له گوندی شانده ده ر له سه ر قه راغی زئی، من یه که م کهس بووم بیرم له م دوو بابته کردو ته وه و له کتیبی (بانگه وازیکی بو روونا کبیرانی کورد له پتیاوی کوکړدنه وه و زیندوو کړدنه وهی که له پووری کوردیدا) باسم لیتیا نه وه کردوو که له سالی (۱۹۸۵) چاپ بووه.

ئیتستا شاره وانی سلیمانی نیازتتی بینایه کی شه ش قاتی له شوینیکی گرنگی ناو شار دروست بکات، من نه ندای لیژنه ی دروست کردنی نهو

بینایه‌م، سێ قاتی خواره‌وی من سه‌ره‌رشتی ده‌که‌م، له‌ویدا نمونه‌ی زۆر گرنه‌گ له‌ بیناسازی کوردی له‌ کوردستانی باکوور و باشوور و پوژیه‌لات زیندوو ده‌که‌مه‌وه، یه‌ک له‌وانه‌ ته‌ستوونه‌ داره‌کانی وه‌ستا مستۆیه، که له‌خانوی میرانی قادر به‌گ له‌ شه‌قلاوه‌ له‌ناوچوون، ته‌ستوونی وام له‌ هیچ شوتنی و له‌ هیچ فیلمیکدا نه‌دیوه، نه‌و ته‌ستوونانه‌ زیندوو ده‌که‌مه‌وه و ده‌بیته بینایه‌کی زۆر گرنه‌گ، هه‌روه‌ها سه‌عاتی (ئین په‌زازی جزیری) شی تیدا زیندوو ده‌که‌مه‌وه که وینه‌که‌ی له‌کتیبی «الجامع بین العلم والعمل في صناعة الحيل» هه‌یه، نه‌و سه‌عاته‌ به‌ ته‌سل هی زانای فیزیایی و فه‌له‌کی و وینه‌کیشی کورد (یوسفی ته‌ستورلابی) بووه، نه‌میش هاوچه‌رخ، یان که‌میک پیش ئین په‌زاز بوو، له‌نیوان سه‌ده‌ی (۱۱-۱۲)ی زایینی نه‌و سه‌عاته‌ی له‌ کوردستان دروست کردووه، ئیتر چ دیاره‌که‌ریان هه‌سه‌ن کیف، سه‌عاته‌که‌ ده‌وری (۳) مه‌تر و (۳۰) سم به‌لند و وه‌ک هۆده‌ بووه و له‌سه‌ر سه‌ره‌که‌ی بورجی فه‌له‌کی دروست کراون، هه‌ر بورجی له‌ چ پوژتیک بووه‌ ورده‌ ورده‌ له‌ سه‌عاته‌که‌دا دیار بووه، نه‌و سه‌عاته‌ش به‌ شه‌مێ ئیشی کردووه، مۆمی تواوه و چه‌ندین جوژه‌ ئامیتری میکانیکی ئالۆزی تیدا به‌کارهاتووه، پوژیش هه‌ر سه‌عاتیکی ته‌واو بووه‌ زه‌لامیکی ئالی له‌ یه‌کێ له‌و دوازه‌ په‌نجه‌ره‌ داره‌ ده‌رکه‌وتوو و خۆی پیشان داوه و دوو ده‌رگاکه‌ش گیراون.

مانه‌گ له‌ شه‌ویدا هیلال بێ، یان ته‌ریع، یان به‌در، یان میحاق له‌ هه‌موواندا به‌ قه‌د میقداری خۆی له‌و شه‌وه‌دا به‌ده‌رکه‌وتوو، بۆ سه‌عاته‌کانی شه‌ویش بازنه‌کانی خه‌ر بوون و جام له‌به‌ریان بووه‌ ورده‌ ورده‌ سه‌عات له‌ ده‌قیقه‌یه‌که‌دا چه‌ند ده‌رکه‌وتوو، له‌پشته‌وه‌ فانۆس هه‌بووه‌ هاوچۆی کردووه، پووناکی به‌قه‌ده‌ر نه‌و شه‌وه، سه‌عاته‌، ده‌قیقه‌یه‌ زیادی کردووه، نه‌و جامه‌ ته‌واو ده‌بوو پووناکی هه‌مووی ده‌گرت، واته‌ سه‌عات ته‌واو ده‌بوو به‌ره‌و خالی دیکه‌ ده‌چوو که شه‌ش سه‌عات ته‌واو ده‌بوو دوو به‌لنده‌ی بازی هه‌بووه، گولله‌یه‌کی خه‌ری وه‌ک گولله‌ تفه‌نگی کوردی له‌ ده‌نوکیانه‌وه‌ ده‌که‌وته‌ سه‌ر جامی پیش ده‌میان ته‌قه‌ی لیوه‌ هاتوو، (۵-۶) ئینسانی ئالی له‌ ناو سه‌عاته‌که‌ دروست کراوه، ئیتر که شه‌ش سه‌عات ته‌واو ده‌بوو هه‌موویان ده‌که‌وته‌ ئیش، نه‌وی بووق بوو، له‌ بووق و ده‌هۆل و (صنچ)ی ده‌دان و ده‌نگیکی گه‌وره‌ی مۆسیقای لی به‌رز ده‌بووه‌وه، خه‌لک ده‌یانزانی چ له‌ پوژ چ

له شهو شهش سوعات روښتووه، ئه مه كاريكي فله كي و ميكانيكې ئالوزه تا ئيستا نه و توانا يه مان نبييه نه وه بڅينه ئيش، به لام من هم سوعاته كه له سده ناوه نجيبه كاندا نمونه يه كي شارستانيه له كوردستاندا و تهنيا يه كيكي وهك نه وه هه بووه دهوله تي دوسته كي كورد له كاتي (نصر الدوله) ي كوري مهرواني كوري كهك له سده ي يازدهدا له سهرباني مزگه وتي گه وري فارقين دروستي كړدبوو، كه شويته واره كانيشي تا سالي (۱۹۱۰) مابوو، نه مهش به شپوه ي هوه دهك له سهر بيناي شاره واني زيندو دهكه مه وه و ده بيته شتيكي نه نتيكه، به لام تهنيا له رووي ته لارسازي و شپوه و ويته وه زيندووي دهكه مه وه، له رووي فله كي و ئيش كړدنه كاني تره وه كهس نبييه نه مه زيندو بكا ته وه، به داخه وه نه گهر زاناي به هره مه ند (عبدو خالق مه عرووف) بمايه كه له نه ندازه ي ميكانيكيدا مروقيكي به هره مه ند بوو پهنه گه بيتوانيا يه نه مه بڅاته وه كار كه به داخه وه به دهستي دوژمنان له هه و لير له (۱۰ ي نيساني ۱۹۸۵) شه هيد كرا.

به م شپوه يه ده توانين كولتووري ته لارسازي نه ته وايه تي كورد زيندو بكه ينه وه له بينايه نوتيه كاندا گرنگيان پي بدين، هه روه ها نه قاشه كاني كوردستان وهك (عالي نه قاشي كه ركوكي) و (گول محمه دي سني) و (ئيسماعيل) و (عالي نه كبري سني) كه نه مانه هه موو نه قشه كانيان له كوردستاندا تا ئيستا ماون و نه قشه كاني وهستا عه بدو لاي شيرين دهست و نيعمه تولاي سني (نيعمه تيان) ده توانين نه مانهش زيندو بكه ينه وه، يان نه قاشه كاني (مديات) ي ناوچه ي ماردين و نه خشه كاني كاتي - كاشي - كه له هه ندي شوي عيراقى كونا ماون، ده توانين نه وانه هه موويان زيندو بكه ينه وه، كاره كاني وهستا و بيناساز و نه قاشه كاني مديات و ماردين وهك ئيبراهيم گدو و مهلكيتي كوري جهرجيس گندوزه و ئوستاد جبي و شيخ زروكي ده توانري له بينا نوتيه كاندا زيندو بكرينه وه.

جان وهيسي سني له سده ي نوژده يه مدا له خانه قاي ته وپله هه ندي كاري خورده سازي به شووشه ي رهنكاوړه نگ وهك (ئاوينه به ند) ه گوره كه له خانه قادا كړدوه و دارتاش و نه ستوونه داري (محمه د عالي) ش نه خشي زور جواني هه بوو، له خه لوه تي شيخ عه بدو لپه چمانى كوري شيخ سيراچه ددين كه هوه يه كي بچكوله بوو ويته ي زياتر (۲۰۰) بلبلي تيدا هه بوو، له گه ل ويته ي

گولی جوان و ناسک، به داخه وه که ویستی له سهر حیسابی خوی چاکی بکاته وه هه ندی که سی هیچ له بارانه بووی کۆنه به عسی له م سالانه ی دواییدا بۆ دزی کردن له پاره ی به هه شتی شیخ عوسمانی بیاره رووخاندیان، له (۱۹۹۳) پیوه ندیمان به وه کیله که ی کرد که ناوی حاجی جه لال بوو، ئیمه «کۆمه له ی که له پوو» چووین به قیدیوش وینه مان گرت، سه ربانی هه ندی هۆده ی که وتبوو ته ویتله ویران کرابوو، به لام ده سکاری ته کیه که ی نه کردبوو، حکومه تی عیراقیش نه پرووخاندبوو و ئه فسه ریکی موته ده ی چوو بوو هه ندی درز و که لینی به که چ چاک کردبوو وه . نووسراوی ره سمیشمان برد وه کیله که بزانی له (۱۹۸۲) دا خانه قا کراوه ته بینایه کی شوینه وار، تا ده سکاری دیواره کان و گومه زه کۆن و نه خشداره که ی سهر گۆری شیخ سیراجه ددین نه کات، ته نانه ت (چله خانه) که جیگه ی زیکر و عیباده تی نه و که سانه بوو که هه لبرتیرا بوون بینه خه لیفه ساغ بوو، پیمان وت (چله خانه) ش نابێ که چکاری بکریته وه و ده بی ههروهک خوی بمینی، پاش نه وه ی که پیوه ندی حاجی جه لال به خانه قا که وه نه ما، جه ماعه تی له بنه ماله ی شیخان چوو بوونه لای پیره میتردیک که ناوی شیخ سه فا بوو هه لیان خه له تاندبوو و نه ندازباریکی ناله باری بی ته جربه ی ده رجووی نویمان له گه ل خویان بردبوو فتوایان لی وه رگرتبوو به درۆ وتبووی خانه قا بی که لک بووه و ده رووخی، تا نه ویش بیسته شه ریک له دزیه که دا، ئیمه نه ندازباری ته لارسازی و که له پوورناس که له کۆمه له ی که له پوو نه ندام بوو، له گه ل خۆمان برد که کاک فارووق خانه قینی بوو، وتی خانه قا هه مووی ساغه و پیویست به رووخاندن ناکات، نه و که سانه ی ویستیان خانه قا پرووختین و رووخاندیشیان هۆی سه ره کی نه م تاوانه یان بۆ دزی کردن بوو، عه توفی بابه حاجی خه لکی ته ویتله و نه زیفی برای بوون که ئیستاش نه زیف نه ندامی کۆمه له ی که له پوو وه و نه مه ش گوناھی که وه ره ی نه زیف بوو، چونکه من له کاتی خویدا نه و دۆکیسو میتنته م دابوو بی له گه ل نه و وتاره ی ده رباره ی خانه قا که له هه شتاکاندا له گوژاری (کاروان) ی ژماره دوودا بلاوم کردبووه وه و پیم وت هه ر کاتی مه ترسی له سهر نه م ته کیه یه هه بوو به من بلتی، دوایی له لای لیژنه ی که له پوو وه به رامبه ر خانه قا نه ومان کرده به پررس و قمان هه ر کاتی شتی هه بی کۆمه له ی که له پوو ناگادار بکه ره وه و نه ویش به لینی دا، که چی خۆی له کۆبوونه وه ی رووخاندنه که یدا له (مزگه وتی قه زازه کان) ناماده

ببوو و به ئیمه شی نه وتبوو، چونکه براکهی دهکرایه سه ره رشتیاری رووخاندن و سه ره له نوئی ئاواکردنه وهی بینایه کی نوئی له شوینه کهیدا. ئەو خانه قا مه زنه که جوانترین خانه قای کوردستانی گه وره بوو، ویرانیان کرد و له ناویان برد.

خانه قای شیخ ئەحمەدی (خزنا)م له ناوچهی قامشلی دیوه و خانه قای شیخان (نووershin) له ویلایه تی بدلیس و خانه قای شیخانی شوێشگێڕانی هیزانم له هیزانی کوردستانی باکوور دیوه و گه لئی خانه قای ترم بینوه هیچیان وهک خانه قای تهوێله جوانتر نه کهوتنه بهرچاوم و جوان نه بوون. ئەمه شیان بو ته ماع و دزی کردن له پاره ی شیخ عوسمان له ناو برد که پژیسی سه دام پیزی لیگرت و له کاتی ویرانکردنی تهوێله دا نه پرووخاند. دوا یی کاغه زم بو شیخ عوسمان نووسی که له ئەسته نبوول بوو، شیخ عوسمان زۆر تووره ببوو، وتبووی من نه موتووه بیرووخیتن، به لکو وتومه ته عمیری بکه ن. پتیوسته ئەم تاوانبارانه بدرینه دادگا، تا کهسانی نا کورد و ته ماعکاری دیکه نه چن بینا که له پووریه کانی کوردستان له ناو بهرن.

زیندوو کردنه وهی کاری بیناسازی کارتیکی گه وره و سه ساسه، دنیای پیتشکه وتوو زۆر نرخ دیه زانی، بو نمونه وهک پیتشتر باسم کرد له کاتی که جه زانییر داگیرکرای فره نسی بوو روژنامه نووسیکی فره نسی و تاریکی ده رباری هونه ری ته لار سازی جه زانییر نووسی بوو ده سه لاتی فره نسی دایانه دادگا، گوا یه به وه ههستی نه ته وه یی زیندوو ده بیتته وه، ئەوه هینه کاریگه ره، ئیستا نهک هه ر پتیوسته ئەم بینا کۆتانه بیاریژین، به لکو ده بی گه ره که کۆنه کانی شاره کانیش بیاریژین، ئەو گه ره کانه ی که ئەسلی میژووی شاره کانن، شاره کان زۆر گه وره ده بن، با به شی کۆن و ئەوه ی ماوه له و گه ره کانه و به شه کان یان مینێ، چونکه ته رزی میعمار ییان جو دایه و له پاشه روژدا ده بنه شوینی گه شتوگوزاری له ناو شاره کاند و بو لی کۆلینه وهی بیناسازی کوردی که لک له و خانووانه وه رده گیر ی، ماوه یه کی زۆر بوو ئەم بیرم هه بوو و توانیم بیکه مه بریاریکی ره سمی له رتی ئەنجوومه نی وه زیرانه وه به بریاری (۱۲۷) که له روژی (۱۹۹۸/۹/۹) دا بریاری له سه ر پاراستنی گه ره که کۆن و بینا که له پووریه کانی دا، هه مان ئەو پیتشنیاره م نووسی بو وه زیری روژشبیاری و شاره وانی هه ولیر تا ئەوانیش ئەو گه ره که کۆتانه ی ماون وهک گه ره کی ته عجیل و به شتی که له شیخه لالا و ئەوانه ی ده وک و زاخو و نامیدی و ئاکری

بپارتیزین و وهک له (۱/۱۰/۱۹۹۹)دا له رۆژنامه‌ی (دهنگی میللهت)دا نووسیم. ئومێده‌وارم ئهم پرۆژه‌یه به کرده‌وه به‌یتریتته پێش و سیمای شارستانی کۆن بپارتیزین، نزیکه‌ی (۲۵) ساله هه‌ول ده‌ده‌م ئهم که‌له‌پووره بپارتیزم و له‌م پێناوه‌شدا تووشی زۆر په‌نج و زه‌حمه‌ت بووم، من به ئیله‌حاحه‌وه ئیش ده‌که‌م تا ئهو بینایانه ئیستملاک بکړین و بپارتیزین، ولاتانی پێشکه‌وتوو ئه‌مانه ده‌پارتیزن که له شاره‌کانیان ماوه پاش ئه‌وه‌ی هوشیاری رۆشنییری په‌یدا‌بووه.

* له سۆمال له‌کاتی سه‌رۆک (مه‌مه‌د سیاد به‌ری) بپارداردا گه‌رپه‌کیکی کۆن پرووختین و کۆشکی کۆماری له‌سه‌ر دامه‌زریتن، خه‌لکی گه‌رپه‌ک رازی نه‌بوون و وتیان گه‌رپه‌که‌که شوێنه‌وارییه و رازی نابین پرووختی، ئیتر شکایه‌تیان برده دادگا له پتی پارێزه‌ره‌وه، دادگا حه‌قیان دایه خه‌لکی گه‌رپه‌که‌که و نه‌یانهیشت حکومه‌ت خانوه‌کانی پرووختی.

- به‌ئێ... که‌چی هه‌ندێ له چه‌په‌کانی لای خۆمان ده‌یانوت شوێنه‌وار چیه ئه‌مه کۆنه‌خوازییه، بێگومان ئه‌مه وه‌ک چۆن به شیوه‌یه‌کی نادروست له شیوعیه‌ت گه‌یشته‌بوون له‌مه‌شدا هه‌ر به هه‌له‌دا چوو‌بوون. چینی میلی گه‌رپه‌کیکی له شاریکی خۆیدا له‌سه‌ر ته‌رزی عه‌ره‌بی - ئیسلامی ئاوه‌دان کردۆته‌وه، چونکه له سه‌ده ناوه‌نجیه‌کاندا جالیه‌یه‌ک له بازرگانه عه‌ره‌به ئیسلامه‌کان له‌و شاره‌دا ژیاون، ئیتر بۆ زیندوو‌کردنه‌وه‌ی یادی ئه‌وکاته گه‌رپه‌کیکی خۆیان له‌سه‌ر ئه‌و ته‌رزه ئاوه‌دان کرایه‌وه... لای خۆمان ده‌یانوت ئه‌مه کۆنه‌په‌رستییه، وه‌ک گروپی (روانگه) که ده‌یانوت می‌ژوو و شوێنه‌وار چیه ئه‌مانه کۆنه‌په‌رستین. زۆر دژایه‌تی ئه‌ده‌ب و که‌له‌پووری شارستانی کوردییان کرد، زۆر غه‌وه‌م له کتێبه‌که‌مدا هێناوه‌ته‌وه، غه‌وه‌یه‌که‌م هێنا‌بوویه‌وه که کتێلیکی نووسراوی خه‌زنه‌دارێکی بابان له کۆیه، کابرایه‌ک به‌ناوی موخته‌سه‌م مه‌لا مه‌جید موختی برده‌بوی و بۆ سووکایه‌تی کردن به می‌ژوو خسته‌بوویه سه‌ر ده‌می ئاوده‌سته‌خانه‌ی خۆی، له چ ولاتیک ئه‌مه رویداوه؟! دوا‌یی پاش سالتیک له راپه‌ڕین من چووم بۆ لای مه‌لا مه‌جید به ته‌نیا له‌مال بوو بیره‌وه‌ری ئه‌وم تو‌مار کرد، که‌س له‌مال نه‌بوو جگه له خۆی ئاوده‌سته‌که‌شم پشکنی وتم به‌لکه به‌رده‌که بدۆزمه‌وه، بیه‌نیم چیمه‌نتۆ کرابوو که رهنگه به‌رده‌که له‌ژێر چیمه‌نتۆکه‌دا مایه‌ته‌وه، چونکه له شه‌سته‌کاندا ئه‌و کاره‌یان کردبوو. رۆشنییرانی کورد رۆل‌تیکیان له‌م بواره‌دا نه‌بووه له‌به‌ر ئه‌وه به‌رانه‌ر که‌له‌پووری

دهزگای گشتی شوینه واران ته نیا یهک بینایه ی که له پووری له سلیمانی کړی، نه گهر بارودوخی جهنگ نه بویه چه ندین خانووی که له پووری ده کړی و کرین و (نیستیملاک کردن) یش به هاندانی من بوو، نه وه شیان خانووی حاجی ره شیدی وه سمان چا ویش بوو، نه خو شخانه ی سه ربازی ئینگلیزه کانی تیدا بوو که له کاتی شیخ مه محمود هاتبوونه سلیمانی، نه مهش نه خش و نیگاری زوری تیدا بوو، په نجه ره کانی به شووشه ی رهنگاوړهنگ و شریته داری ناسک و عروسیه گه وره رهنگاوړهنگه کeshی به پانی (۳) مه تر تیدا بوو، هه مووی له لای دارتاشی هونه رمه ند وهستا قاسمی سبه یی دروست کرابوون، له گهل چه ندین نه خشی سوره یا و لاله که به ناوینه له نیوان تاقه کاندرا دروست کرابوون، دهزگای شوینه واران زیاتر له بهر نهو خه سه ته میژوو بیه ی که نه خو شخانه ی سه ربازی ئینگلیزی بوو کړی.

وهک له راپورته که مدا بۆیانم نووسیبوو، له چه ندین شویندا ناوی به شهکان به زمانی ئینگلیزی نووسرابوون، نه م بینایه که نیستیملاک کرا درایه دهست دائیره ی شوینه واری سلیمانی و بووه مولکی نه م دائیره ی، به ریتوه به ره که ی (ره فقیق فه تحو لالا) له بوازی شوینه واره کاندرا زور که مه تر خه م بوو، به لام نه مزانیوه دز بووبی وهک هه ندی له به ریتوه به رانی شوینه وار، ره فقیق نهو بینایه ی ته سلیمی پاسه وانئ کرد به ناوی (عه بدوللا فرهج) که هه ره سی شوینه وار بوو تا بیپاریزی، نه مهش چه ند جاریک برا بۆ نه من به تۆمه تی نهو دی پشتگیری پیشمه رگه یه، وهختیک له پاش نه نفال له قه ره داغه وه هاته ناو شار و چوه ناو خانووه که، له به هاری (۱۹۸۸) (موعته سه م ره شید) ی به ریتوه به ری شوینه واره کان هه ره شه ی لیکرد که نه گهر له خانووه که ده رنه چئ شکاتی لی دهکات، ئیتر ده بوو چۆلی بکات، پاشان موعته سه م خانووه که ی هه له شه شاندوه و خانوویه کیشی له هه وش ی بینا که دا رووخاند. که هه ریه که یان به موشته مه لاتوه چوار هو ده بوون، به بی ئیزنی دهزگای گشتی شوینه واران، خانوویه کی بۆ خو ی له سه ر بناغه رووخینراوه که به کو نکریت دروست کرد، ده رگا کانی بی نا گه وره که له پووریه که ی ده ره ئناو کردیه ده رگای ژووره کانی خو ی و نهو خانووه که له پووریه ی به بی ده رگا هیشته وه، ئیستا ده سه لاتی سلیمانی لیژنه یه کی لیکۆلینه وه ی بۆ موعته سه م داناوه و پاش نهو دی

به‌هاندانی وه‌زیری پیتشو (جه‌مال عه‌بدول) پارچه زه‌وییه‌کیشی وه‌رگرت له‌گه‌ل (۱۰۷,۳۰۰) دینار تا خانوویه‌کی تر دروست بکات و ئه‌وه بو به‌رتیه‌به‌رایه‌تی شوینه‌واری سلیمانی به‌جێ به‌یلتی، که دیتی هۆده‌کانی ته‌قیون و ئیتربه که‌لک نایه‌ن و رۆژنامه‌ی (کوردستانی نوێ) ش به‌لا په‌رپه‌یک دژی موخته‌سه‌می نووسی و په‌خنه‌ی له (جه‌مال عه‌بدول) گرت که خه‌تای ئه‌و بووه و زه‌وی و پاره‌شی داوه‌ته‌ کابرا، جه‌مال به‌رگری له‌خۆی کرد له‌ هه‌مان رۆژنامه‌شدا ئیعترافی کرد که زه‌وی و پاره‌ی دراوه‌تی و هه‌ر شتی که رۆژنامه‌که نووسیویه‌تی له‌ باره‌ی وێران کردنی خانووه‌که له‌ لایه‌ن موخته‌سه‌مه‌وه راسته و خانووه‌که خۆی موته‌جاوزه، یانی به‌ پێچه‌وانه‌ی یاسا بینای کردووه و خانووه‌که‌ی وێران کردووه و قه‌ره‌بوو له‌سه‌ر ته‌جاوز نییه، وه‌ختیکیش (عادل مه‌جید) که ئه‌ویش ماوه‌یه‌ک به‌رتیه‌به‌ر بوو مائی برده‌ ناوی و مریشکی تیدا به‌خێو ده‌کرد. فه‌رموون به‌عس بیت خانووتیکی که‌له‌پووری بکړی، به‌لام به‌رتیه‌به‌رتیکی کورد به‌رتیه‌به‌ری دائیره‌ی شوینه‌واری سلیمانی وێرانی بکات. جا کوانی دلسۆزی؟

بێگومان هه‌ندێ له‌ به‌رتیه‌به‌رانی شوینه‌واره‌کانی کوردستان که‌مه‌ته‌رخم و نادلسۆز بوون که چه‌ندین شوینه‌واری کوردستانیان به‌ وێران کردنی یه‌که‌جاره‌کی داوه، ئه‌مانه‌شم رۆژانه له‌ یاداشته‌کاغدا تۆمار کردووه، ئومێده‌وارم له‌مه‌ولا پارتی و یه‌کیته‌ی بیرێ له‌ شوینه‌واری کوردستان بکه‌نه‌وه و که‌سانی نالایق و دز له‌ دائیره‌کانی شوینه‌وار دووربخه‌نه‌وه و فه‌رمانبه‌ره‌ دلسۆزه‌کان به‌ینه‌ پێش و وه‌زعی شوینه‌وار و که‌له‌پووری کوردی چاک بکه‌ن.

(موخته‌سه‌م ره‌شید) مۆزه‌خانه‌ی شۆرشێ ئه‌یلوولیشی له‌ گه‌ل‌اله‌ تالان کرد و ئه‌وکاته خوالێخۆشبوو (دارا توفیق)ی توورپه‌ کرد و هه‌روه‌ک بیستوومه (د). که‌مال مه‌زه‌ره‌)یش له‌سه‌ر ئه‌م کاره‌ی بێزاری خۆی ده‌رپیه‌، هه‌روه‌ها تۆمه‌تی هه‌ل‌کۆلینه‌وه‌ی شوینه‌واره‌کانی پێنجوینیشی به‌شێوه‌ی ناشه‌رعی درابووه‌ پال.

* پیت وایه‌ هۆبه‌کانی راگه‌یاندن، به‌تایبه‌ت راډیۆ و ته‌له‌فزیۆن له‌باره‌ی خزمه‌ت‌کردنی که‌له‌پووری نه‌ته‌وايه‌ تیمانه‌وه له‌ ئاستی به‌رپرسیاریتی خۆیاندا بووبن؟

- ئه‌م راډیۆ و ته‌له‌فزیۆنه‌ی که له‌پاش راپه‌ڕین له‌ کوردستاندا په‌یدا بوون ده‌یان‌توانی ده‌وری زۆر له‌ هوشیار‌کردنه‌وه‌ی خه‌لک له‌ بواری شوینه‌وار و میژوو

و که له پوردا ببینن، به لّام به پراستی شتیکی وایان نه کرد و تا نه مړوش پوځی
 خوځان نه بینیه، بویه به پر سیار ټټی میژو و بیان ده که و ټټه سهر، له بهر نه وهی
 هندی له وانه ی نه م شو ټټانه یان به پټوه ده برد، یان ده ور ټکی به رزبان هه بوو،
 به لّام دلّسوز نه بوون، هه ندی کیشیان نو که و جاسوسی کوڼی حکومت بوون و
 که سانی باشیان دوور ده خسته وه، نه مانه پروایان به کورد و کولتووری کورد
 نه بوو، له بهر نه وه ده وری خوځان نه دی، هه ندی کیشیان که سانی پاکي سهر به
 شوړش بوون، به لّام ده ربه ی شو ټټنه وار و که له پووری شارستانی ټټی نه
 هوشیار بیه یان نه بوو و روښن بیر یان نرم بوو، نه رکی خوځان جیبه جی نه کرد،
 هندی به رنامه ی بی که لک و شیواندن و چه واشه کردنی میژووی کورد بیان
 بلا و ده کرده وه، له کاتی که دا پټو سیتمان به که له پووری شارستانی کورد هه یه.

ټټمه که گله یی له ر ابر دوو ده که یان و ده ټټین میژو و مان فو تا وه و نه نو سراهه،
 نه مه هه لټ که بو نه وه ی بایه خ به و بوارانه بدری، فیلمی توند و تیژی دټن
 بلاوی ده که نه وه، نه مانه که سانی خو په رستن و حه ز نا کهن که سانی زیره ک له و
 بوارانه نزیک ببڼه وه، نه گهر دلّسوز بو نایه دا وایان له که سانی پاک و پسر پور
 ده کرد و یار مه ټټیان ده دان شتی به که لک بلا و به که نه وه.

* جوانترین نه خش و نیگاری کوڼ، خه نه جهری، سیمفونیایه ک، لاوکی،
 خه ونیک له لای تو دا چین؟

- جوانترین نه خش و نیگار لای من په یکه ری پاشای ده وله تی لوځی
 کوردستانی کوڼ (نانوبانی نی) یه که له سهر شاخی زها و هه لکه ندر اوه له
 هزار ی سییه می پټش زاین که نوو سینی مسماری له که لدا یه، (نانوبانی نی)
 گه وری لوځو بووه و پاشای نه و به شه ی کوردستان بوو که ده وله تی لوځو
 له نا وچه ی کرمانشا هندی جار ورمی تا زنی گه وری و هه ولتری که و ټټه ژیر
 ده ست، هه ندی کیان له ولاتی ناشو وریش حو کمیان کرد بوو، چونکه ناوی دوو
 سی پاشا له پاشایانی ده وله تی ناشوور لوځویه، شو ټنه وار ناسان و ا ټټده گه ن
 لوځو بن، له نامه خان ی پاشای ناشووری، ناشوور بانیا ل له و حیکی مسماری
 نوو سراهه له باره ی لوځو کانه وه به ریز دکتور فه وری ره شید له کتیبه که یدا
 «نارامسین ملک الجهات الأربعة» بلاوی کرد و ټټه وه، له و له وحه مسماریه دا
 هاتووه «لوځیه کان که باوکیان نانوبانی نیه (۳۶) هزار جهنگا وریان هیترشیان
 برده سهر باشووری نه نادوځ و داگیریان کرد، گه رانه وه هیترشیان برده سهر

كهنداو و به‌حرّین و عومانیان داگیر کرد، ئەوانه زۆر به‌هێز بوون نارامسینی
 ئەكەدی وای دەزانی لۆلۆییەكان لە پەگەزی مڕۆڤ نین و لە شیرى (تیامە)یان
 خواردۆتەوه، بەلكو لە جن و شەیتانن دایکیان تیامەیه كه خوداوەندی شەپە و
 ژنى ئانوبانیینه، وا بەناوبانگ بوون كه چەكى شەپە کاریان تیتناكات، ئینجا
 نارامسین داوای لە فەرماندهی سەربازی خۆی کرد كه ناوی (لدو) بوو وتی
 هەندێکیان بگره و نێزەیان لیبدە، ئەگەر خۆتییان لیتهات واتە ئەوانه مڕۆڤن،
 دواىي كه هەندێکیان گرت و نێزەیان لێدان و خۆتییان لیتهات زانییان مڕۆڤن،
 هەر بۆیه نارامسین داوای لە (عشتار) کرد پتی بدات تا بچیتە شەپە
 لۆلۆیی، بەلام نارامسین سێ سال لەسەر یەك هێرشى کردنه سەر، جارێك به
 (١٢٠) هەزار سەربازەوه، جارى دووهم به (٩٠) هەزار سەربازەوه، جارى
 سێیەم به (٦٧٠٠) سەربازەوه هەموویان کوژران، ئینجا لە عشتار پاراێهوه كه
 ئیزنی بدا بچیتە شەپەیان و سەرکەوئ، لەبەر ئەوهی بێ پەزەمەندی عشتار چوو
 بوو واشى تەفسیر کردبوو كه بەبێ پەزەمەندی ئەم خواوەنده چوو، بۆیه
 لەشکرەكەى هەمووی قەر بووه، ئیتر پێگەى دەدات و دەچێ ئەمجاره لە
 شەپەكه‌دا سەردەكه‌وئ و دوازه كه‌س لە شەپەكه‌ به‌دیل ده‌گرت و داوا له
 عشتار ده‌كات پێگەى بدات بیانكوژێ، عشتار ده‌لێ مه‌یانكوژه ئیمه‌ له
 كۆمه‌لگای خواوەندان خۆمان سزای ئەو میلله‌ته‌ ده‌هەین و برا ده‌كه‌ینه‌ دوژمن له
 براى خۆى و شار دوژمنى شار و گوند دوژمنى گوند و شارستانییه‌ تیان له‌ناو
 ده‌به‌ین». له (پێگای كوردستان) له (١٢/٥/١٩٩٥) ئەمەم بلاوكردهوه له
 ژێر ناوێشانى «یه‌كبوون و به‌هێزى، دووبەرەكی و لاوازی كورد له‌ نووسینیکی
 بسماریدا - ناراسته‌یه‌ بۆ سەركرده‌كانى شەپەى براكوژی» تا عیبره‌تى لێ
 وه‌ربگرن كه‌ وه‌ختی لۆلۆییەكان یەك بوون توانییان (به‌ گوێره‌ی ئەو نووسینه
 ئەگەر ئەفسانه‌ش بێ وا نووسراوه‌) كهنداو و به‌حرین و عومان داگیر بكهن،
 بەلام كاتێ دووبەرەكی كه‌وته‌ ناو ئەو میلله‌ته‌وه‌ چۆن بوونه‌ میلله‌تییكى بێهێز و
 دوژمنان ولاتیان لێ داگیرکردن، كوردیش وایه‌ ئەگەر یەك ده‌ست بێ دوژمن
 پتییان ناوێرێ، هۆكارى سەرنه‌كه‌وتنى كورد دووبەرەكییە، وه‌ك قازى «شهاب
 الدین ابن فضل الله العمري» مێژوونووسى میسرى له‌نیوان سەده‌ی
 (١٣-١٤) نووسیویه‌تى «الاكراد أمم لا تحصی و خلائق لا تعد فلولاً أن
 سیف الفتنة بینهم مسلول ینبه‌ نائمهم و یحصد قائمهم لفاضا على البلاد و

فازوا بالطريق والتالد» جگه رځوتنی مه زنیښ دهلی:

«نهمیر و به گلهر و ناغا و پسمام

کرن و یران سهر و بورج و خانی

وهکو شیر و پلنگان نهم دهچوون هه

پوځی په نیر ژمدی داننی هیلانی

نهری بووکتی په پووکتی ژار و مهستی

له سهر سنگی ته زما څاما بیانی

بووک یانی کوردستان، نومیده وارم نهم حزبانه بینه یهک و دهوری خوځان له
رژگارکردنی کوردستاندا بیین.

* پتویسته ژبانه می ندهبی و خوتندن و بهرهمه کانت بزانی؟

- له م چاوپیکه وتنه دا زور له ههول و تیکوشانه کام له بواری کولتور و
شوینه وار و ندهبیات باس کرد، لیسته یهک له نووسینانهم که هندیکیان
پاکنوس کراون و هندیکیان ماویانه، له وهش دانه یه کتان له لایه... کتیبه که م
(دیوانی کرمانجی) له میژووی ندهبی کرمانجی دهکولتیه وه، که له لایه ن
رؤشنیران نهوپه ری بایه خداره، به دهیان لیکولتیه وه و وتارم له بواری ندهبی
کوردیدا بلاوکر دووه توه و زوریش ماون و بلاو نه بونه توه، کتیبی (یوسف و
زوله یخا) ی سه لیمی هیزانیم ناماده کرد بو چاپ که له سهر سی دانه
دهستنووسی کوردستانی باکوور لیکولتیه وه له باره وه یه وه کردبو و له سالی
(۱۹۸۴) دا دامه نه مینداریتی گشتی رؤشنیری له ههولیر و برپاری چاپ
کردنی درا، به لام حهوت سال لهوئ مایه وه و به نه نقه ست چاپیان نه کرد و
فهوتان دیان، یانی به قه دهر حهوت سالی به ندرکردنی یوسف له میسر له لایان
مایه وه!

* چی لاوازییه که له لیتوتیرینه وهی نه کادیمیدا هیه و لیکدانه وهی بهرنامه ی
میژووی چیه و ریگاکانی په یداکردنی زانست چین و نه زمونه کانی خوت له م
بوارانه دا چین؟

- یه که مین کهس که ره خنه ی میژووی نووسیبت «هیکتا بوسی مهله تی
یونانی» بوو له سده ی (۶) ی پیش زاین که ره خنه ی له سهرگوروشته کانی
پیش خو ی گرتووه، هندی له زانیانی بهرنامه ی توتیرینه وهی زانستی یه که مین

جار که روایاتی میثرووی پیچکستوه دهلین زانایانی نیسلام له (مصلح الحدیث) دا سه نه دی روایه ته کان که پشتا و پشت له یه کیان بیستوه، ئینجا به پیتی وه سفه کان و ره وشت و تهبعی راوییه کان نه گهر خراب بن زانایانی هدهیث و توویانه خراپه و پشت به ریوایه تی ئو که سه نه به ستراوه، له بهر ئوه هدهیث که ده درینه پال پیغه مبهردوای قورنانه که سه سهرچاوهی ئایینی نیسلامه، زور زانا ته حقیقیان له هدهیثانه کردوه، جاری واهه بووه زانایه که له خوراسان سه فهری بو میسر، یان هندستان کردوه تا سوواخی راستیتی هدهیثی بزانی، به لام ئوهی که سه نه دی روایاتی هدهیثی وه که بهرنامه داناوه، زانای کورد ئین سه لاهی شاره زووری بووه که له سه دهی سیزدهی زاینیدا کتیبی به ناوی «مصلح الحدیث» دانا، هه ندیک زانا شهرح و تهعلیقان له سه ر نه مهی ئین سه لاه نووسیوه، یه که له وانه حافزی مه شهووری هدهیث زهینودینی عیراقی عه بدولر هحیم که خه لکی کوردستانی باشوور بووه، ئوه شهرحی بو داناوه که ماموستای ئین هه جهری عه سقه لانی بووه، ئین هه جهر «نوخبة الفکر» ی نووسیوه ههر له زانستی (مصلح الحدیث) خویشی شهرحی (نوخبة الفکر) ی کردوه، وهختی خوئی من ده رخم کردوه، ئین خه لدوون دانهری زانستی ئیجتماعه و که لکم له هه موویان وه رگرتوه و زور هیز به میثروونوس و لیکوله ره وه کان ده به خشن.

* له بهرنامه ی لیتوتزینه وهی زانستیدا چون باسی پیشه کی نووسین کراوه؟
 - مه رجیکی تری بهرنامه ی لیتوتزینه وهی زانستی نووسینی پیشه کییه، (د. عه لی جه واد نه لته اهر) ده لی نه گهر بابه تی (۳۰۰) لاپه ره بی گرنکه پیشه کی له (۵-۶) لاپه ره که متر نه بی، پیشه کیش عاده تن دانه ر تییدا ده ستیشانی بابه ته که ی ده کات و پلانی له م بابه ته دا چونه و هوکاره کانی هه لباردنی بابه ته که و بوچی ده ستیشانی کردوه ده کات، به رای من (۵-۶) لاپه ره که مه و بهش ناکات، زانایانی تری ئو بوارهش ههر ته نکید له سه ر پیشه کی ده کهن، ئو بهرنامه نه کادییانه به زور مه رجه وه به ستراوه ته وه و به پیتی نه زموونی نووسینی خوم ده بی سه ره به سستی زیاتر بدری به دانه ر، سه رچاوه کانی تویتزینه وهش نوخته یه که، له لیتوتزینه وهی نه کادییدا کاتی خاوه نی باسه که، یان نامه ی ماجستیر و دکتورا باسی ئو سه رچاوانه ده کهن، له پاش (پیشه کی) پیویست به وه ناکات له وی بابه خی ئو سه رچاوانه بنووسی، چونکه له

په راویزه کانا ده زانړی، بیجگه له هندی سهرچاوهی گرنګ به تاییه دهستنووسه کان، زورجار قوتابی زانیاریی که مه و بوئوهی قه باره لیکوئینه وه که ی بگاته (۱۵۰) لاپره و ره خنه ی لینه گیری، دیت هم شیوازه به کار دینې و زیاد له پیویست دهر باره ی هلسه نگانندی نو سهرچاوانه دهنوسی، به لام بو میژوونوسی تر نه مه پیویست ناکات سهرچاوهی ده گمن نه بی (دهبی بزاین لیژدها مه به ستم لیستی ناوی سهرچاوه کان نییه).

* نه ی په راویزه کان چوڼ مامه له یان له گه لدا ده کری؟

- کوکر دنه وهی په راویزه کان و بلاوکر دنه وه یان پیکه وه له پاش هر مه و زووعیک، یان به شیک له به شه کانی کتیب به باش ده زانم، چونکه هر په راویزیک له شوینی خو ی نامینې و دوور ده که ویتته وه و ده بیته بار گرانییه ک بو خوتنده وار تا په ره کانی کتیب ه لبداته وه و هم مو جار یک بیچته سهر په راویزه کان، تا هر په راویزیک بدوزیتته وه، هروها له عه بیه کانی هم ریپازه نه وه جار هیه له بیری خوتنده وار ده چی ته ماشای په راویز بکات و جاریش هیه ماندوه و هر ته ماشاشیان ناکات، نه گهر هلهش که و ته زنجیره ی په راویزه کانه وه که زور جاریش نه مه رووده ات، نه وه زور به زحمه ت خوتنده وار په راویزه که ی بو ده دوزرتته وه و جار هیه سهری لی ده شیوی و له باتی هم په راویزه، په راویزی دیکه ده خوتنیتته وه که نه مه هم مویم به سهر هاتوه، به لام نه گهر هر په راویزیک له شوینی خو ی و له دامه نی لاپره که دا بنووسرت زور باشته و هم هم مو گيروگرفتانه دروست نابن. رهنگه هم ریپازه هلهیه له ریگای نه کادییه کانه وه په یدا بویت. کوکر دنه وهی وینه کانی نیو کتیبیش و بلاوکر دنه وه یان پیکه وه له کوتایی کتیبدا، هه مان خه وش و نو قسانیه کانی کوکر دنه وهی په راویزه کان و پیکه وه بلاوکر دنه وه یان هیه.

نه نو سینی ناوی سهرچاوه کان به تاییه تی گرنګه کان له نیو ناوهر وکی کتیبدا هریک له شوینی خو ی و کوکر دنه وه یان له په راویژدا به شیوهیه کی به رده وام، نه مهش چندين هله ی به دوا دای، نه گهر چی هم ریپازه نه کادییه و وهک هیلکه یه کی پاکراوه، به لام ناوه که ی بوگه نه و چندين خه وش زانستی هیه، له وانه کوکر دنه وهی نو سین و زانیارییه کانی چندين میژوونوس و سهرچاوه پیکه وه له ناوهر وکی کتیبه وه و ناماژه کردن پتیا ن له په راویژدا به یهک غره و هم مو وهک یهک به بی جیاوازی، له کاتیکدا زوری ی زانیارییه کان

هی یه کیکیانه، یان دووانیان، یان یه کیان یه که مین جار نه و زانیاریبانه ی خستووه ته سهر کاغه ز و پیتی زانیووه به ره نجیکی زوره وه به دهستی که وتووه، نه وانه ی دیکه له ویان وه رگرتووه، یان شتیکی که میان له و مهسه له یه نووسیوه، یان هه ندیکیان به لاوازی نووسیویانه، جاریش هه یه هه ندیکیان له ته فاسیلدا به هه له داچوونه، به لام ئیستا له په راویتزا هه موویان به شتیوه یه کی (سو سیالیستانه) بوون به هاوبه ش.

نه وه ی یه که مجار نه و مهسه له یه ی نووسیوه و ده ستپیتشخهر بووه، یان داهیتنه بووه، یان زانیاریبه کانی پته وتر بووه، به م شتیوه ماف و ده وری بزر کرا، نه مهش یه کیکی تره له عه یبه کانی نه کا دیمییه کان و ریتیازیان، چونکه نه م ریتیازه ئاساتره. له بهر نه و هو یانه به رای من ده بی زور جار ناوی میژوونووس و سهرچاوه ی باش و گرنگتر له ناوه روکی کتیبدا بنووسریت، خوینده واریش به باشترا ناوی میژوونووس و سهرچاوه که ی ده که ویتته بهرچاو، به تاییه تی نه گهر نه و مه وزووعه (جه ده لی) بی و کیشمه کیشی ئیسپات کردنی له سهر هه بی و مه وزووعیکی زور ناسک و (حساس) بی.

پیشتر که وتم ته فیسیری ئین خه لدوون بو میژو (ده وری) یه، لیتره دا روونتری ده که مه وه که ده لی: «نه و میلله ته ی دواکه وتووه، ده ست به خه بات ده کات بو دروست کردنی ده ولت و شارستانیته، نه ویش بو ماوه یه که ده مینی و دوا ی نه وه پیر ده بی و دیتته ده وری نه مان و میلله تیکی تر که له ده وری هیتز و به داوه تدایه، دی ده ولته تی میلله تی پیشو له ناو ده بات، ده ولته تی له به داوه ت دروست ده کات و ناگاته شارستانیته و دوا ی نه وهش دیسان پیر ده بی و میلله تیکی تر دیت ده ولته ت دروست ده کات. نه مهش (ته فیسیری ده وری) ئین خه لدوونه که بیرمه ندی ئیتالی (بیکو) له سه ده ی (۱۷ تا ۱۸) زیاتر روونکردنه وه ی دایه نه م ته فیسیره ی ده وری، ههروه ها ته فیسیری ماددی بو میژووش نه وه یه که مارکس دا پرشته وه؛ نه مهش به هو ی ماددی ته دیاله کتیکه وه زانستیکی گشتیه بو کومه لگه له سهر بنه رته کومه لایه تی میلله تان دامه زراوه، مارکس ده لی ماده نه سله و ژبانی رو حی و هوشیاری کومه لایه تی لقه، مارکس وتوویه تی په ره سه ندنی شتوازه کانی به ره ه می خیراتی ماددی پیویست بو ژبانی مروث، وزه ی بنه رته تی و داینه مو ی میژووه و ده بیته هو ی نه وه ی ژبانی کومه لایه تی بگواستریته وه بو سستم و له و سستمه بو

سسستمیکی تر، ئەمه پیتی دەلێن (تەفسیری ماددی) تەفسیری میثالی ھەیه
کە دەلێ ژانی پۆچی ئەسلە و ماددەش بەرھەمی ئەو ھەیه، ئەمەش تەفسیری
میثالییە.

میژوو بریتییه لە ھەوائیکی بێ ھەد و حسابی میژوویی، واتە میژوو
خەبەرە نەک زانستیک قابیلی ھەلە نەبێ، ھەوآل بۆ ھۆی «مايحتمل الصدق
و الکذب» لەوانە ھەیه راست بێ یان راست نەبێ، بەلام ھەوائی راست یەک لە
ھۆبەکانی زانستە، ھۆبەکانی زانست کە مرۆڤ پیتی فیزی زانست دەبێ و
زانایاری پێ پەیدا دەکات سێ شت وەک فەیلەسووفانی یۆنان و ئیسلامیش
وتوویانە:

(١) ھەواسی سەلیمە، پێنج ھەستەکیە بیستن و بینین و بۆنکردن و
چەشەکردن و ھەست، کە ساغ و تەندروست و بێ کەموکوپی بێ.

(٢) الخبر الصادق، ھەوآل و زانیاری و ئاخافتنی راست، زانابوونی
راستەقینە.

(٣) (عقل) .. خەبەری راست دوو شتو ھەیه: مۆتەواتر (متواتر)، وەک بلێی
بەغدا ھەیه ئەو ھەیه نەشیدی پێ ئەمە دەزانێ، مۆتەواتر ئەو ئاخافتنە ھەیه کە لەسەر
زاری خەلکی عەوام دەوترێ کە مومکین نییە لەسەر درۆ یەکتەر بگرنەو، ئەمە
تەواتورە، گێرانەو ھەیه میژوویش ھەیه و قابیلی گومان نییە. ئەو زانیاریانە ھەیه
بەدیھین و مەحسوساتە و گومانیان تێدا نییە، ئەو ھەیه بە چا و دەبینرێ ئەمە
زانایاری پتووستییە، وەک زانایانی ئیسلام دەلێن ھەقیقە کە تۆ تەماشای
دیواری دەکەیت ئەمە جێگە ھەیه گومان نییە «علم بالضرورة» یە، عەقلیش
ھێزیکە لە نەفسی مرۆڤدا نامادە ھەیه بۆ فیزیوونی زانست و لیکۆلینەو ھەیه
غەریزە زانیاری راستەقینە وەرەگرت، وەک (یەک نیو ھەیه دووانە) ئەمە
«العلم بالضرورة» یە، لە دوای ئەمە پیتی دەلێن «أستدلالي» کە بە بەلگە و
بەھۆی لیکدانەو ھەیه پەیدا کردنی بەلگە و بیرکردنەو ھەیه دەبێ، ئەمە زانستی
«ئیکتسابی» پێ دەگوترێت کە مرۆڤ بە شتو ھەیه کی زانستانە دەری دەخات،
پتووستی بە بیرکردنەو ھەیه، بەلام زانستی زەرورەت بێ بەلگە پەیدا دەبێ و
وەک خەبەرێ دەچێتە گوێچکەت، ئەو ھەیه گومانی تێدا نییە، ئەگەر گوێچکە ھەیه
پێچەوانە و بە ھەلە گوێی لێ نەبێ و شتیکی (حسی) بێ، ئەمە «علم
بالضرورة» یە، سرووش لە ھۆبەکانی زانست نییە، چونکە ئەمە تایبەتە،

زانست ئەو دەیه مەرۆڤ بە ڕێگای ئیستدلالەوه لە پێی گفتوگۆ و بەلگەو
لێکۆڵینەوهوه پەیدا دەکات، (سرووش) پێی نالین زانست و ئەو (وحی)یە
بۆ پێغەمبەرەکان هاتوووە زانایانی ئیسلام و توویانە (عیلم) نییە، چونکە بە دەست
هێنان و پەیداکردن (اکتساب) نییە.

(باحشیەت) غەریزیە لە نەفسی مەرۆڤدا بۆ لێکۆڵینەوه و دۆزینەوهی
بەلگەکان لەسەر راستی و ناراستی و دوولایی لە زانیاری، ئەوێ دەخوێتی
شوێنە لاوازهکانی نووسینی خوێ دەدۆزیتەوه، تا بتوانی دەرەنجام
(ئستنتاجات) لە (تەعمیمات) دەر بهێتی، بەلام (ئیستقراء) لە (جووئیات)
پێکدێت کە کۆمەڵەی بەلگەیه بۆ مەسەلەیهکی گشتی دروست دەکەیت، ئەمە
ڕێگەی ئیستقراایییە، ئەم هەردوو ڕێگەیهش لە چەندین زانستدا هەیە.

هێزی باحشیەت لەو هادیه تاقەتی وردەکاری لە نووسیندا هەبێ، ئەم هێزەش
دەگمەنە و لە کەم مەرۆڤدا هەیە، ڕەنگە لە دوو سەد کەس یەک کەس ئەوێ
تێدا بێ، هێ و هەیه زانستی زۆر لە چەندین بواردا دەزانێ، یان لە زۆر شوێن
گەراوه و شارەزایە، یان نووسەرێکە بێرتێرە شتێکی پەنجاسال لەمەوبەر
بینیستی وردەکارییهکانی هەر لەبەر ماوه، بەلام کە دیتە سەر نووسینهکانی
تەماشای دەکەیت وردەکاری لە نووسیندا نییە، هەندێ جاریش نووسینی
لاوازه، واتە هێزی باحشیەتی (الباحشیە)ی تێدا نییە.

(١) مەرۆڤ بۆ ئەوێ بێتە زانایهکی باش پێویستی بە زەهین تیرێ لەگەڵ
زیرەکیه تیبیهکی زۆر هەیە، لێرەدا جیاوازی لەنیوان زەهین و زیرەکی دەکری.
(٢) یادەوهرییهکی بەهێزی هەبێ و لەسەر خوێندنەوهی سەرچاوهکان و
نووسین بەردەوامبێ.

(٣) مەرجێکی تر ئەو دەیه هێزی باحشانە هەبێ، هەر مەرۆڤێ گەیشته
پلەیهکی بەرز لە زانست دەبێ ئەم مەرجانە تێدا بێ، ئەگەر یەکیانی تێدا
لاواز بێ ڕەنگە بەو پلەیه نەگات، واتە هێزی وردەکاری شتێکی تایبەتە لە
مەرۆڤدا وەک زاکیره تایبەتە، وتمان هەندێ کەس زاکیرهی تیرۆ زانیاری تێدا
هەیە، بەلام کە دیتە سەر نووسین ئەوێ لە ئاستی زاکیره و زەهین و زانستهکانیدا
نییە.

(٤) کەسیک بیهوێ بێتە زانا دەبێ زۆر بخوێنیتەوه، زۆر زۆر ئاگای لە
سەرچاوه نوێیهکان بێ و سوودیان لێ وەرگری، ئەوێ زۆر زانایە زۆر لەوانی

دی ماندوو تره، مروژ نه گهر مهرجه کانی پیتشتیش ناماژده مان پیتیان دا له خویدا ببینی نه گهر نه یخویندده و ناگاته نه و پلهیه، چونکه مروژ چند زاناش بیت نه گهر چند سالتیک له خویندنه و دوورک و ته و زانیارییه کانی لاواز ده بیت، نه گهر مروژ کتیبیتیکی دانا و ئیتر بو ماوهی ده سال دوورک و ته و زور له زانیاری نیو کتیبه کهی خوشی له بیر نامیتنی.

(۵) مهرجیتیکی بنه رتهی گه یشتنی مروژ به پلهیه کی بهرز له زانا بوون، نه ویهه چیژ له ماندوو بوون وهریگری، نهک ههر وزه به دوا داچوونی بابه تی سه ختی هه بیت، به لکو چیژیشی لی ده ببینی که ههرگیز به و شیوهیه له زهت له شتی ئاسان نابینی، ده بیت تاقه تی هه بیت دهیان سهعات ته ماشای یهک وشه دهستنووسی بکات که به (شتی) تیکچووبی تا ماناکه ی بوی ئاشکرا بیی، واته لیتی ماندوو نابیت، به لکو زه و قیشی لی ده ببینی، جاریش ههیه ههر هیچ بوی ئاشکرا نابیت و وهختیکی زوری لی به فیرو دهچتی، به لام لیتی په شیمان نابیته وه، چونکه ویردان زانستی به ماندوو بوونه دهحه سیته وه و ده زانی له هه ولدان بو زانی نه و شته سهخته که مته رخه نه بووه، من تا ئیستا نه وه چند روژتیکه دوو دل بووم له وهی باسی خویم بکه که شتی وا که ووتته بهرچاوم و له زه تم له سهختیه کهی وهرگرتوه، خویم هه لئاکیشم، خویندده وار ده بیت بزانی له نووسیندا ته جره بهی نیزیکه ی (۴۰) سالم ههیه. له به هاری سالی (۱۹۶۰) دهستم دایه میژوو نووسین، کاتی لیکولینه و دم له باره ی وینه کانی شهرفنامه کرد، حیسابم کرد دهوری (۵۲) سهعات ته ماشای عیباره تیکم کردوه که له ناو وینه به کدا نووسینیکی زور وردبوو، نووسینه که خوشی به شیکه له وینه، ئینجا به هه له خویندمه وه، له م (۲-۳) ساله ی دواپی که لیکولینه وهی قوولتری نه و بیست وینه به کرد، واته تابلوکانی نیو نوسخه ی یه که مینی شهرفنامه که خوشبه ختانه که ووتته نامه خانه ی بولیان له زانکوی ئوکسفورد ماون و به دهستخه تی شهرفخان خویه تی.

قوناغی دووهم گه یستمه ئاکامی ته و او و به راستم خویندده وه که خویندنه وه یهک بوو له تابلوی دووهم ده رباره ی داگیرکردنی «قه لای دزی» له هه کاری له لایه ن نه سه دودینی میری هه کارییه وه، ههروه ها زور ته ماشای نه و مۆر (توغرا) گچکه ی شهرفخانم کرد و توانیم بیخوینمه وه که له تابلوی ههژده مه دا ههیه و پیتوانه ی نه و مۆره ۲،۵ ملم به ۱،۵ ملم نه ویش به شیوه ی

ههردوو خهتی تیکه‌لاو له شێوه‌کانی (جەلی) و (کوفی)، پاشان بۆ مامۆستای خهتی عه‌ره‌بی به‌ناوبانگ «یووسف زه‌ننوو» له‌ مووسڵ گه‌وره‌م کرد تا بیخوێنێته‌وه، به‌لام «یووسف زه‌ننوو» بۆمی نووسی که باش بۆی نه‌خوێندراوه‌ته‌وه، به‌لکو له‌ باره‌ی نووسینیکی که له‌ویش وردتره‌ نووسیویه‌تی ئه‌وه ته‌نیا ره‌شاتیه‌که و نووسین نییه، به‌لام له‌ لاپه‌ره «٦٠-٦٢» له‌ کتێبه‌که‌م تابلۆکانی شه‌ره‌فنامه، ئه‌وی وردتریو «١١،٥ ملم» (١٠٠٪) بۆم ساغ نه‌بۆوه، (به‌لام پاشان بۆم ساخ بووه‌وه که ئه‌وه مۆریکی وردی شه‌ره‌فخانه که وشه‌ی «ولی» یه و له‌ شێوه‌ی چرا و بلیسه‌ی چرادایه که به‌ رای من مۆری نیو ئه‌نگوستی شه‌ره‌فخانه، «ولی» ش به‌ ئه‌سل ناوی خودایه)، چه‌ندین جار له‌ نامه‌خانه‌ی بۆدلیان داوام کردوه ئه‌م شتانه‌م بۆ بخوێننه‌وه، زیاتر له‌ جاریک مامۆستا (ئه‌نوه‌ر سولتانی) چووه‌ته‌ نامه‌خانه‌که و نامه‌ی بۆ من نووسیوه و له‌ نامه‌که‌دا ده‌لی: له‌ نامه‌خانه‌که‌دا که‌س نییه ئه‌م نووسینه وردانه‌ بخوێنێته‌وه، له‌ گه‌ل ئه‌و هه‌موو هه‌ل‌دانانه‌شم من له‌ خوێندنه‌وه‌یان ماندوو نه‌بووم که ده‌یان کاتژمێر به‌ زه‌ره‌بین ته‌ماشای ئه‌و مۆره‌ گه‌چکه‌یه‌م کردوه، ره‌نگه‌ ئه‌گه‌ر زۆر که‌سی تر تابلۆکه‌ ببینی هه‌ر هه‌ستیشی پێ ناکات که مۆر و ئیمزای شه‌ره‌فخان، یان هه‌ر هه‌ست ناکات که نووسینه، من نه‌ک هه‌ر ماندوو نه‌بووم، به‌لکو به‌ ته‌ماشاکردنی چێژیشم لێوه‌رده‌گرت.

بۆ نمونه‌ باسی ته‌جربه‌یه‌کی تر ده‌که‌م که له‌ سالی (١٩٨٢) مامۆستای به‌هه‌شتی زانا و میژوونوس «شیخ محهمه‌دی خاڵ» هه‌ندی به‌لگه‌نامه‌ی ده‌ستنووسی نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی نۆزده‌یه‌م و پێشتریشی دایه‌ من فۆتۆکۆپییان بکه‌م که به‌م شێوه‌ خه‌ته‌ شکسته‌ سه‌خته‌ فارسییه‌ی ئه‌و وه‌خته‌ نووسرا‌بون، نه‌مه‌ده‌زانی بیان خوێنه‌وه، ئیتر برده‌مه‌ لای کورده‌کانی کوردستانی پۆژه‌ه‌لات، یه‌ک له‌وانه «شیخ هادی ده‌ولت ناو» ی زانا و مامۆستا «کیومه‌رث نیک ره‌فتار» بوو که ئه‌ویش به‌ پێوه‌به‌ری په‌روه‌رده‌ی (پاوه) بوو که حزبی دیموکرات شکا هاته‌ ئیتره، هه‌روه‌ها مامۆستا عه‌بدولقادر ده‌باغی و مامۆستا مه‌لا عه‌بدول‌ره‌حمانی پێنجوینی که فارسی زانیکی زۆر باشه و له‌وان که‌متر نه‌بوو، ئیستا له‌ دادگای سلیمانی عه‌ریزه‌نوسه و به‌هۆی ئه‌وانه‌وه ئه‌و به‌لگانه‌ خوێنانه‌وه و هه‌موویان زۆری پێوه‌ ماندوو‌بون، به‌لام پاشان که خۆم فێری ئه‌و شێوه‌ نووسینه‌ بووم، هه‌روه‌ها شێوه‌ نووسینه

سهخته کانی عوسمانیی سدهی شازدههههه و حهفدههههه، ئیتر لهزهتم له خوتیندهوهی ئه و جوره بهلگه نامانه نهدهدیت. زورجار حهز دهکههه و هک هیوایه تی مۆر و ئیمزا و نووسینیکی زۆر سهخته بکهوئته بهردهستم تا به خوتیندهوهیان زۆر وهخت سهرف بکههه و لهزهت و راحهتی نهفسی له خوتیندهوهیان وهریگرم، نهگهرچی وهختیشم زۆر له لا پیروزه.

(٦) خهسلهت و سیفهتیکی دیکه له خهسلهتهکانی لیتویژهروهه نهوهیه که توانای منجرا نهی بۆ لیکۆلینهوه و بهدواداچوونی سهخته ههبت، دوور نییه و هک من زۆریهی شهو ئه و شته له خه و دا ببینی، نهک خهونیککی ساف و پوون، بهلکو به ته مومژ نهوه دهبینی، جاری وا ههیه چهن دین رۆژ مروژ خه ریکی مهسهلهیهکی سهخته دهبت و لیتی ماندوو نابتی که وهختیکی زۆر بهشتی وا سهرف دهکات، جاریش ههیه به نهنجامی تهواو ناگات و ئه و وهختهی به فیرو دهروات، بهلام پهشیمان نییه و وێژدانی حهساوه بووه، باسکار به وهلامیک ناتوانی دهست له یهخه ی پرسیار هه لگرت و خویشی دهپرسی و بهدوایدا دهچیت، ههر به دوا ی ئه و شته دا دهچی بۆ نمونه: لههه رۆژانه دا به ریز دکتۆر (مارف عومهر گول) لهناو چهند که سیکدا پرسیاریکی لیکردم، من پیم وت واز لهو پرسیاره ناھیتیم ههر بیر لهو پرسیاره دهکه مهوه، پرسیاره کهش نه مه بوو: ئایا (سفر) نهسلیه، یان ژماره (یهک)؟ که سالی (٢٠٠٠) ئهه رۆژانه تهواو بوو و بوو به سالی (٢٠٠١) واته نوخته (سفر) ی سییههه بوو به یهک (١).

یهکهه جار یه کسهه و تم یهک نهسله، دوا یی و تم نوخته نهسل ی هه موو نووسینی که لهه جیهانه دا، لهلای فدیله سووفه کانی یۆنان و ئیسلامیش ههر نوخته نهسل ی نووسینه.. شیعرێکی مهلای جزیرم به بیردا هات که وتوویه تی: **نوخته یه عیلم و سه وادی حهرف و نهقش عاله می**
سهرددن مه عناه یهکی نهسل ی سه وادی نوخته بوو

واته نهسل ی زانست و نووسینی حهرف و نهقش هه مووی نوخته یه و له نوخته وه دهست پیده کات.. هه ندی شتی تر ههر له نیتو بینا که دا هاته وه بیرم و گه رامه وه بۆ لایان که سه رقالی شتی تر بوون، نه مه شم له سه ره نه و پرسیاره بۆیان خوتینده وه، که زانا و شاعیری کوردی سده ی یازده می زایی نی «نهحمه دی

کوری یوسفی مہنازی» کاتبی دیوانی ئینشائی (نصر الدولہ)ی پاشای
دوستہ کی کورد، تا (نہ بولعہ لای موعہ ری) موعجہ ب بوہ پتی، وتوویہ تی:

ولی غلام طال فی دقۃ
کخط اقلیدس لا عرض له
وقد تناهى عقله خفة
فصار كالنقطة لا جزء له

مہزہ بی (ثقلیدس)ی یونانی نودہیہ ہیل پانیٹی نییہ، نودہ غولامہی
(مہنازی)ش ہیندہ باریک بوہ تا دہلتی پانیٹی وک ہیلی (ثقلیدس)ی
نییہ، ہر وہا دہلتی ہیندہ عہ قلی سووکہ بہ قہد (نوقتہ)یہ کہ پارچہ
(جزء)ی نییہ، کہ واتہ نوقتہ جوزئی (لا یتجزا)ہ قابیلی دابہ شبوون نییہ،
بہ لام ئیستا ندم تیورہ بہ تال بوہ، ئیستا گہردیلہ «ذرة» (جزء لا یتجزا)ہ،
چونکہ ئیستا ئیسپات بوہ کہ گہردیلہ خوئی لہ چہند بہ شیک پیدای بوہ،
واتہ نودہ تیورہ ش ئیستا بہ تال بوہ تہوہ۔ جیہان لای فہیلہ سووفان لہ دوو شت
پیکدی «عین» واتہ (جسم) و (عین)یش وہا (تعریف) کراوہ: «مایقوم
بذاتہ»، ہر وہا جیہان پیکہاتوہ لہ (اعراض) و (اعراض)یش «مایقوم
بغیرہ»، واتہ خوئی بہ نفسی خوئی ناگری و خوئی بہ شتی ترہوہ دہگری وک
رہنگ؛ رہنگ بہ تہنیا بہ نفسی خوئی ناگری، پتیوستہ بہ شتی تری بدہی تا
خوئی بگری، یان تام کردنی شت نودہ تام کردنہ پتیوستہ لہ گہل خواردنیک بی
تا تام بدات کہ (اعراض)ہ۔ ناویتہ (مرکب) خویشی وک (جہستہ - جسم)
لہ دوو بہش یان سنی پیکدی، دوو بہشی گہورہ۔

ہہندی لہ فہیلہ سووفان دہلتین (جہستہ) نودہیہ ہر سنی (رہہند - بعد)
دریژی و پانی و قولی ہہبی، ہہندی دہلتین نہخیر پتیوستہ لہ ہہشت بہش
دروست بیی، نودہوعلی جہبائی کہ موعتہزیلہ بوو، ماموستای نودہو حہسہنی
نہشعہری بوو دہلتی: پتیوستہ لہ شہش یان لہ چوار بہش دروست بیی، نودہ
جہستہیہی ناویتہ نہبی (جزء لا یتجزا)ہ، بو نمونہ جہوہر کہ قابیلی دابہش
بوون نییہ، وک «نہسفی» لہ کتیبی (عقائید)دا دہلتی، بہ لام (سعدالدینی
تہفتازانی) کہ یک لہ زانایہ گہورہکانی ئیسلا مہ دہلتی: «نودہ عہینہ، نودہ
جہستہیہی کہ قابیلی دابہ شبوون نییہ نہک ہر جہوہرہ، شتی دیکہشی

ههیه...»، چونکه ئه گهر ههر ئه وه بێ مانای وایه پێویسته تیۆری هیولالو وینهی (هیولی) و (وینه) یه عهقل و نهفسی موجهه ده به تال ببن، فهیله سووفانی یۆنان ده لێن جیهان له مادهی یه کهم که هه یولایه پێکهاتوه، ئه مهش کۆنه، ئه گهر کۆن بێ واته پێچهوانه ی تیۆری زانایانی ئیسلامه، چونکه عاله مه که تازه (محدث) ه و خودا یه که عاله می خهلق کردوه، حسی موجهه ده وهک (فریشته کان) فهیله سووفه کانی یۆنان و توویانه (جده وهری فهد) نییه، (عقولی موجهه ده) نییه، ئه گهر هه بێ پێچهوانه ی تیۆری هه یوللا و وینه یه، به لام زانایانی ئیسلام ده لێن: گه وره ترین به لگه له سه ر ئه وه ی نوقته قابیلی دابهش بوون نییه، یانی (لا یتجزا) ه، (جده وه ره) که نوقته یه کی (لا یتجزا) ه، به لگه ش له سه ر ئه مه ده لێن ئه گهر ته نیک ی باز نه بی خر ت خسته سه ر رووبه رتکی ته خت، که وتنی له سه ر ئه و رووه ههر ده بی به شتیه یه کی ناموسته قیم ده ریچت، واته هیلکی راست دروستی ناکات، هیلکی راست له چهند به شتیک پێکدێ که نوقته کانه، کۆتاییشی به نوقته ته و او ده بی، ئه و کۆتاییه نوقته ی دابهش نه بووه، ههر شکلیکی (مه خروطی) سه ره تا و دوایی به نوقته کۆتایی پێدێ، تیۆری تر هه یه ده لێ: پێویسته ههر (عهین) ی بۆ هه ندێ به ش دابهش بێ که پێویسته کۆتایی پێبێ، چونکه ئه گهر به شتیک کۆتایی پێ نه یهت، واته شاختیک و خه رده لیک (خردل) وهک یه که تر یان لێدێ، مه زنایی شاخ ئه وه یه، چونکه به شه کانی له ده نکه خه رده ل زۆر تره. هه ندیک ی تر له فهیله سووفه کانی یۆنان ده لێن (جهسته) قابیله بۆ دابهش بوون، ئیتر له وانه یه زانست له پاشه روژدا ئه وه بزانی که ئیستا ده لێن گه ردیله (ذرة) چهند جوزئیکه، رهنگه ئه و جوزئانه ش له پاشه روژدا شتی تر یان لێ بیسته وه، سه بارهت به پرس یاری (د. مارف عومه ر گول) (سفر) ئه سله یان (ژماره یهک)، ئه گهر له شتیه ی (خهت) ته ماشای ژماره «۱» بکهین ئه وه له سێ نوقته پێکدێ، چونکه له قه باره ی ئه لیفه که سێ نوقته یه. له زانستی ده نگه کانی ش (تجوید - علم الاصوات) له بری نوقته جووله به کار دێن، ئه لیف له سێ جووله ی په نجه ی ناوه ندی پێکدێ که ئه لیف و ژماره، یهک قه باره ن.

ئه لیفی مه مدوده وهک له زانستی ته جویدا هه یه له پێنج جووله پێکدێت، مه ده ستم له ئه لیف، ئه لیفی خه تی نه سخه (خط النسخ) نهک خه تی (الثلث). ئیتر به م جوړه سیفاته کانی لیتۆتۆره وه زۆرن، له وانه ده بی ئه مانه تی زانستی

بپارێزی و راستگۆ و نه ترس بێ و خۆی له بهرژه‌وه‌ندی که‌سیی دوور بخاته‌وه و له پێناوی راستیدا کار بکات.

* باسی هۆیه‌کانی هه‌له‌تان له می‌ژوودا کرد. می‌ژووی کۆن راسته‌ره، یان می‌ژووی نوێ و هاوچه‌رخ؟

- یه‌کێ چووه‌ لای (ئه‌بوو ئیسه‌حاقی صابی) که له (٩٩٤)ی زایینی کۆچی کردووه، له زه‌مانی بووه‌یه‌ی له به‌غدا کاتیی دیوانی ئینشا بوو، بینی شتیک ده‌نووسی پیتی وت چی ده‌نووسی؟ وتی «أخبار أممها و اکاذیب الفقها...» یانی هه‌ندێ هه‌وال به‌جوانی پێک ده‌خه‌م و درۆ دروست ده‌که‌م که مه‌به‌ستی له نووسینی می‌ژووه، که‌وره‌ترین گه‌روگرفتیی نووسینی می‌ژووی کاتی ئیسه‌لام پۆلی می‌ژوونووسه له شوێنی رووداوه‌کان، که له‌به‌ر نه‌بوونی نامرازه‌کانی هاتوچۆ نه‌یتوانیوه بگاته ئه‌و شوێنانه، هۆیه‌کانی هاتوچۆ کردنی ئیسته‌ و هه‌ک فرۆکه و ماشێن نه‌بووه، ده‌نگ و باس به زه‌حمه‌ت وه‌رده‌گیرا، ده‌نگ و باس له‌وپه‌ری جیهانی ئیسه‌لامی ده‌گه‌یشه‌ میسه‌ر و باکووری ئه‌فریقا، بۆیه می‌ژوونووسان زۆر له رووداوه‌کانیان دوورا و دوور نووسیوه، یه‌کیک له میسه‌ر دانیه‌شته‌وه ده‌رباره‌ی رووداوه‌کانی عێراق و ئێرانی نووسیوه، یانی می‌ژوونووسی له سه‌مه‌رقه‌ند و بوخارا ده‌نگ و باسی میسه‌ری نووسیوه، زه‌حمه‌ت بوو راستیی زانیارییه‌کانی پێ بگات، مه‌گه‌ر له پێیواری که له‌و شوێنه‌وه ده‌هات و ماوه‌یه‌کی زۆریشی به‌سه‌ر تێده‌په‌ری، که باسیشی ده‌کرد هه‌مووی له یاد نه‌ما‌بوو، دووریش نییه به هه‌له بۆ می‌ژوونووسه‌که‌ی باس کردبێ، ئه‌مه که‌وره‌ترین هۆی ئه‌وه‌یه که هه‌له که‌وتۆته ناو می‌ژووی سه‌ده ناوه‌نجیه‌کانی کاتی ئیسه‌لامدا.

به‌ نیه‌سه‌ت ئیسته‌اوه که‌وره‌ترین هۆکاری روودانی هه‌له له می‌ژوودا، سیاسه‌تی چه‌واشه‌کارانه‌ی ئیسته‌ای دنیا، وێرای ئه‌و هه‌موو هۆکاره ئاسانه‌ی که له هاتوچۆ و وه‌رگرته‌ی ده‌نگ و باسدا هه‌یه، که ده‌توانین ده‌نگ و باسی ئه‌وپه‌ری جیهان له مالی خۆماندا وه‌ربگیرین، له‌گه‌ڵ ئه‌م ئاسانی وه‌رگرته‌ی زانیاریانه ئیسته‌ا نووسینی می‌ژوویه‌کی راسته‌قینه زۆر زه‌حمه‌ته، وه‌رگرته‌ی زانیاری راست زۆر زه‌حمه‌ته، چونکه ده‌زگا‌کانی راگه‌یاندن له ده‌ستی حزب و ده‌وله‌ت و چه‌ندین جوژه‌ پڕتیمدایه که له ئه‌ندازه‌ به‌ده‌ر له که‌ناڵه‌کانی بینین و بیسته‌ن و نووسینه‌دا زۆر راستی چه‌واشه‌ ده‌که‌ن، زۆریه‌ی ئه‌وانه‌ی له‌سه‌ر

میژووی سه‌دهی بیستم ده‌نوسن له‌ژیر کاریگری فه‌وزا و دروی سیاست و رژیم و حزبه‌کاندان، ئیتر کاری میژوونوسینیان ده‌بی چۆن بی؟ زۆریه‌یان هه‌واداری ئه‌و حزب و رژیمانه‌ن و به‌پیتی خواستی ته‌وان ده‌نوسن، زۆر زه‌حمه‌تیشه میژوونوسیکی به‌وێژدان زانیاری راسته‌قینه وه‌ریگری، بۆ‌نمونه له‌م پروداوانه‌ی پاش راپه‌رینی کوردی (١٩٩١) دوو پرویان هه‌یه، پروی سه‌ره‌وه که حزبه‌کان بلاوی ده‌که‌نه‌وه، پروی ژێره‌وه‌ش که نه‌ینییه لای خۆیان، ئه‌و حزبان هه‌یتلن ئه‌و نه‌ینییه‌یه بگه‌نه ده‌ستی میژوونوسان، له‌لایه‌کی دیکه‌وه زۆریه‌ی ئه‌و خه‌لکه‌ی مه‌یلداری حزبیکن، ئه‌گه‌ر مروّقی پرسیاریان لی بکات گوێ نادانه ئه‌مانه‌تی زانستی، به‌شێوه‌یه‌ک ده‌یلتن که له‌گه‌ل سۆز و بیروباوه‌ریان له‌گه‌ل حزبه‌کانیان بگۆنجن، بۆ‌نمونه له (١٩٩٣) شه‌رتیک له‌نیوان گرووی که‌ریم ئاغای هه‌مه‌وه‌ند و هه‌ندێ گرووی سه‌ر به‌یه‌کیته‌ی نیشتمانی له‌چه‌مچه‌مال پرویدا، من لای په‌حمه‌تی (په‌سوول مامه‌ند) دانیشتیوم له‌رانیه، نامه‌یه‌کی بۆ‌هات که خوتندییه‌وه نووسرا بوو (٣٣) که‌س له‌شه‌ره‌که‌دا کوژاون، پاشان خۆم ته‌عقیبی ئه‌و پروداوه‌م کرد تا بزانه‌م چهند که‌س له‌هه‌مه‌وه‌ندییه‌کان کوژاون و چوومه‌ لای چهند حزبی که‌ هه‌مووانم ده‌پرسی، به‌لام هه‌ریه‌که‌یان شتیکی ده‌وت، ویستم به‌لگه‌ی نووسراو بکه‌ویته‌ ده‌ستم، راپۆرتی له‌حزبیکی که‌ من گومانی باشیم لێده‌کرد که‌ له‌و پروداوه‌دا لایه‌ندار نه‌بوو، چوومه‌ لای - پاسۆک - له‌خوالێخۆشبوو (مولانم که‌ریم)م پرسی: ئایا راپۆرتی‌کتان ده‌ریاره‌ی ئه‌و پروداوه‌یه؟ وتی نه‌وه‌للا نیمانه، به‌لام ئه‌م مامۆستایه ئه‌ندامی لیژنه‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی ئه‌م شه‌ره‌ بووه له‌گه‌ل نوێنه‌رانی هه‌ندێ ته‌حزابی دیکه ئه‌و له‌هه‌مووان باشتەر ناگه‌داره، منیش له‌مامۆستام پرسی که‌ له‌وێ دانیشتیبوو، وتم چهند که‌س کوژاون؟ وتی (١٧٠) که‌س کوژاوه، ته‌ماشام کرد مامۆستا چهندین جار له‌راستی دوورتره‌ له‌و که‌سانه‌ی پێشتر لیم پرسیبوون، په‌نگه‌ هه‌ندیکیان راستیشیان وتی، که‌چی مامۆستا ژماره‌که‌ی زۆر زیاتر وت، له‌کاتی‌که‌دا ئه‌مه ئه‌ندامی لیژنه‌ی لیکۆلینه‌وه‌ بوو، ئینجا به‌ته‌واوی زانیم وه‌رگرته‌ی زانیاری له‌ناو خۆماندا زۆر زه‌حمه‌ته به‌شێوه‌ی راست بگاته ده‌ستی مروّ.

بیستوومه له‌هه‌ندێ له‌زانکۆکانی ولاتانی رۆژئاوا زۆر به‌حه‌زه‌رن له‌وه‌رگرته‌ی زانیاری، له‌به‌ر ئه‌مه په‌نگه‌ناوه‌ن تیزی دکتۆرا و ماجستیر له‌سه‌ر

ولایت بنووسریت که رژیمه‌ک‌ه‌ی ه‌ر له‌س‌ر حوکم ماب‌ی، به‌ل‌کو ده‌بی ن‌زیک‌ه‌ی (۵۰) سال به‌س‌ر نه‌و حوکمه‌دا ت‌ی‌په‌ری‌بی، ئینجا ری‌ی بی‌ ده‌دری ت‌یزی له‌س‌ر بنووسری تا ری‌گه نه‌دری ه‌له ب‌که‌وی‌ت‌سه ناو نه‌و ت‌یزانه و له‌ژیر کاری‌گه‌ری رژیمه‌کاندا نه‌بی.

ه‌ه‌ندی زان‌کو‌ی ولاتانی سو‌سیالیست، به‌تایبه‌تی هی یه‌کی‌تی سو‌قیه‌تی جاران دی‌قه‌تی زان‌ستی‌یان نه‌بووه و لایه‌نی به‌رژه‌وه‌ندی سیاسی‌یان ل‌یک‌داوه‌ته‌وه. بو‌ن‌ونه له‌ سه‌ره‌تای ه‌فتاکان من له‌ شاری م‌نده‌لی مام‌وستا بووم دراوس‌تی‌ه‌کمان ه‌ه‌بوو ناوی خاله (په‌مه‌زان شه‌فی) بوو باری ئابووری خراب بوو، له‌ دوکان‌ت‌یکی ب‌چ‌ک‌وله‌دا داده‌ن‌یشت و سه‌یرمان پ‌یده‌هات، زۆر ساده بوو تا چ‌ه‌ند سال له‌ که‌ر‌کووک مابوو، به‌لام به‌ته‌واوی ف‌یری ناوی که‌ر‌کووک نه‌ه‌بوو پ‌تی ده‌وت (که‌ر‌کو‌یت) به‌ سه‌یده‌لی ده‌وت (سه‌ی ع‌ه‌لی)، ناوی من‌یشی به‌ راستی نه‌ده‌وت، جار‌یک چوو شه‌کر و چای با‌ی‌عی وه‌ری‌گری که‌ گه‌رایه‌وه پ‌تی وتم که‌ چووم شه‌کر و چا وه‌ری‌گرم نه‌مه‌یان به‌من داوه بزانه نه‌مه چ‌یه‌؟ ته‌ماشام کرد نام‌یل‌که‌یه‌که، پروانامه‌ی ماج‌ستی‌ری (خورشید په‌واندزی) یه له‌س‌ر مه‌سه‌له‌ی که‌نداوی نی‌وان ع‌یراق و ئ‌یران، بینیم پروانامه ب‌چو‌و‌که‌ک‌ه‌ی له‌ زان‌کو‌یه‌کی سو‌سیالیستی له‌ چ‌یک‌وس‌لو‌فاکیای د‌وستی ع‌یراق وه‌ر‌گرت‌وه و چ‌ه‌ند جن‌ی‌و‌ت‌یکی به‌شای ئ‌یران داوه له‌ چ‌ه‌ند وتار‌و‌که‌یه‌کی ر‌ۆژنامه‌کانی ع‌یراقی کاتی به‌عس و ش‌ت‌یکی وا پ‌ت‌که‌هات‌وه، مام‌وستای سه‌ره‌ر‌شت‌یار‌یش له‌ پ‌ت‌شه‌کی‌یه‌که‌یدا به‌ گه‌رمی نه‌م پروانامه‌یه‌ی ه‌له‌سه‌نگاند‌وه و ستایشی ه‌ول و ماندوو‌بوونی خاوه‌نه‌ک‌ه‌ی کرد‌وه، گومانم ه‌ه‌بوو له‌وه‌ی نه‌مه ه‌ه‌موو ماج‌ستی‌ره‌ک‌ه‌ی بی، وامده‌زانی حکومه‌ت ه‌ه‌ندی ش‌تی لی ده‌ره‌ت‌ناوه و بو‌پروپا‌گه‌نده‌ی خ‌وی بلا‌وی ده‌کاته‌وه، پاشان پرسیم وتیان نه‌مه ه‌ه‌موویه‌تی. ئایا زان‌کو‌یه‌ک چ‌ون رازی ده‌بی پروانامه‌ی ماج‌ستی‌ری قوتاب‌یه‌ک به‌م ش‌یویه‌ی بی؟

جار ه‌یه می‌ژوونوس زانیاری ده‌ریاره‌ی ژبانی که‌س‌یک وه‌رده‌گرت له‌ که‌سه‌که‌ خ‌وی ده‌پرستی، به‌لام نه‌و که‌سه‌ خ‌وی زانیاری ه‌له‌ ده‌داته می‌ژوونوس، ته‌نانه‌ت ده‌ریاره‌ی ژبانی خو‌شیان زانیاری ه‌له‌ ده‌دن، له‌به‌ر نه‌مه می‌ژووی سه‌ده ناوه‌نج‌یه‌کان به‌ راست‌ر ده‌زانم له‌ هی ئ‌یستا، هو‌کاری تر ه‌یه که‌ بو‌چی هی پ‌ت‌شوو راست‌ره، می‌ژوونوسانی نه‌وکاته‌ زۆریه‌ی زۆریان

دیندار بوون به هۆی ئایینه پیروژه کان خویان له درۆ دوورخستۆتهوه، بۆیه میژووی ئهوکاته له هی ئیستا راستتره، لهبهر ئهم سیفه تهی میژوو که موسعه پژه بۆ هه لهی زۆر، هه ندی کهس خویان له نووسین و وتنی میژوو دوورخستوه تهوه، به تایبته تهوانهی دیندار بوون. ئه گهر میژووش نه نووسری، نه وه رابردووی مرۆف تاریک ده بی، ئیمه به هۆی میژووه وه ده زانین رابردووی مرۆف چی بووه و چی نه بووه، شوینه واریش به شی که له میژوو، میژوونووس ده بی هه ول بدات زانیاری راست ده ریکات و له ژیر کاریگه ری هیچ لایه نیکی سیاسیدا نه بی، هه ندی کهس خویان له نووسینی میژوو دوور ده خه نه وه، بۆ نمونه مه حفوز عومه ر ئه له عباسی که ئه فسه ریکی پۆلیس بوو له زوپیه تی میرانی به دینان- لقی مووسل که کوردیشی نه ده زانی. من (محفوظ) م له سالی (۱۹۶۱) بینی کاتی له کتیبخانه ی موزه خانه ی مووسل که یه که م کتیبخانه بوو تیتیدا فتری نووسینی میژوو بووم و سه رچاوه ی زۆر گرنگی تیدا بوو، ئه مینداره که ی خوشکه (ناثرة) ی عه ره بی مووسل بوو، کچیکی ره وش به رز بوو، منی به مه حفوز ناساند، ئیتر بۆ منی باس کرد که کتیبی سه باره ت به میژووی میرنشینی به هدینان داده نی و وتی میرانی به هدینان له زوپیه تی خوله فای عه باسین، منیش وتم ئه مه راست نییه، هه ندی به لگه م بۆ هینایه وه، پاشان به لگه ی باشتیشم که وته ده ست، زۆر تووره بوو، ده ستی خۆی رووت و درێژ کرد و ته ماشای کرد و وتی: «أری دم العباس یجری فی عروقی» واته وتی: من خۆنی عه باس له ده ماره کاغدا ده بینم ها توچۆ ده کات، که عه باسی مامی پیغه مبه ری مه به ست بوو.

له (۱۹۶۹) کتیبه که ی خۆی به ناوی «إمارة به دینان العباسیة» چاپ کرد، له (۱۹۸۲/۲/۳) له مووسل چومه مالی و به منی وت وازم له نووسینی میژوو هیناوه، چونکه زۆر درۆ ده که ویتته ناو میژووه وه، ئیستا من رووم له ئاین کردووه و بوومه ته دیندار. هۆده یه کی خۆشی وه ک مزگه وت لیکر دبوو، وتی هه ر کاغه زێ که له باره ی شتی میژوویی کۆم کردبوویه وه هه مویم سووتاند، وه ک (مه خطوطی زیوکی) و نامه ده ستنووسه کانی (دکتۆر مسته فا جه واد) که ره خنه ی له کتیبه که م گرتبوو، پاش ئه وه ی دانه یه کم بۆ ناردبوو ئه ویشم لا بوو که شازده لا په ره بوو، شانازیم پیوه ده کرد و له چوارچێوه م گرتبوو ئه وه شم سووتاند. زۆر به مه تیک چووم، چونکه سه رسامم به موسته فا

جەواد کە بە بنەچە خەلکی قەرەتەپەدی کفرییە، بە منی وت لەنێوان کورد و تورکمان کە بنەچەى خۆم بۆ پروون بوویەوه بە تۆ دەلێم، من سەرسام بووم بە توانای ئەو پیاوێ مەزنە، مەحفوظ وتی دکتۆر نووسیبووێ ئەوێ نووسیتە میرانی بە هەدیان لە زۆرییەتێ عەباسییەکانن هەلەیه، ئاماژەى بە سەرچاوەش دا، مامۆستا سەعید دێوەچیش زۆر پێی ناخۆشبوو کە زانیاری مستەفا جەوادى سووتاندوو.

بە نەسبەت مەنەو زیاتر لە (۳۰۰) سەعات بێرەوهری بە تەمەنەکانم لەسەر رووداوەکانی کوردستان تۆمار کردوو، هەندیکیان زانیاری سەرپێچین، هەشیانە لە رووداوەکاندا بەشداربوو کە پێم راستترە، ئەوێ دەماو دەم بیستونی زۆر جێگەى پشت پێ بەستن نین، چونکە هەلەى تێدا دەکەیت، ئێنجا من وەسییەتم ئەوێه ئەو هەموو زانیاریانە بپارێزێن و تەدقیق بکەن، رووداوى وا هەبوو وەک بەلگەنامە بە دەنگی چەندین کەس بیستوو، وەک شەرى شوەبە و شەرى رووس کە شیخ مەحمود لەگەڵ عەشایەر چوووە شەرى رووس لە شەرى جیهانی یەكەم لە ناوچەى سەقز و بانە تا ئەولای بۆکان، یان دەربارەى شەرى ئاوباریک لە چەندین کەس زانیاریم وەرگرتوو کە خۆیان تێیدا بەشداربوون. لە بەراوردکردنی قەسەکان هەندێ هەلەى تێدا دەدۆزیتەوه، وەسییەتم ئەوێه هەر کەسێ دواى من ئەم زانیاریانە بلابکاتەوه باشترە دیقەتێ تێدا بکات، وەک ئێستا کە گومانم لە زۆر زانیاری هەیه، تا ئەو زانیاریانە بەشیوەیهکی راستتر چاپ بکەن و هیچ گوناھێ لەسەر من نەمێنێ.

زیاتر من تەعقیبی مێژووی کۆن و سەدە ناوەنجییەکانم کردوو، لە مێژووی نوێشدا زۆر شتم نووسیوه، هەندێ جار دەلێم خۆزگە من نەمنوسیبا، چونکە زۆر دەترسم هەلەى تێکەوتبێ، پێویستە ئەم بابەتانەش چاک و راست بکەمەوه، ئەگەر فریاش نەکەوتم وەک لە قورئانی پیرۆزدا هاتوو «الموت اقرب الیکم من حبل الوريد» و من مردم، ئەو کەسەى لەو بابەتانە دەکوڵیتەوه، لە هەلە پاکیان بکاتەوه، یەک لە هۆکارەکانی روودانی هەلە لە مێژوودا ئەوێه مەژۆت بکەوێتە ژێر بارى سۆزى نەتەوايەتێ کە لای منیش هەیه، لەبەر ئەو ئەگەر لەبارەى مێژووی نوێم نووسیبت، پەنگە هەندێ هەلەى تێکەوتبێ، چونکە لەو رووێه شتمان نووسیوه و هەر پشتگیری کوردمان کردوو، یان

نەگەر لە مەسەلە یەکی جوژئیدا خەتا و سووچن ھەبوو بێ بەرامبەر دوژمنەکانی دامانپۆشیو، ئەمانە ھەمووی ھەڵە میژووین، زانایانی بەرنامە ی لیتۆژنەو ی زانستی دەلێن زۆر زەحمەتە مرۆڤ لەو سوۆزی نەتەوا یە تیە پرگاری بێ، بەلام دەبێ ئەو سوۆزە بەشیو یەکی وانەبێ لە میژوو نووسیندا مرۆڤ تووشی ھەڵە بکات.

* زۆر سوپاس.. بەراستی ماندوو مان کردی، لەمیژ و بە چەند قوناغێک ئەو ھەقپە یقینە فراوانە مان لەگەلتدا سازدا، بە مەبەستی بلاوکردنەو ی ھوشیاری میژووی و کە لە پووری و بەلگە نامە یی.

- منیش زۆر سوپاستان دەکەم، مەوزووعە کە ماندوو بوونی ھەردوولا ھەڵدەگرێ، زانیاری باشی لە چەندین بوارداتیدا.

* ھیوادارین بە تیرو تەسەلی قسە ی دلێ خۆتان کردبێ؟

- پێم وایە تا ئێستا ھیچ گوڤار و پۆژنامە یەکی کوردی لەم جوۆرە ھەقپە یقینە فراوانە ی لە بەسەرکردنەو ی چەندین بابەتدا ساز نەداوە کە شانازی یە کە ی بۆ زیرەکی و دلسۆزی و شارەزایی خۆتان لە بواری پۆژنامە نووسی و پۆشنبیریدا دەگەرێتەو. ئەم کارەتان دەبێتە کاریکی نمونە یی لە بواری ھەقپە یقیندا.

* لە ژمارە (١٣٧) ی سالی ھەوتەم، پێکەوتی پۆژی شەمە (٢٠٠٢/١١/٣٠) لە پۆژنامە ی (میدی)، پووناکبیری نەتەو پەرور (د). جەمال نەبەز) لە ستایشی ئەم پیاو ە خزمەتگوزار و پاکەدا نووسیو یەتی:

پەقیب، پەقیبی، پەقیبانت بێ
ناھورامەزدا، پشتیوانت بێ
خوای گەرە کەسی، پێکەسانت بێ
سیمیاری مەزن، نزا خوانت بێ
تاوستی مەلەک، پاسەوانت بێ
پاپەک، لە دەستە ی ھاو پیرانت بێ
زانای سۆرەوێرد، لە یاران ت بێ
سەھاکێ سولتان بە میوانت بێ
لانە ی سەر پەرزان، ناشیانت بێ
فریشتە ی شادی، دەستە ملانت بێ

تویش دهیی سینگی فراوانت بی
خزمت بهرنامهی، گشت زیانت بی
تا ماوی خه می، کوردستانت بی
شهری مله و زۆردارانیت بی
دژ به کهرپیوان، ململات بی
شیلهی تیکۆشان، نوشی گیانت بی
سهت جه مال نه بهز، به قوریانت بی

بهره‌دهنده چاپکراو و چاپ نه‌کراوه‌کانی عه‌بدولله‌قیب یووسف

(۱) دیوانا کرمانجی (له میژووی نه‌ده‌بی کرمانجی دا)، چاپی یه‌که‌م، به‌غدا ۱۹۷۱، چاپی دووهم به لاتینی - سوئد، وه‌رگیتی عه‌ده‌بی به ناو‌نیشانی (الدیوان الکردی، له لایه‌ن محمد نیو - بیروت - ۱۹۹۴).

(۲) الدولة الدوستکیة فی کردستان الوسطی. به‌رگی یه‌که‌م کۆری زانیاری کورد چاپی کرد له به‌غدا سالی ۱۹۷۲، به‌رگی دووهمی له ۱۹۷۵ له به‌غدا چاپ کرا، به‌لام حکومه‌تی عیراق (۳۰۰۰) دانه‌کی ناره‌ کارگی کاغه‌ز دروستکردن له شاری به‌سره و هه‌مووی کرده هه‌ویر و کاغه‌زی سپی. له (۲۰۰۱) دا به‌رگی دووهم له لایه‌ن ده‌زگای ئاراسه‌وه له هه‌ولێر چاپ کراوه.

(۳) بانگه‌وازێک بۆ پروونا کبیرانی کورد له پێنای کۆکردنه‌وه و زیندووکردنه‌وی که‌له‌پووری کوردیدا. کتێبخانه‌ی هاوسهر - ۱۹۸۵.

(۴) تابلۆکانی شه‌ره‌فنامه، چاپی یه‌که‌م.. به لاتینی له سوئد چاپ کرا (۱۹۹۱) ده‌زگای ژینا نوێ چاپی دووهم - ۱۹۹۸ وه‌زاره‌تی روشنبیری - هه‌ولێر.

(۵) شوێنه‌واره‌کانی نه‌وی له شاخی سورێن - ۱۹۹۴.

(۶) یاداشتێ ته‌حمه‌دی حه‌مه ناغای پشه‌ری، سلیمانی (۲۰۰۱) له‌گه‌ل سدیق سالح ته‌حمه‌د.

(۷) به‌رسیسی عابدی فه‌قیی ته‌یران - (۲۰۰۱).

(۸) مێجهر نوێل / سه‌رنج‌دانێکی بارودۆخی کورد، به‌هاوکاری له‌گه‌ل سدیق سالح، سلیمانی (۲۰۰۱).

(۹) په‌یدا‌بون و دروستکردنی چه‌کی ئاگردار له کوردستان (۲۰۰۴)، سلیمانی - بنکه‌ی ژین.

(۱۰) له به‌ل‌گه‌نامه‌کانی حکومه‌تی شیخ مه‌حمود - تو‌مارێکی شاره‌وانی سلیمانی، به‌هاوکاری له‌گه‌ل سدیق سالح (۲۰۰۴) سلیمانی.

(۱۱) حدود کردستان الجنوبية تاريخياً وجغرافياً خلال خمسة آلاف عام، سالی (۲۰۰۵) وه‌زاره‌تی روشنبیری - سلیمانی.

کتیبه بلالونه کراوه کان که هه نندیکیان ته و او کراون و هه نندیکیان ته و او نه بوون
(۱۲) اعلام الكرد و کردستان، چهند بهرگیکه.

(۱۳) البلدان الكردية.

(۱۴) جغرافية كردستان الجنوبية.

(۱۵) انتشار الديانة المسيحية في كردستان.

(۱۶) منهج البحث لكتابة تاريخ المدن مطبقاً على المدن الكردية.

(۱۷) الامارة النميرية في بلاد الجزيرة.

(۱۸) پەرستگه‌ی میتراپی دهوک.

(۱۹) یوسف و زوله یخسا، تۆزینه وه و بهراورد له بهر پرووناکی سی دانه

دهستنوس.

(۲۰) شوینه واره کانی قه مچووغه له شاخی سورداش.

(۲۱) گهشتیکی ئارکیۆلۆجی د کوردستانا باکووردا - سالی ۱۹۷۷.

(۲۲) قهر و گوله زهر.

(۲۳) یاداشت له ههشت بهشدا.

(۲۴) بیره وه‌ری به سالاجووه کان، چهند بهرگیکه.

(۲۵) شوینه واره کانی ئاکری (ته‌واو نه‌بووه).

(۲۶) هونه‌ری ته‌لارسازی کورد (ته‌واو نه‌بووه).

(۲۷) که‌له‌پووری شارستانی کورد له کوردستانی رۆژه‌لاتدا.

(۲۸) قه‌لاچوالان.

(۲۹) تۆماری بابانی.

(۳۰) به‌لگه‌نامه کانی شۆڤشی به‌درخان.

(۳۱) یاداشتی هه‌مزه عه‌بدوللا، به‌هاوکاری له‌گه‌ل سدیق سالح.

(۳۲) یاداشتی محیه‌ددین چناره‌یی، به‌هاوکاری له‌گه‌ل سدیق سالح.

(۳۳) بۆردومانی کیمیاوی کوردستان.

(۳۴) مانگرتنی ۱۹۹۱.

(۳۵) سه‌لاحه‌دینی ئه‌یووبی به‌ئه‌سل خه‌لکی دوینی ئه‌رمه‌نستانه نه‌ک

دوینی هه‌ولێر.

(۳۶) دهنگوباسی شۆرشى كورد له ۱۹۸۸/۱/۲۹ تا ۱۹۹۰/۵/۳۰.

(۳۷) كيميا بارانى هه له بجه و كوردستان.

تېيىنى:

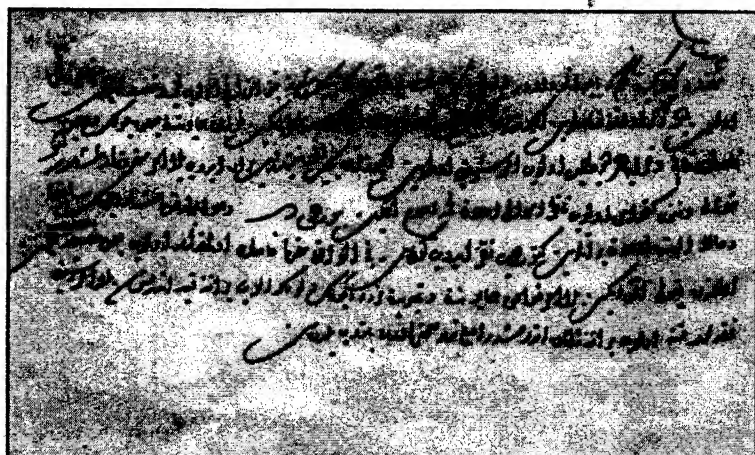
(۱) تا ئىستا (۳۳۵) لىكۆلینه وه و وتارى بلا و كورد وه ته وه.

(ب) گرتنى بیست و دوو هه زار وینه له شۆینه وار و كه له پوورى كوردیدا له كوردستانی باكوور و باشوور و پۆژه له لاتدا. كاتى چاوپى كه و تنه كه مان له گه لى سازدا ژماره ی وینه كان (۱۶) هه زار بوو.

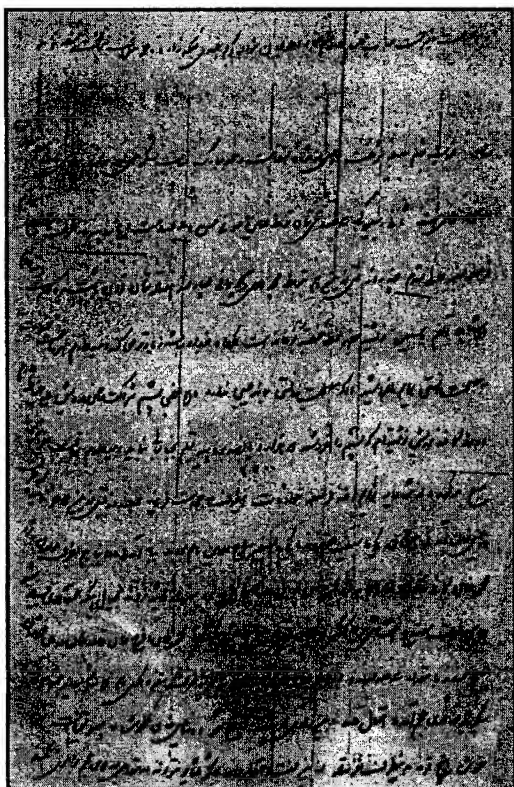
(ج) ئاماده كردنى كه رهسته بو چه ندىن كتيبى ديكه وهك به لگه نامه كانى شۆرشى محهمه د پاشا په واندزى و به لگه نامه كانى ميرنشینی بابان و نه رده لان و موكرى و به هدينان و هه كارى.



زه‌هاو - ته‌ها باقر و فوتاد سه‌فهر
نانو بانینی پادشای گه‌لی لؤلؤ له ره‌چه‌له‌کی گه‌لی کورد، که پیش چوار
هزار ساله

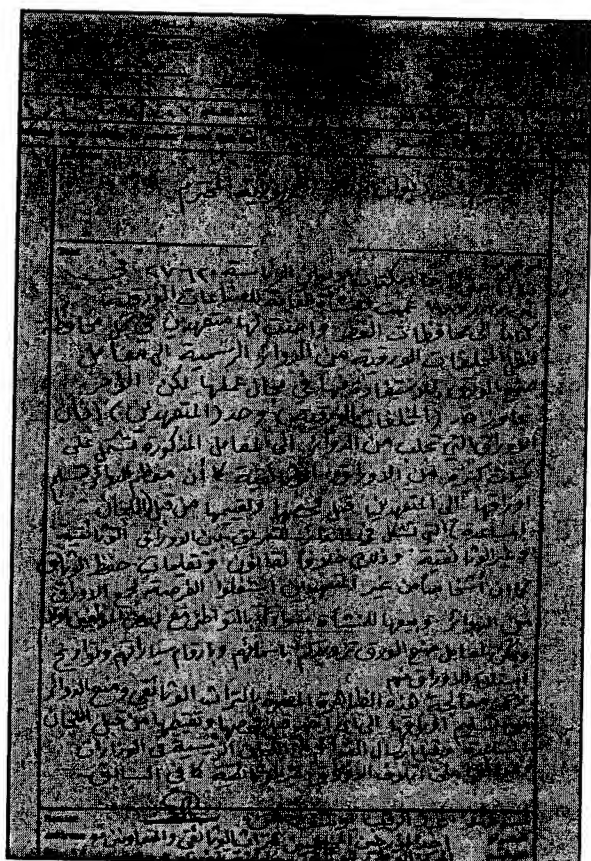


به لک نامه ده کی عوسمانلی



لهم به لگه نامه‌ی عه‌دولکهری عه‌له‌که‌دا که نامه‌ی کی (هرمز م‌سیحی‌ای
 مووسلاوی وه‌کیلیه‌تی، له شاری (بانه) وه له (۲۹) ی ته‌موزی سالی (۱۹۲۲)
 بوی نووسیوه که سهرگرده‌ی شورش نیسماعیل خان (سمکو)، سه‌یفولقوزات و
 خه‌لیفه سیراجه‌ددینی ناردووه‌ته لای به‌گزاذه‌کانی بانه و له‌ویش ده‌چنه لای
 مه‌حمود خانی کانی سانان له م‌ریوان و مه‌حمود خانی دزلی له ه‌دورامان و
 س‌ه‌ردار ره‌شیدی له نه‌وه‌کانی میرانی نه‌رده‌لان تا ب‌نه یک ده‌ست و ه‌یز و
 به‌شداری له شورشدا ب‌کن و شورش‌که فراوان بی، بویه تا ناوچه‌ی م‌ریوان و
 ه‌دورامان و ناوچه‌ی سنه و به‌گزاذه‌کانی بانه پتکه‌ها‌توه و س‌ت س‌ه‌د س‌واریان ب‌و
 ناوچه‌ی س‌ه‌قز و موکری ناردووه.

ثم زانیاریه گ‌رنکه له ه‌یچ س‌ه‌رچاوه‌یه‌ک‌دا له‌باری شورش‌ی سمکو
 نه‌نوس‌راوه، بویه ده‌بی چ‌ه‌ند ه‌زار به‌لگه‌نامه‌ی له‌و جو‌ره پر له زانیاری له‌باری
 بارود‌خی سیاسی کوردستان و نامه‌کانی شیخ مه‌حمود و که‌سانی دیکه‌ش
 له‌لایمن نه‌و کر‌ت‌چییه له‌ناو‌چو‌وب‌ن.



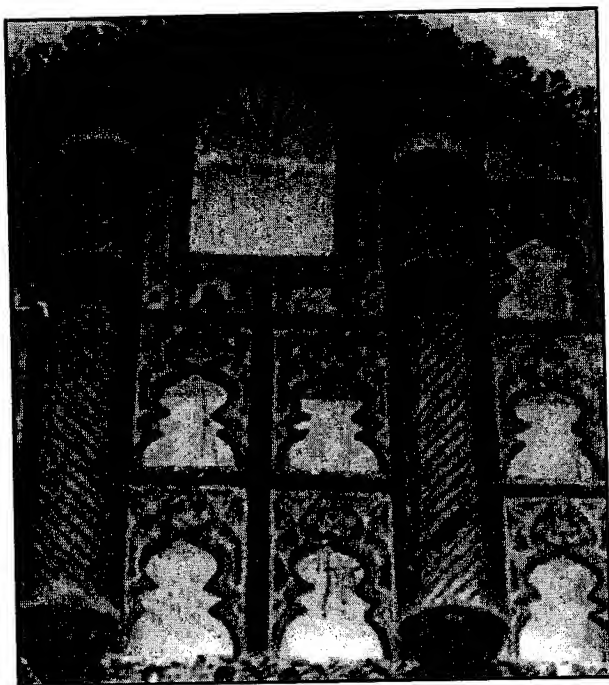
بقیہ بابتی بد لکھ نامہ کان لہ دہر و پوری لاپدرہ (۱۷)
 ناماڑہ بقیہ نامہ یہ کراوہ.



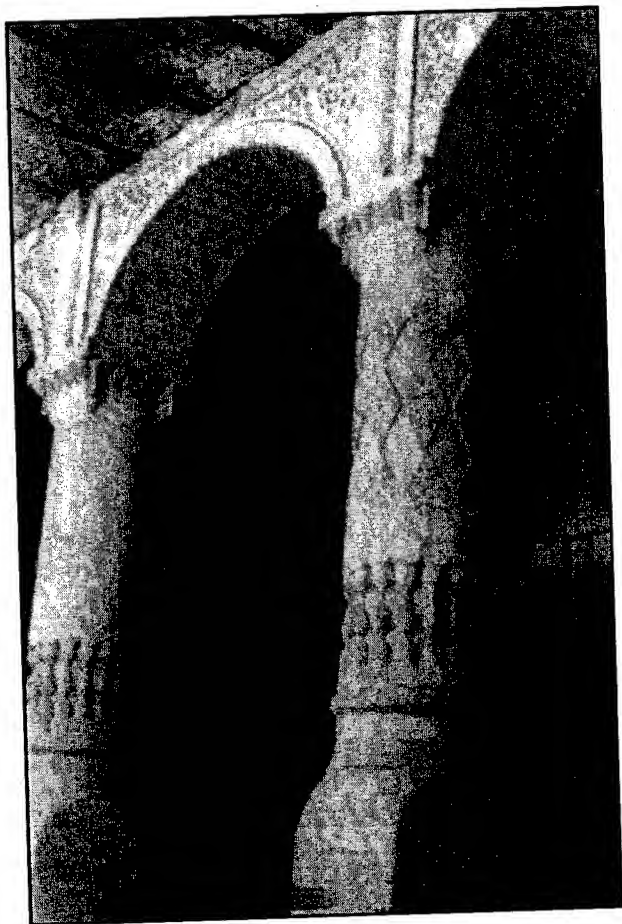
پشکیننی ئه وراق و به لگه نامه کانی ته کیده (شیخ باقی) له که رکوک
(۱۹۸۴/۵ / ۲۱ - ۱۷)



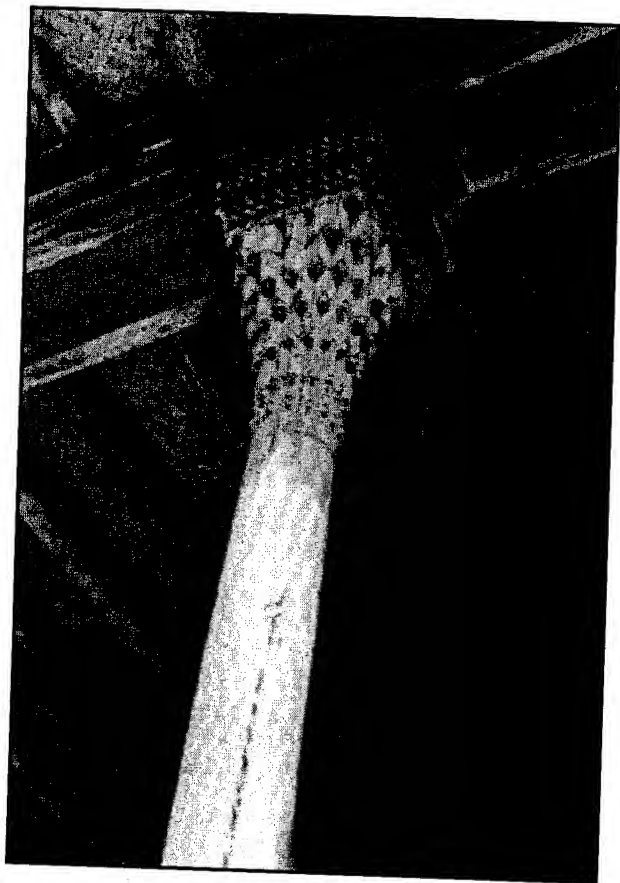
وتندی (عدلی نهققاشی کهرکوکلی)
له سالی (۱۹۶۴) کۆچی دواپی کردوو.



دستگردی (عدلی نده ققاش) له کدر کووک
(۱۳۴۰ کی - ۱۹۲۱ - ۱۹۲۲ ز)



ستوونی خانووی عه‌تاولاغا له هه‌ولیر
له پاش راه‌ه‌رین رووخاندوویانه



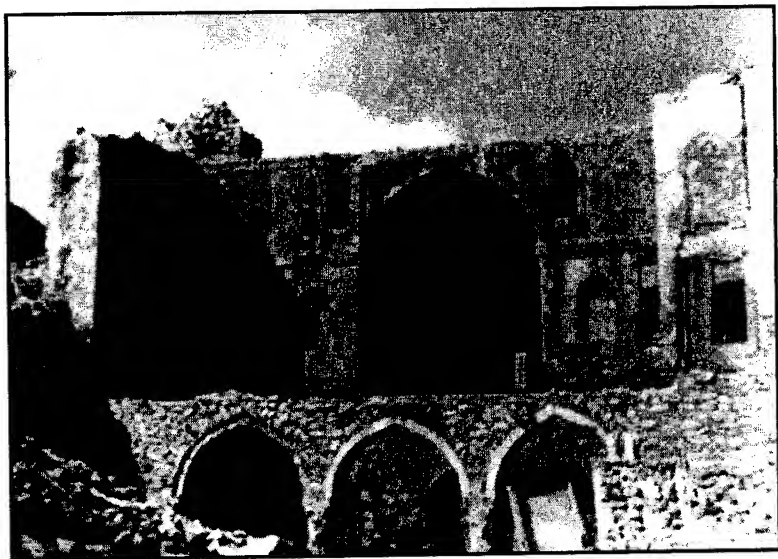
ستوننیک له خانووی عوسمان میران له شه قلاوه، که له سالی
(۱۹۲۶) دا له لایمن وهستا (مستوی ههولپیری) دروست کراوه، نیستا نهم
ستوونه نهماوه و له (۱۲ / ۸ / ۱۹۸۱) وښی گیراوه.



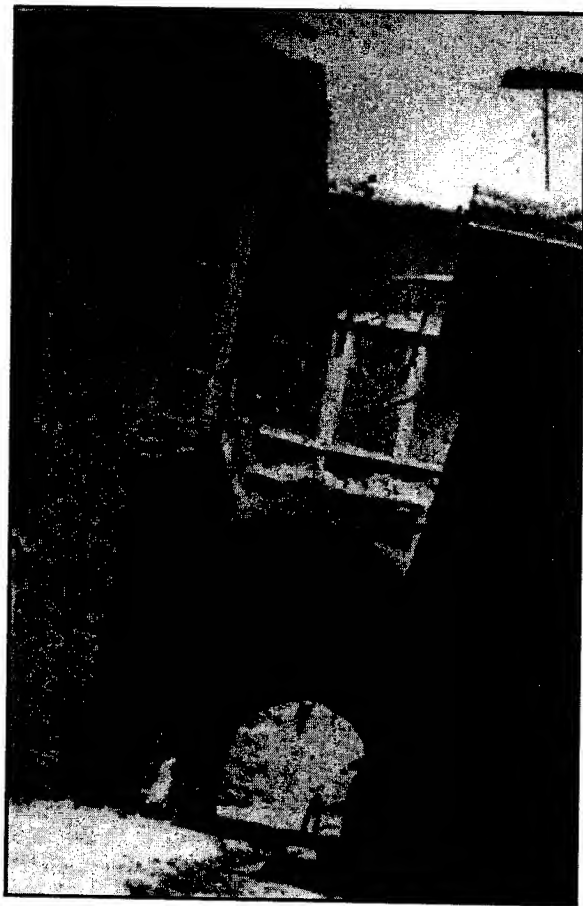
زاخۆ - گۆری یه کێک له بنه ماله‌ی شه‌مدین ناغا



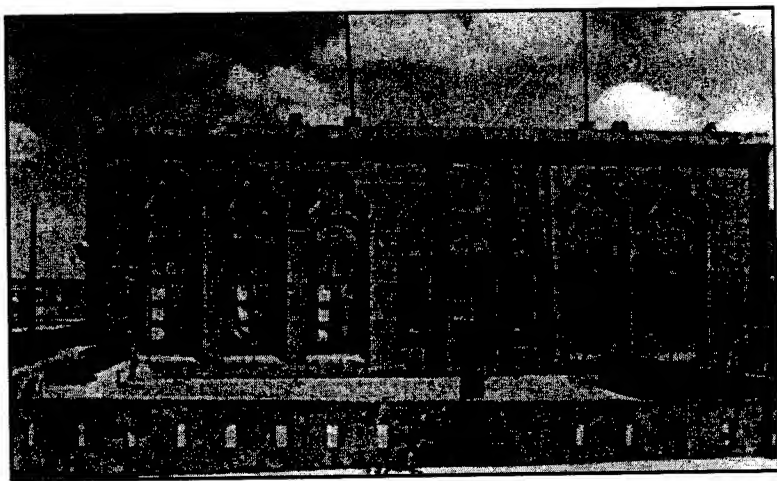
کپله قهبرتيک دريژاييه کهي (۴م) بهرزه و نزيکهي (۲م) لمژيرزه وي دايه.
له ناو گورستاني بهرده حوشر له دتي (پاشقوتل) ل باکووري شاري رانيه.
له (۲۵ / ۱۰ / ۱۹۸۵) وینه کهي گيراوه



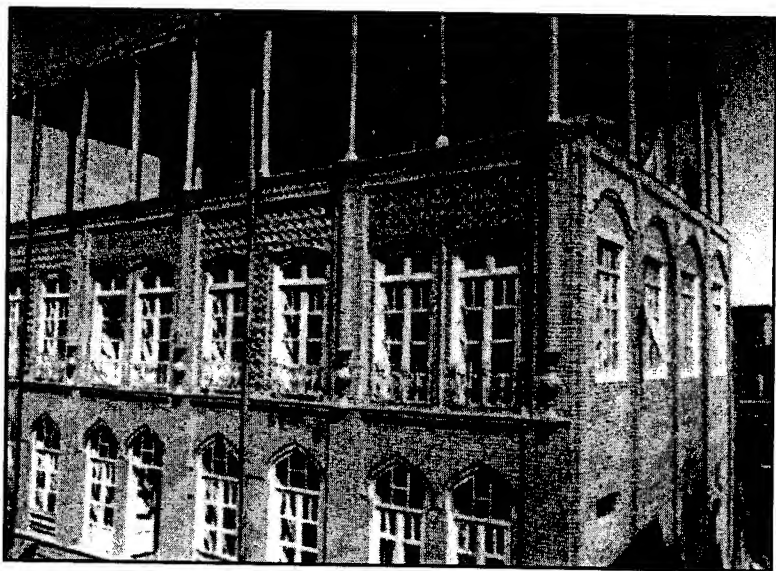
خانوی رهسورل ناغا و کاکه جاف له کۆیه
له (۱۳۰۱ ک - ۱۸۸۳ - ۱۸۸۴ ز) دروست کراوه



مدندلی - بن تاقیک له لای خانوی چله پییه کان



وٲٲٲٲ (مديات) له ناوچٲٲ ماردٲٲ



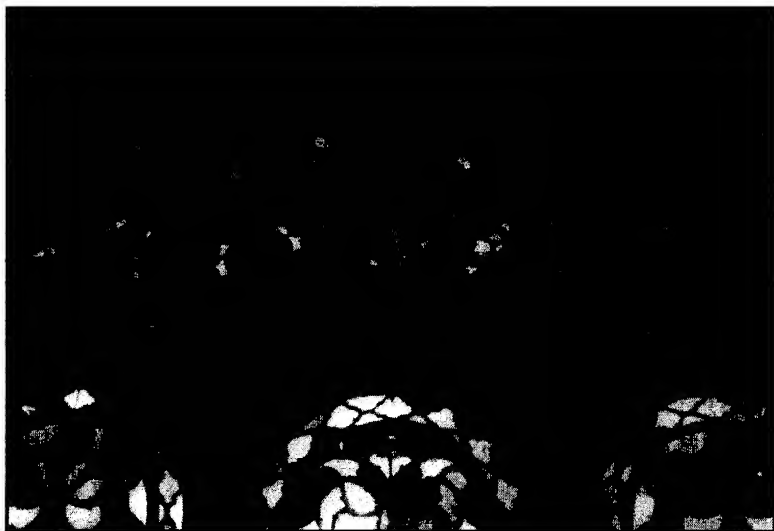
خانوی سالحی نه‌حمده زاده له سنه - شه‌قامی نه‌مه‌کی
ده‌ستکردی وه‌ستا (حاجی میرزا مه‌حمودی موئه‌سسی غه‌فاری) که
نزیکه‌ی (۶۵) سال پیش نه‌مرو ئاوا کراوه.



کۆشکی خسروخانی نەردەلان لە سنه



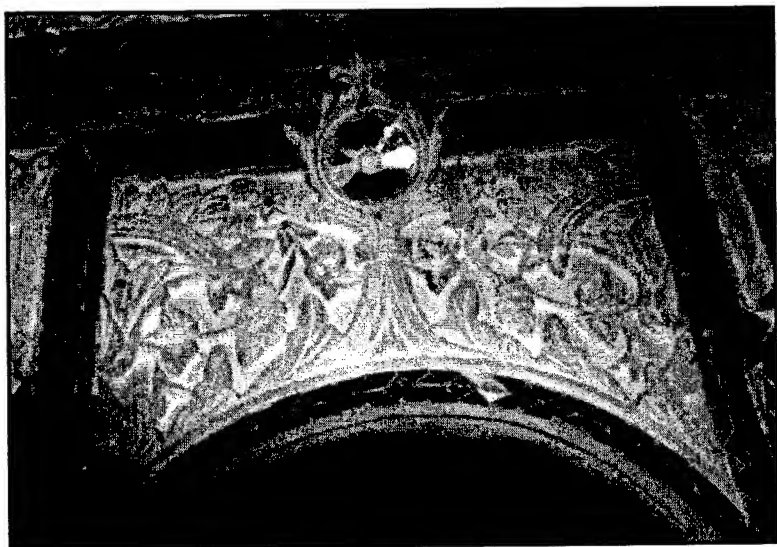
(قشله) سدرای ناکری



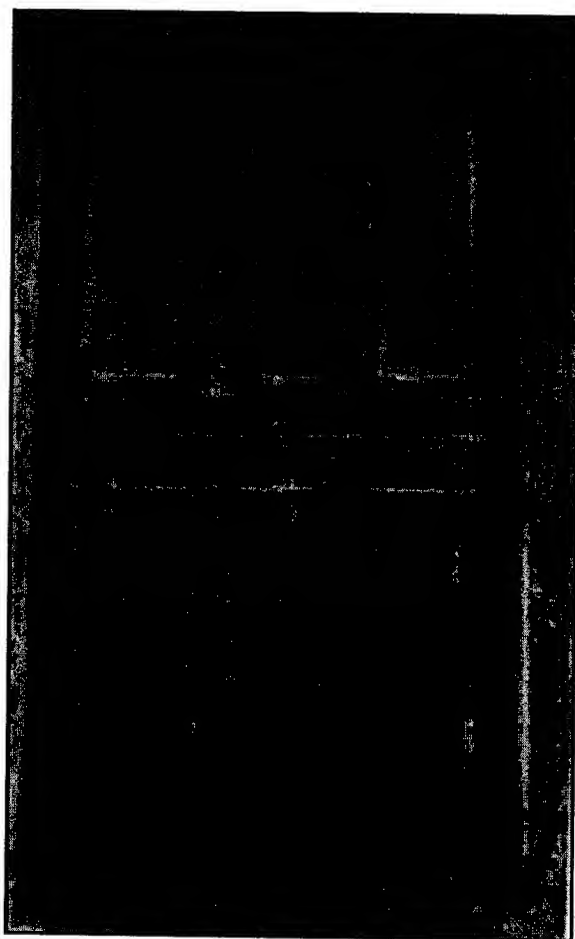
دياري هونه رهنده حاجي مهكي عهبدوللا
بو ماموستا عهبدولر قيب يوسف



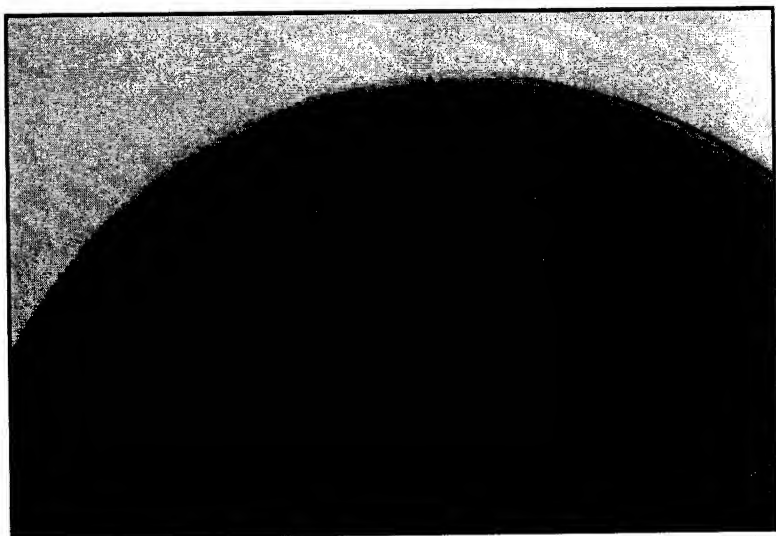
نه‌خوشخانه‌ی سدریازی ئینگلیزه‌کان
خانوی (حاجی ره‌شید عوسمان چاوه‌یش)



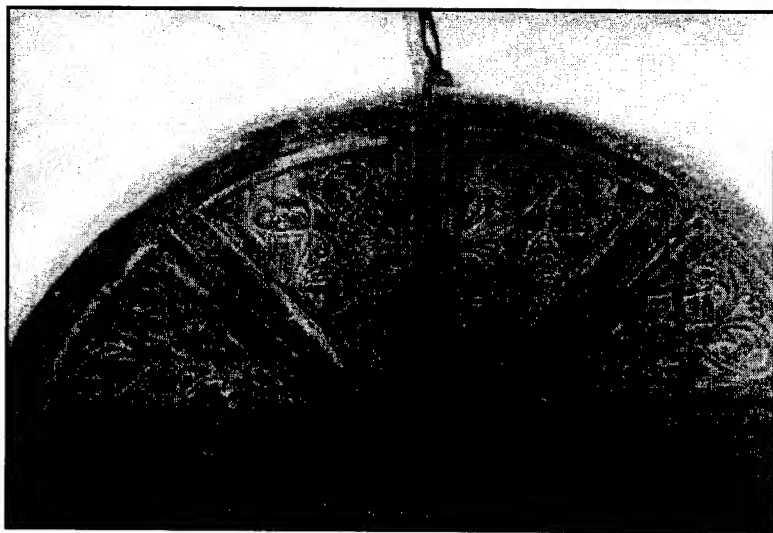
خانوی حاجی سعید تووتنچی له سلیمانی
له نه‌خشه‌کانی وه‌ستا (گول محهمه‌د)



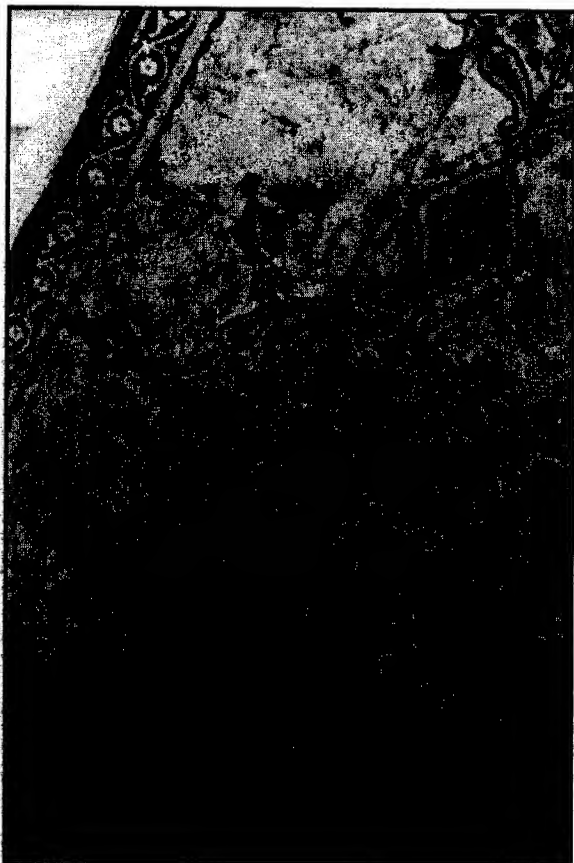
خانوی عوسمان میران له شه قلاوه
له دهستکردی وهستا (مستوی ههولپیری)



ئەشكەندەرى - شەقلاو
لە دەستکردى ۋەستا مستۆى ھەولپىرى سالى (۱۹۲۶)، كە ھەژدە
نەخشى لەسەر ھەلگۆلىيە، بەداخەوە لەناوچوو.



دهرگاهیه کی داری نه خشدار له دستکردی وهستا مستوی ههولتیری
خانویی عوسمان میران له شه قلاوه



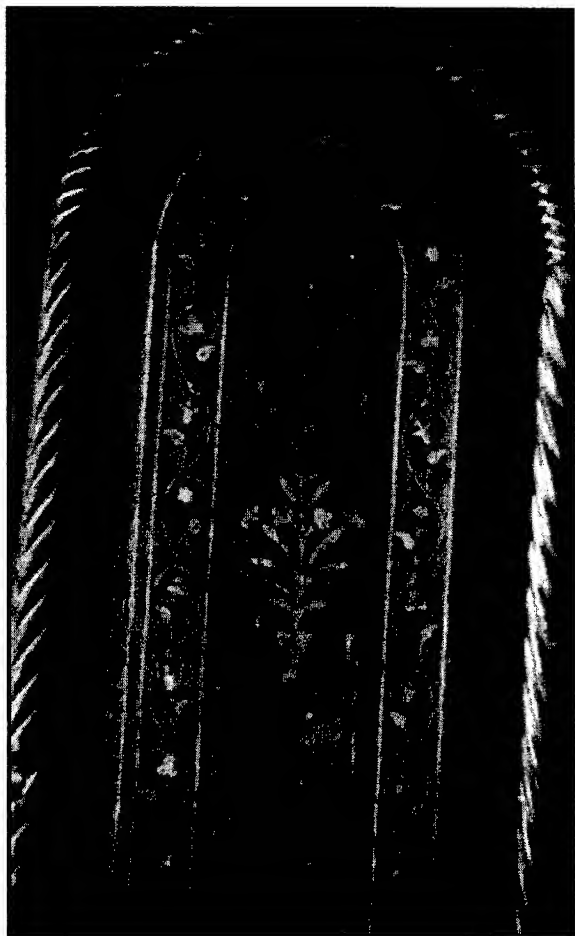
نەخشی خانوی عەتاو لاغا لە هەولێر
لە پاش راپەرین رووخواوە



نه‌خشی ده‌رگایه‌ک له ده‌ستکردی وه‌ستا مستوی هه‌ولتری



له ته دهرگايدکی نه خشدار
دهستکردی وهستا مستوی ههولپیری
خانوی میرانی قادر بهگ له شه قلاوه که سالی (۱۹۲۶) دروست کراوه



دهرگایه کی نه‌خشد ار له خانووی عه‌تا ولاغا که به نارنج و نابنوس دروست
کراوه، ده‌ستکردی وه‌ستا مستوی هه‌ولتری